امر جليل جا ڪتاب

- ٿيون وجود
- سنڌو منهنجي ساهه ۾
- رني ڪوٽ جو خزانو
- جيجل منهنجي ماءُ

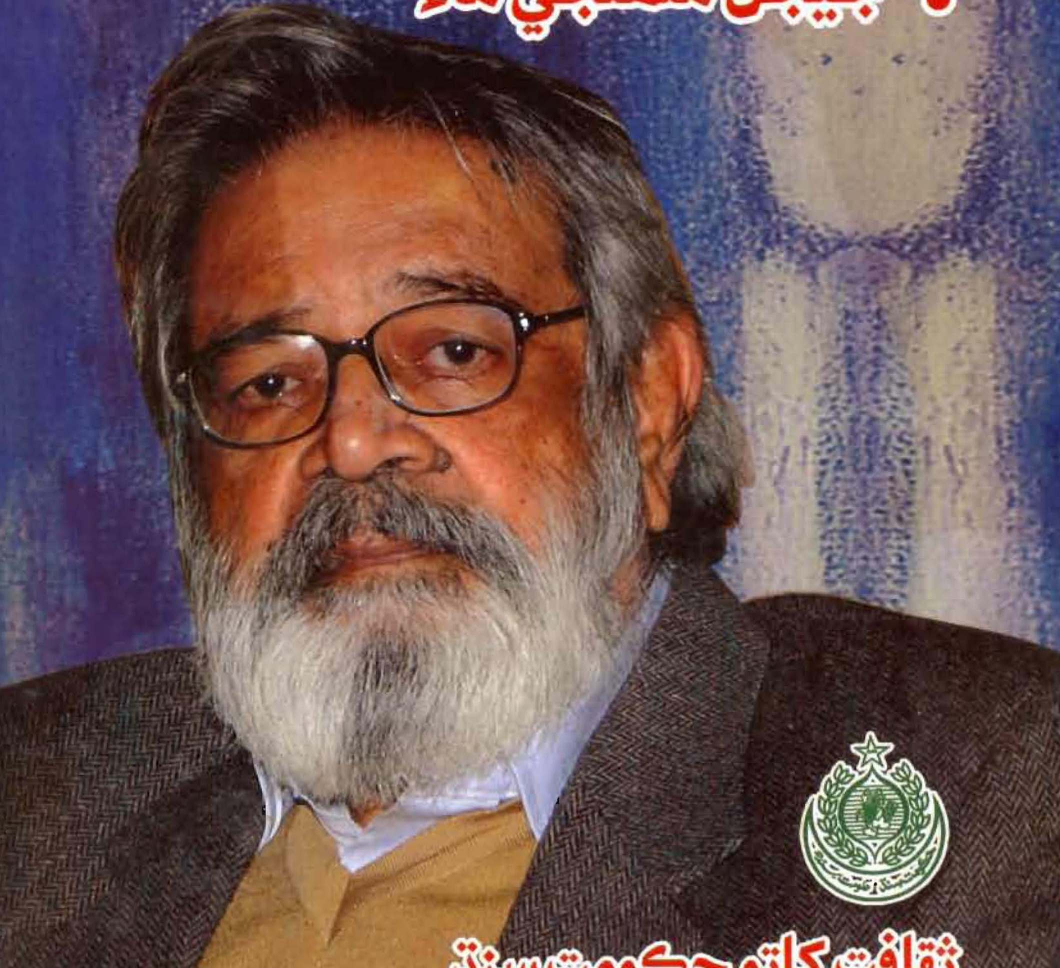

ثقافت کاتو حڪومت سنڌ

امر جليل جا ڪتاب

ڀاڱو ٻيون

ٽيون وجود

سنڌو منهنجي ساهه ۾

رني ڪوٽ جو خزانو

جيجل منهنجي ماءُ

ثقافت کاتو حڪومت سنڌ

2012ع

www.sindhsalamat.com

حق ۽ واسطا ليکڪ وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو:	امر جليل جا ڪتاب (ياڳوپيون)
ليکڪ:	امر جليل
ڪمپوزنگ:	نئون نياپو ڪمپوزرس
پيج ميڪنگ	
لي آئوٽ ۽ ٽائيٽل:	انعام عباسي
پروف ريڊنگ:	”تيون وجود ۽ رني ڪوٽ جو خزانو“
	علي عابد سومرو
	”سنڌو منهنجي ساهه ۾ ۽ جيجل منهنجي ماءُ“
	ڊاڪٽر ايوب شيخ
ڇاپو پهريون:	جون 2012ع
ڇپيندڙ:	نئون نياپو اڪيڊمي سچل ڳوٺ ڪراچي سنڌ
	فون: 0346-2103811
ڇپائيندڙ:	عبدالعزيز عقيلي
	سيڪريٽري
	ثقافت کاتو حڪومت سنڌ

قيمت:	-/800 رپيا

ملڻ جو هنڌ
ثقافت کاتو ڪتاب گهر
سامهون ايم.پي.اي هاسٽل، سر غلام حسين هدايت الله روڊ
ڪراچي- 74400 سنڌ
فون: 021-99206073

www.sindhsalamat.com

سنڌو منهنجي ساهه ۾

- ٽئون مهاڳ 213
- مهاڳ 217

ٽُٽل آئيني جو عڪس

1. گدڙ 229
2. لٽ 232
3. طوطو 235
4. انٽرويو 238
5. گٽيش 241
6. خانڙ 244
7. مشغولي 247
8. ٻڪر 250
9. حقير 253
10. گامون 256
11. نيڪالي 259
12. قداور 261
13. تاثرات 264
14. جواب 267
15. پت 270
16. صاحب 273
17. روپوش 276
18. مرض 279
19. تنبيهه 282
20. سجاڳي 285
21. آئينو 288

www.sindhsalamat.com

چينو

1. فرق	293
2. تعبير	296
3. مٽو	299
4. چريائي	302
5. ڪنڌ	304
6. معمو	307
7. دنيا	310
8. مسئلو	313
9. سوال	316
10. فيلسوف	318
11. ڪوڙ	321
12. گول	324
13. ڏاڏو پاٽي	327
14. لوهي ٽوپلو	329
15. ٻبر	332
16. گلدستو	335
17. ڪنگ سائيز	338

پيهي منجهه پاڻ

1. مرشد	343
2. گرين روم	346
3. مٺيان	349
4. سفر	352
5. لاٽ	355
6. ماءُ	358
7. ٿوهر	361

www.sindhsalamat.com

8. سمجهاڻي 363
9. گلدان 366
10. عيد 369
11. ياد 372
12. خاڪو 375
13. سپردگي 378
14. باطن 381
15. نڪ 384
16. هوءَ 387
17. آس 391
18. اشرف المخلوقات 394
19. رهبر 397

سنڌو منهنجي ساهه ۾

1. تشخص 403
2. نشان 406
3. محبت 409
4. جنمر 412
5. اعتقاد 415
6. خالق 418
7. واپسي 421
8. خاموشي 424
9. نگاهه 427
10. وچن 430
11. خيرات 433
12. افق 436
13. اوندهه 439
14. بندش 442

www.sindhsalamat.com

15. زندگي 445
16. علامت 448
17. موهن جو دڙو 451
18. ديوانگي 454
19. الزام 457
20. روانگي 461

رني ڪوٽ جو خزانو

- رني ڪوٽ جو قيدي (مهاڳ) 467
- خاموشيءَ جو آواز (مهاڳ) 472

1. گهاءُ 478
2. محرم علي 494
3. هڪ خطرناڪ سنڌ پرست جي ڳولا 507
4. آدم جي ماءُ 523
5. ساٿو ساٿو ساهه 537
6. مان ديوداس نه آهيان 556
7. چتي ڪتي جو موت 568
8. ڪپيل ٻانهن جو وارث 580
9. هڪ دور جو ماتم 598
10. سنڌي گدڙ اِن (In) اسلام آباد 613
11. رني ڪوٽ جو خزانو 625

www.sindhsalamat.com

ڪتابن جي رٿا پڻ ڇپائيءَ هيٺ آهي.

هي امرجليل جي ڪهاڻين ۽ ڪالمن ڪي هڪ هنڌ گڏ ڪري ڇپائڻ جي پيڻ ڪڙي آهي. امرجليل جي هن ٻئين جلد ۾ سندس چئن ڪهاڻي ڪتابن "تيون وجود"، "سنڌو منهنجي ساهه ۾"، "رني ڪوٽ جو خزانو" ۽ "جيجل منهنجي ماءُ" کي گڏ ڪيو ويو آهي. هنن ڪهاڻين ۾ سماج جي مختلف ڪردارن جي درد، ڪربَ، پيڙائن ۽ سماج جي ڪروڌ ۽ ناانصافين کي ليکڪ جهڙيءَ طرح اپٽاريو آهي ان سان تنقيد ۽ اصلاح جا ٻه پاسا پڙهندڙن جي سامهون اچن ٿا ۽ پڙهندڙ چڱائيءَ ۽ مدائيءَ جي وچ ۾ ليکڪ ڪيڻ ۾ ڪامياب ٿئي ٿو.

اسان کي اميد آهي ته امرجليل جي ڪهاڻين جو هي ٻيون جلد به پنهنجي ڇپائي ۽ سونهن جي ڪري اوهانکي پسند ايندو. اسان کي اميد آهي ته هي سڀ ڪتاب سنڌ جي علمي ۽ ادبي خدمتن جي لاءِ بيحد لاڀائتا ثابت ٿيندا ۽ نوجوان انهن مان پنهنجي علمي ۽ ادبي اڄ اجهائي سگهندا.

عبدالعزيز عقيلي

سيڪريٽري

ثقافت کاتو حڪومت سنڌ

www.sindhsalamat.com

پروفائيل

نالو: ڪتاب جي پهرين صفحي تي ڏنل آهي.
پٽ ڪنهنجو: فاطمہ ۽ عبدالغني قاضيءَ جو.
ڪڏهن ڄائس: ٻي مهاڀاري جنگ کان ٽي سال اڳ، 8 نومبر 1936ع
ڪٿي ڄائس: روهڙيءَ ۾- شڪارپور ۾ چون ٿا ڄائس؟
نپيس: ڪراچيءَ ۾.
پوڙهو ٿيس: اسلام آباد ۾.
پڙهيس: رتن تلاءَ پرائمري اسڪول ڪراچي. اين جي وي هاءِ اسڪول ڪراچي ۽ ڪراچي يونيورسٽي. ڪراچي يونيورسٽي ۽ اين جي وي اسڪول سان تہ عشق اٿم. ان کان سواءِ گورنمينٽ ڪاليج حيدرآباد. گورنمينٽ ڪاليج نوابشاهہ ۽ فلوريڊا اسٽيٽ يونيورسٽي.
چا مليو: ايم اي ايڪنامڪس، ايم اي هسٽري ۽ ڊپلوما ايجوڪيشنل ٽيڪنالاجي (ريڊيو ۽ ٽيليويزن ذريعي پڙهائڻ).
ٽيڪنيڪي سکيا جا مرڪز: اين ايچ ڪي ٽيليويزن ٽوڪيو جاپان، سکوٿائي اوپن يونيورسٽي ٿائيلينڊ ۽ فلوريڊا اسٽيٽ يونيورسٽي آمريڪا.
ڏنڊو ڏاڙي: ڊائريڪٽر، انسٽيٽيوٽ آف ايجوڪيشنل ٽيڪنالاجي، علامہ اقبال اوپن يونيورسٽي، اسلام آباد.
ڊائريڪٽر جنرل پاڪستان نيشنل ڪائونسل آف دي آرٽس، اسلام آباد.
وائيس چانسلر، علامہ اقبال اوپن يونيورسٽي اسلام آباد (اڻ پورو مدو)
لکڻ پڙهڻ: 1955ع کان ڪهاڻيون، ڪتائون، ناول، مضمون ۽ تخليقي ڪالم. (سنڌي، اردو ۽ انگريزيءَ ۾).
ميڊيا: انيڪ سنڌي ۽ اردو آرٽ پليز ۽ ڊراما سيريلز.
دان: شاهہ لطيف ايوارڊ، اڪل پارت سنڌي ساهت سڀا نيشنل ايوارڊ. پاڪستان رائيٽرس گلڊ ايوارڊ. پرائيڊ آف پرفارمنس، نشان فضيلت، ڪراچي يونيورسٽي ۽ لائف فيلو- پاڪستان اڪيڊمي آف ليٽرس، اسلام آباد.
جنون: ڪرڪيٽ ۽ موسيقي.

www.sindhsalamat.com

ليکڪ جا ڇپيا ڪتاب

- دل جي دنيا
- جڏهن ماڻ نہ هوندس
- منهنجو ڏس آسمان کان پڇو
- ٽيون وجود
- تاريخ جو ڪفن
- سنڌو منهنجي ساهہ ۾
- رني ڪوٽ جو خزانو
- نيٺ گونگي ڳالهايو
- جيجل منهنجي ماءُ
- اندرا
- چنڊ وسامي ويو
- ادب ۽ سياست
- سرد لاش جو سفر
- لهندڙ سج جي لام
- سنڌنامو
- چيني ۽ چريٽ جون ڪهاڻيون
- فدا حسين فودني، ڏني ۽ ڦنڊڻ جا ڪالم

پاڪيٽ بڪ:

1. رڃ 2. هن چار ۾ 3.آدم جي ماءُ 4. تنهنجيون منهنجيون ڳالهيون.

انگريزي ۾ لکيل ڪهاڻيون:

1. Love, Longing and Death

تدريسي ڪتاب:

1 A Hand Book of Educational Technology

ليکڪ جي باري ۾ ڇپيل ڪتاب

- امر جليل - سهڻي نمبر
- هڪ ليکڪ جو تخليقي سفر 1974 - 1955 (ياڳو پهريون)
- امر جليل نمبر - ڪلاچي، ڪراچي يونيورسٽي
- امر جليل - فن اور شخصيت - اڪيڊمي آف ليٽرس، اسلام آباد

www.sindhsalamat.com

كتاب

سنڌو منهنجي
ساهه ۾

www.sindhsalamat.com

انتساب

تون مون کان، منهنجي قلم کان ۽ منهنجي نسل کان ظاهر طرح ۽ عارضي طرح طاقتور آهين. پر، تاريخ جي صفحن ۾ تون نہ مون کان طاقتور آهين ۽ نہ منهنجي قلم ۽ نہ منهنجي نسل کان طاقتور آهين.

–امر جليل

www.sindhsalamat.com

نئون مهاڳ

تنهنجي ياري ۾ مون کان پڇن ٿا

مون کان اڪثر، ورائي ورائي پڇيو ويو آهي تہ سنڌو ڪير آهي؟ مون بہ اڪثر ڪِلي، سوال جو جواب لنوائي ڇڏيو آهي. مون کي لاڳيتو پڙهڻ وارن کي خبر آهي تہ مان وڏو چرچائي بہ آهيان. پر، اِها بہ ڳالهہ آهي جو منهنجا چرچا ٻڌي ماٺهو روئي پوندا آهن. ماتمڪدي ۾ ويجهي رهندا آهن ۽ مون کي بددعائون ڏيندا آهن. مان ماٺهن کي جڏهن روئارڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان، تڏهن ماٺهو کِلي کِلي کيرا ٿي پوندا آهن ۽ هٿ کڻي مون کي دعائون ڏيندا آهن.

مان اڄان تائين فيصلو ڪري نہ سگهيو آهيان تہ مان ڪو

www.sindhsalamat.com

مسخرو آهيان، يا پڙهندڙن ۾ غم ونڊيندو آهيان. ٻه-چار سال اڳ هڪ رسالي لاءِ انٽرويو وٺندي ڪنهن ڏاڍيءَ معصوميت وچان پڇيو هو. "هر دفعي سوال ٿاري ڇڏيندا آهيو. اڄ ٻڌايو ته سنڌو ڪير آهي؟ ڏسو جواب ڏجو لنوائجو نه."

مون ڏانهنس ڏٺو هو. سندس سوال چرچي ۾ ٽارڻ لاءِ چوڻ چاهيو هوم، ته "تون اچڻ ۾ جيڪڏهن ٽيهه سال دير نه ڪرين ها، ته پوءِ شايد اِهو سوال مون کان نه پڇين ها. پاڻ کان پڇين ها."

پر، مان چاهڻ جي باوجود ڪجهه چئي نه سگهيس. دل اُداس ٿي پئي. سلسلو منقطع ٿي ويو. ڏک جي ڪا سرحد هجي ها، پار ڪري وڃان ها ۽ بار بار پڇيل سوال جو جواب ڏيئي ڇڏيان ها. ٽارڻ جي ڪوشش نه ڪريان ها. پر، مان ڪو جواب ڏيئي نه سگهيس. مان اڄ تائين ان سوال جو جواب ڏيئي نه سگهيو آهيان ۽ شايد ڪڏهن به ڏيئي نه سگهندس. مون امڪان جي اهميت کان ڪڏهن به انڪار نه ڪيو آهي. مان خودڪشي ڪرڻ کانپوءِ، پٽڪڻ بدران جڏهن هيءَ دُنيا ڇڏي هليو ويندس، تڏهن ٻيهر جنم وٺي موٽي ايندس ۽ ورائي ورائي پڇيل سوال جو جواب ڏيندس ته سنڌو ڪير آهي.

مون زندگيءَ ۾ انيڪ دفعا آپگهات ڪيو آهي، پر مان مري نه سگهيو آهيان. آپگهات ڪرڻ کان پوءِ مان دُنيا ۾ پٽڪندو رهيو آهيان. ڪنهن جنم ۾ ڪيل ناقابل بخشش گناهه جي سزا ڀوڳيندو رهيو آهيان. مان مري نه سگهيو آهيان. آجو ٿي نه سگهيو آهيان. ڪنهن ڪنهن وقت محسوس ڪندو آهيان ته مان تاريخ جي سڀ کان زبون قلعي ۾ پٽڪندڙ روح آهيان. مان مسلسل شڪست جو عيني گواهه آهيان. مان هڪ اهڙي فتح جو منتظر آهيان، جيڪا صدين جي شڪستن جا داغ ڌوئي ڇڏيندي، ندامت کان مون کان آزاد ڪري ڇڏيندي ۽ هر دفعي هارايل جنگ جي ميدان تان زخم

www.sindhsalamat.com

ڪاٺي جيئري موٽي اچڻ جي ذلت کان مون کي آزاد ڪري ڇڏينديءَ. تڏهن اظهار لاءِ آسمان کان ڪِشتيءَ ۾ ڪجهه لفظن جو داڻُ گهرندس ۽ پڌائي سگهندس تہ سنڌو ڪير آهي.

مان آئينو نہ آهيان، جنهن ۾ ڪو سنڌوءَ جو عڪس ڏسي سگهي. هڪ دفعي ڪنهن ڏاڍو ضد ڪيو هو ۽ پڇيو هو ”ڪو راز آهي، جنهن جي پرده داري ڪري رهيو آهين.!“

وراڻيو هيم، ”مان ننگِ ناموس آهيان. منهنجو نہ ڪو راز آهي ۽ نہ مان ڪنهن جو راز آهيان.“

هڪدم وراڻيو هٿائين. ”مان تنهنجي جواب مان مطمئن نہ آهيان.“

وراڻيو هيم، ”ڇا اِهو ڪافي نہ آهي تہ جڏهن مان نہ هُئس تڏهن سنڌو هئي ۽ جڏهن مان نہ هوندسُ، تڏهن بہ سنڌو هوندي!“

چيائين. ”تون وحدت الوُجود ۾ پناهہ وٺي ڇڏي آهي. تو سان ڳالهائڻ اجايو آهي.“

مان سمجهان ٿو هُن ٺيڪ ٿي چيو هو. مون سان ڳالهائڻ اجايو آهي. بيڪار آهي. نہ مان ڪنهن سان ڳالهائيندو آهيان ۽ نہ ڪو مون سان ڳالهائيندو آهي. عقيدي جي ڳالهہ آهي، نہ مان ڪنهن کي قائل ڪري سگهيو آهيان ۽ نہ ڪو مون کي قائل ڪري سگهيو آهي. هونءَ بہ تصديق لاءِ گفتگو فقط غفائن ۾ ٿيندي آهي. بحث جي گنجائش ان ڪري بہ نہ آهي، جو ڪنهن جي ذات ۾ فنا ٿي وڃڻ ۾ منهنجو ايمان آهي.

خوشبوءِ احساس آهي. خوشبوءِ کي محسوس ڪبو آهي. خوشبوءِ کي ڏسي نہ سگهبو آهي. عڪس تائين رسائي ممڪن هجي ها تہ قيامت تائين هڪ بہ آئينو سلامت نہ رهي ها. مسجد ۾ مولا ملي ها، تہ مجنون برپٽ بيابانن ۾ نہ ڀٽڪي ها. سيلاني منزل کي معرفت

www.sindhsalamat.com

جو درجو نہ ڏيندا آهن. نفعي ۾ اثبات کي تلاش ڪرڻ وارن کي اثبات ۾ نفعي جون نشانيون نظر اينديون آهن.

پنهنجي وس جي ڳالهہ هجي ها تہ رستا، راهون ۽ منزلون متعين ڪري ڇڏيان ها. پر، منهنجي وس ۾ ڪجهہ بہ نہ آهي. سچل سائينءَ جي پناهہ ۾ وڃي ويهي رهيو آهيان. جيڏانهن پورب پنڌ تيڏانهن نہ ويو آهيان. وڃي نڪتو آهيان هنگلاج ڪان!

پنهنجي ڪهاڻين وانگر اڌ مان شروع ڪيل مهاڳ اڌ ۾ ڇڏي رهيو آهيان. اِهو ان ڪري بہ ضروري آهي تہ اوهان منجهان ڪو منهنجي خلاف ماڻهن کي منجهائڻ جو مقدمو دائر ڪندو ۽ پگهار وٺي فيصلا صادر ڪرڻ واري ڪنهن جج آڏو ڪٺهڙي ۾ پيش ڪندو. مان، جيتوڻيڪ نہ مُنجهندو آهيان ۽ نہ ئي ڪنهن کي مُنجهائيندو آهيان. مون کي يا تہ ڳالهہ سمجهہ ۾ ايندي آهي. يا ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ ايندي آهي.

امرجليل

21 جولاءِ 1999
1311, Gali 12
I-10/2 Islamabad

www.sindhsalamat.com

مهاڳ

مون کان اڪثر ۾ ورائي ورائي پڇيو ويو آهي تہ سنڌو ڪير آهي؟ جواب ۾ مون اڄ تائين فقط ايترو چيو آهي تہ منهنجي هئڻ ۾ وجود جو سبب آهي. مان سنڌوءَ لاءِ آهيان. مان سنڌوءَ جي ڪري آهيان. منهنجي تحرير ڪي مقصد ۾ مقصد ڪي منصب سنڌوءَ ڏنو آهي. زندگيءَ جي چانوءَ ۾ ۽ زندگيءَ جي اُس ۾ مون سندس موجودگي محسوس ڪئي آهي. اڄ جڏهن ڪالمن جي پهرين ڪتاب لاءِ مُهاڳ لکڻ وينو آهيان، تڏهن سنڌوءَ بابت تجسس جي جواب ۾ چوڻ لاءِ وڏيڪ مون وٽ ڪجهہ بہ ڪونهي تہ منهنجو وجود، منهنجو حوالو۽منهنجي سڄاٽپ سنڌوءَ کان سواءِ بي معنيٰ آهي. هوءَ ڪڏهن خواب وانگر، ڪڏهن خواب جي تعبير وانگر مون سان ملندي رهي

www.sindhsalamat.com

آهي. مون کي اُها شام اڄ بہ ياد آهي جڏهن، هن مون کي هٿ کان وٺي سمنڊ جي سطح تي پنڌ ڪرايو هو ۽ منهنجي وجود جي سنسن ۽ وهمن کي پاتال ۾ ٻوڙي ڇڏيو هو. هن مونکي پُرندڙ پرمن مان هميشہ لاءِ آزاد ڪري ڇڏيو هو. هن مون کي زندگيءَ جي رڻ ۾ بيٺل گُنڌن واري ٿوهر سان پيار ڪرڻ سيکاريو هو. هن منهنجي لاءِ ممنوع محبت جو اصطلاح ايجاد ڪيو ۽ ممنوع محبتن لاءِ درد جو دستور تحرير ڪيو.

ڪلفٽن وٽان هينئر گم ٿي ويل ريسٽورنٽ سيبريز جي ايوان مان سمنڊ ڏانهن ڏسندي، هن هڪ دفعي چيو هو سُپردگي (ڪمٽمنٽ) واري سفر ۾ ڪڏهن بہ منهن ورائي پٺتي نہ نهاريو آهي. موٽي وڃڻ لاءِ ڪڏهن بہ پويون در کليل نہ ڇڏيو آهي. ڪڏهن ڪڏهن قزاق پوئين در مان داخل ٿي پٺيءَ تي وارُ ڪندا آهن.

سمنڊ سنڌوءَ لاءِ ڪائنات جي سڀ کان وڏيڪ پراسرار ۽ ڪيس ڪشش ڪندڙ تخليق آهي. ڪيس سمنڊ ۾ انيڪ معنائون ۽ علامتون نظر ايندين آهن. هن هڪ دفعي چيو هو سمنڊ جون بہ صفتون مون کي ڏاڍو حيران ڪنديون آهن. هڪ تہ سمنڊ کي ٻيو ڪنارو نہ ٿيندو آهي ۽ ٻيو تہ سمنڊ پوڙهو نہ ٿيندو آهي. پوءِ انهن ئي ڏينهن ۾ چيو هئائين، تون مون کي ان ڪري بہ وڻندو آهين جو سمنڊ وانگر بيچين رهندو آهين . ان رات دير تائين مون پنهنجي روح لاءِ قيامت تائين بيچين رهڻ جي دعا گهري هئي. ويڇڙائيءَ ۾ اوچتو خوابن جهڙي شام ۾ هڪ ڪن لاءِ هڪ پلَ لاءِ هوءَ مون کي تعبيرن وانگر ملي هئي. عبادت ۾ منهنجي ديوانگي ڏسندي چيو هئائين، سمنڊ ۽ محبت ڪرڻ وارا ڪڏهن بہ پوڙها نہ ٿيندا آهن. موڪلائڻ کان اڳ مون کان وچن ورتو هئائين. چيو هئائين تہ پنجن سالن جي اُن ٻار متعلق ڪهاڻي ضرور لکجانءِ جنهن کي ميهڙ ۾ گولي لڳي هئي ۽ پوءِ هو آسمان ڏانهن اُڏامي ويو هو.

www.sindhsalamat.com

ان رات دير تائين مارگلا ٽڪرين تان مون آسمان ڏانهن ڏٺو هو آسمان تي تاڪيل تارن ڏانهن ڏٺو هو. ان رات، ميهڙ ۾ گولي کائي آسمان ڏانهن اُڏامي ويل ٻار مون کي ڏاڍو ياد آيو هو. مون محسوس ڪيو هو تہ آسمان ۾ ڪڙيل تارا اصل ۾ ڌرتيءَ جا اُهي ٻار آهن، جيڪي گولي کائي آسمان ڏانهن اُڏامي ويا آهن. هو آسمان جي عدالت ۾ ڌرتيءَ جي وحشين خلاف عيني شاهد آهن.

تشريح ۽ وضاحتون خوبصورتيءَ کي ختم ڪري ڇڏينديون آهن. تنهن ڪري، سونهن جي بقا لاءِ مون سنڌوءَ جي باري ۾ ڪا بہ وضاحت نہ ڏني آهي. منهنجي لاءِ ايترو ڪافي آهي تہ هوءَ منهنجي وجود ۾ دل وانگر ڌڙڪي رهي آهي ۽ پنهنجي موجودگي جو مون کي احساس ڏياري رهي آهي. مايوسين ۽ پريشانين ۾ هڪ پل لاءِ هن مون کي اڪيلو نہ ڇڏيو آهي. هوءَ منهنجي لاءِ ڇپر ۽ هوءَ منهنجي لاءِ ڇانوَ آهي.

مون کي چڱيءَ طرح ياد نہ آهي، پر سمجهان ٿو اپريل 1972ع جي پنجويهن يا ڇويهين تاريخ هئي. ڪراچيءَ ۾ شيزان هوٽل جي ڏاڪڻيءَ دريءَ پرسان چانهہ پيئندي سراج مون کان هلال پاڪستان لاءِ هفتي ۾ پنج ڪالم لکڻ جو انجام ورتو هو. موٽ ۾ مون ڪانئس مڪمل آزاديءَ سان لکڻ جي پڪ ورتي هئي. اسان ٻنهي ڇهن سالن تائين هڪ ٻئي کي ڏنل عهدنامي تي سختيءَ سان عمل ڪيو. ڪجهہ عرصي تائين ملڪ کان ٻاهر رهڻ جي باوجود مون ڪالمن جي سلسلي ۾ هڪ ڏينهن جي ڪوتاهي نہ ڪئي ۽ سراج منهنجن ٻن هزار ڪالمن مان ڪنهن بہ هڪ ڪالم ۾ ڦير گهير نہ ڪئي. ها ڪڏهن ڪڏهن، پر وِرلي ايئن ٿيندو هو جو سراج چوائي موڪليندو هو تہ يار اڄوڪو ڪالم هلي نہ سگهندو. ٻيو ڪو ڪالم لکي موڪل. آڪٽوبر 1977ع ۾ سراج هلال پاڪستان تان استعيفيٰ ڏئي

www.sindhsalamat.com

ڇڏي. جنهن ڏينهن سراج هلال پاڪستان کي ڇڏيو ان ڏينهن کان مون بہ ڪالمن تان هٿ کنيو. پراڻو صحافي ۽ براڊ ڪاسٽر شيخ عبدالرحيم اخبار هلال پاڪستان جو ايڊيٽر مقرر ٿيو. هن مون کان پيهر ڪالم لکائڻ جي ڪوشش ڪئي. دل من هٽندي مون حامي ڀري ڇڏي. پر شيخ عبدالرحيم منهنجا ڇڙواڳ قسم جا ڪالم هلائي نہ سگهيو. هن سينسر شپ جي ڊپ کان ڪالمن ۾ ڦير گهير شروع ڪئي تہ مون بہ ڪالم لکڻ کان نابري واري ڇڏي.

هن ڪتاب لاءِ جڏهن ڪالمن جي ڇنڊڇاڻ شروع ڪيم، تڏهن محسوس ڪيم تہ سراج ڪمال فراخدليءَ سان ۽ تدبر سان مون کي برداشت ڪيوهو. ڏهن ڪالمن مان منهنجا سراسر نو ڪالم بنهہ بڪواس، واهيات ۽ ردي آهن. اهڙا ڪالم ڪنهن بہ صورت ۾ ۽ ڪنهن بہ حالت ۾ اشاعت لائق نہ هئا. پر سراج اڻ لکيل عهدنامي تي قائم رهندي، هر طرح جا ڪالم ڇاپي ڇڏيا. ڪجهہ ڪالم خطرناڪ ۽ ناقابل برداشت جي دائري ۾ داخل آهن. اهڙن ڪالمن کي ڪنهن پارٽيءَ جي ترجمان اخبار ۾ شايع ڪرڻ وڏي همٿ ۽ حوصلي جو ڪم هو. جڏهن 1975ع ۾ حڪومت طرفان سمورن سنڌي رسالن تي مڪمل بندش وڌي ويئي هئي. تڏهن رد عمل طور جواب ۾ مون اهڙا ڪالم لکيا هئا، جن جو هلال پاڪستان ۾ شايع ٿيڻ ممڪن نہ هو پر سراج نہ فقط منهنجا ڪالم شايع ڪيا، پر هن پاڻ بہ سخت قسم جا ايڊيٽوريل لکي ڇڏيا هئا.

هلال پاڪستان ۾ مون مختلف نوعيت جا ڪالم لکيا هئا، جيڪي ڪالم مستقل نوعيت جا هئا، ۽ عنوان ۽ موضوع جي لحاظ کان ڪهاڻي سان مشابهہ هئا، سي ڪالم مون چئن ڪتابن لاءِ مواد ۾ وراهي ڇڏيا آهن. منهنجين انيڪ ڪهاڻين جا بنيادي خيال انهن ڪالمن ۾ قلمبند ڪيل آهن. باقي ڪالم مون رد ڪري ڇڏيا آهن.

www.sindhsalamat.com

هڪ دفعي ڪنهن مون کان پڇيو هو پابنديءَ ۾ لکندي ڪيئن محسوس ڪندو آهيان؟ وراڻيو هيم، گذريل ٻاويهہ سالن کان، جڏهن کان مان لکي رهيو آهيان، پابندين ۾ لکي رهيو آهيان. مان پابندين ۾ چيلينج آڏو وڏيڪ قوت ۽ جذبي جي اٿموٺ اُڇل سان لکي سگهندو آهيان. ڪو ڪو ذهن آتشڪدي وانگر هوندو آهي. تيل جي ڇنڊي سان ڀنڀٽ ڪري ڀڙڪي اُٿندو آهي. منهنجي بدقسمتيءِ اها آهي جو عام رواجي حالتون مون کي لکڻ لاءِ آماده ڪري نہ سگهنديون آهن. عام حالتون ملن ها تہ شايد لکڻ کي بہ بي معنيٰ سمجهي ڇڏي ڏيان ها. گذريل ٻاويهہ سالن کان مون کي لکڻ لاءِ نهايت ڏانوَ وٺان ماحول مليو آهي. ڌبڙ دونس، ڀوسٽ، گروه بندي، آڏيون پڇائون، انڪوائريون ۽ بندشون!

مان لکڻ لاءِ مواد پنهنجي معاشري مان حاصل ڪندو آهيان. سن 1947ع کان هن ڪتاب جي اشاعت تائين اسان جي معاشري ۾ ڪجهہ نہ بدليو آهي. ڪالهہ ۽ اڄ جي دوران ڪجهہ نہ بدليو آهي. تفتيش دوران پوليس لاڪپن ۾ ماڻهو مري ويندا آهن، پر پوليس جي اطلاعن موجب هو خودڪشي ڪري مري ويندا آهن. هو گهٽو ڪري اڳٿ سان پاڻ کي ڦاهو ڏيندا آهن يا ڀِتين سان متو هڻي پنهنجو انت آڻيندا آهن. ان ۾ اسان جي نيڪ دل، نيڪ صورت ۽ نيڪ سيرت پوليس عملي جو دخل نہ هوندو آهي. پوليس مقابلي ۾ مري ويل ماڻهو هميشہ ڏاڙيل هوندا آهن ۽ هو گهٽو ڪري چانڊيا هوندا آهن. مجبور ۽ بيوس عورتن کي اگهاڙو ڪري تخليقِ آدم ۽ حوا جي توهين ڪئي ويندي آهي. ڪڏهن ڪنڌڪوٽ، تہ ڪڏهن نواب پور ۾. هر حڪومت ماڻهن ۾ هر دلعزيز هئڻ جي خوشفهميءَ ۾ مبتلا هوندي آهي ۽ عوام جي مڪمل حمايت جي دعويٰ ڪندي آهي. حڪومت هنگامن ۾ ٻاهرين هٿ ۽ مالي امداد جو ذڪر ڪندي آهي. هنگامن ۾

www.sindhsalamat.com

ماڻهو هميشہ مُنيءِ پر هوندا آهن. هر حڪومت جي دور ۾ پاڪستان پنهنجي نازڪ ترين دور مان گذرندي ٻڌايو ويندو آهي ۽ ان دوران اتحاد تي اڳ ڪان وڌيڪ زور ڏنو ويندو آهي. پاڪستان ۾ پڙهيل ڳڙهيل ماڻهو جو انگ مشڪل سان ڏهہ سيڪڙو آهي. انهن مان ادب سان دلچسپي رکندڙ ماڻهن جو تعداد اٽي ۾ لوڻ برابر آهي. پر، هر دورءَ ۾ هر دفعي هڪ افساني ۽ هڪ غزل مان ملڪ ۾ بدامني ۽ فساد پکڙجڻ جو انديشو محسوس ڪيو ويندو آهي. گذريل 37 سالن ۾ ڪجهہ بہ نہ بدليو آهي. قطعي نہ بدليو آهي. رويا ساڳيا آهن. فقط ماڻهو بدلجي ويا آهن. مان جڏهن ننڍو هوس تہ صوف جي ناليءِ ۾ ڪائڻ لاءِ مون کي قتل ناسپاتي ڏني ويئي هئي. هينئر چيني کي صوف جي ناليءِ ۾ ڪائڻ لاءِ قتل ناسپاتي ڏني وئي آهي. وياج کي نفعي جو نالو ڏيڻ سان سماجي ۽ معاشرتي انقلاب نہ ايندو آهي. سوچڻ وارن ڳيڙو الفيون پائي جوڳ ورتو آهي ۽ معاشري کان منهن موڙي ريگستان جو رخ ڪيو آهي. اهڙي معاشري مان لکڻ لاءِ مواد حاصل ڪرڻ جو نتيجو اهو نڪتو آهي جو منهنجي اها ڪهاڻي جيڪا 1962ع ۾ اعتراض جوڳي سمجهي ويندي هئي، سا 1984ع ۾ بہ اعتراض جوڳي آهي. تاريخ جي ڪفن وارو اياز مڪراني اڄ تائين پهرين قطار ۾ نماز نہ پڙهي سگهيو آهي. آدم جي ماءُ خيرات لاءِ هٿ ڊگهيڙي اڄ بہ فٽ پاٿ تي ويٺي آهي. هن ڪتاب ۾ شامل ڪهاڻيون ذري گهٽ ڏهہ سال اڳ جون لکيل آهن، پر ايئن ٿيون محسوس ٿين، ڄڻ اڄ جون لکيل آهن. ان ۾ ڪمال منهنجو يا منهنجين ڪهاڻين جو هرگز نہ آهي، سمورو ڪمال اسان جي سماجي، سياسي ۽ اقتصادي ڍانچي جو آهي، جيڪو چوواٽي تي ورهين کان لاوارث پيو آهي ۽ سڙي ڳري رهيو آهي.

هر ملڪ ۽ هر معاشري ۾ ايڪسپلائٽيشن جو ڪاروبار هلندو

www.sindhsalamat.com

آهي. استحصال ٿيندو آهي. ماڻهن کي استعمال ڪيو ويندو آهي. ان ۾ تعجب جهڙي ڪابہ ڳالهہ نہ آهي. پر، جنهن معاشري ۾ ٻارن کي استعمال ڪيو وڃي، سو معاشرو وڏيڪ غليظ بدبودار ۽ بيمار هوندو آهي. اسان جي معاشري ۾ ٻار استعمال ٿي رهيو آهي. ٻارو شربت جي شيشي سان هڪ پينسل مفت دڪاندار کان ضرور وٺجو! ٻارو آئسڪريم جي پيالي سان هڪ ڪتمنڙو وٺڻ نہ وسارجو! ٻارو ڪپڙن ڌوئڻ واري صابڻ سان گڏ هڪ ڪاپي وٺڻ نہ وسارجو! (ٻارو پنهنجي پيءُ کي فلاڻي سگريٽ ڇڪڻ تي مجبور ڪيو ڇو جو ان سگريٽ جي پاڪيٽ ۾ اوهان لاءِ هڪ خوبصورت اسٽيڪر شامل ڪيو ويو آهي!) ٻار سونهن جي علامت آهي. ٻار سچ جي علامت آهي. ٻار روشنيءَ جي علامت آهي. ٻار آئيندي جي علامت آهي. اسان جو معاشرو سچ ۽ سونهن جو دشمن آهي.

هر ليکڪ کي لکڻ لاءِ پنهنجو ڏانءُ ۽ اظهار جو پنهنجو طريقو هوندو آهي. مان ضمير متڪلم (First Person Singular) ۾ وڌيڪ چٽائي سان لکي سگهندو آهيان. ضمير متڪلم ۾ لکندي ڪهاڻين جا ڪردار مون کي واضح نموني نظر ايندا آهن. مان سندن آواز ٻڌي سگهندو آهيان. سندن باطن ۽ ظاهر جو جائزو وٺي سگهندو آهيان. اهو ئي سبب آهي جو مون اڄ تائين ذري گهٽ سموريون ڪهاڻيون ضمير متڪلم ۾ لکيون آهن. ساڳي طرح هلال پاڪستان لاءِ لکيل ڪالم مون گهڻو ڪري ضمير متڪلم ۾ لکيا آهن. مان ميان ٿو تہ ليکڪ سڌيءَ طرح يا اڻ سڌيءَ طرح پنهنجي تحرير ۾ موجود هوندو آهي. پر اهو ضروري نہ آهي تہ ضمير متڪلم ۾ لکيل هر ڪهاڻي ليکڪ جي پنهنجي ذاتي ڪهاڻي هجي. جيڪڏهن ايئن هجي ها تہ پوءِ ضمير متڪلم ۾ هر ڪهاڻي ليکڪ جي آتم ڪهاڻي ٿي پوي ها. پر، ايئن نہ آهي.

www.sindhsalamat.com

ڪُل جڳ ۾ عشق جي اوتارسچل سرمست جو مان معتقد ۽ مريد آهيان. ورهيه ٿيا جو مون پنهنجي وجود مان نفس ۽ خوديءَ کي ختم ڪري ڇڏيو آهي. هينئر مان، ”مان“ نه رهيو آهيان. مان ٻئي ڪنهن جي ذات ۽ وجود ۾ گم ٿي ويو آهيان. هن وضاحت جي ضرورت ان ڪري به محسوس ڪئي اٿم، جو هن ڪتاب ۾شامل سمورا ڪالم ضمير متڪلم ۾ لکيل آهن.

هلال پاڪستان ۾ منهنجا ڪالم هڪ ئي عنوان، ”تنهنجون منهنجون ڳالهيون“ جي عنوان سان شايع ٿيندا هئا. هن ڪتاب لاءِ ڪالمن جي چونڊ ڪندي، مون هر ڪالم کي هڪ عنوان ڏيئي ڇڏيو آهي. حقيقت ۾ اخباري ڪالم لاءِ نه مون کي ڏانءُ هو ۽ نه آهي. منهنجا ڪالم پڙهي ڪجهه دوستن اعتراض ۽ تنقيد ڪندي چيو هو ته ڪالم جي نالي ۾ جليل جيڪي ڪجهه لکي رهيو آهي، سو ڪنهن به صورت ۾ ڪالم لاءِ مواد نه آهي. مون سندن تنقيد کي تڏهن به قبول ڪيو هو ۽ هينئر به قبول ڪيو آهي. اصل ۾ مون ڪالمن جي نالي ۾ ننڍڙيون ننڍڙيون ڪهاڻيون لکيون آهن. تنهنڪري، ڪتابن لاءِ ڪالمن کي ترتيب ڏيندي محسوس ڪيم ته هر ڪالم کي ڪنهن ڪهاڻيءَ وانگر عنوان ڏيئي ڇڏيان.

مختصر ڪهاڻيون ۽ ٻيا ليک هن ڪتاب لاءِ مون چئن حصن ۾ ورهائي ڇڏيا آهن. ”ٽٽل آئيني ۾ عڪس“، ”چينو“، ”پيهي منجهه پاڻ“، ۽ ”سنڌو منهنجي ساهه ۾“. هر حصي ۾ هڪ ئي موڊ ۽ تاثر واريون ڪهاڻيون ڏنيون ويون آهن. ”ٽٽل آئيني ۾ عڪس“ واري حصي ۾ انهن انسانن جون ڪهاڻيون آهن جيڪي حالتن هٿان چچرجي ويندا آهن. هو مري وڃڻ ڪانپوءِ به جيئرا رهندا آهن ۽ تاريخ جي صفحن ۾ پنهنجي عارضي شڪست کي مستقل فتح ۾ بدلائي ڇڏيندا آهن.

www.sindhsalamat.com

مان اچا چائو نہ هوس تڏهن عبدالرحمان ڏاڙيل جي هر طرف ڌاڪ ويٺل هئي. وڏڙا ڳالهہ ڪندا آهن تہ ڪيس گولي اثر نہ ڪندي هئي. ورهين جا ورهيہ واءُ ۾ وچ وانگر سرڪشي ڪندو رهيو. ناموس ۾ بدناميءَ جي وچ ۾ جيئرو رهيو. چوندا آهن تہ ٻارن ۾ ٻڍن ۾ عورتن جو احترام ڪندو هو. ڌاڙو هڻندي قرآن شريف يا نياڻي اڳيان آيس تہ بيٺي پير موٽي ويندو هو. هڪ دفعي روهڙي ويجهو درياهہ ۾ وهنجندي پوليس جي گولين جو بک ٿي ويو. چون ٿا تہ عبدالرحمان هاري هو پر حالتن هٿان مجبور ٿي ڌاڙيل ٿي پيو. ورهين ڪان پوءِ مون لکڻ مس شروع ڪيو هو جو عالمو ڪوسي جو نالو ٻڌڻ ۾ آيو هو. ناميارو ڌاڙيل هو. هڪ دفعو اخبارن ۾ آيو تہ عالمو ڪوسو پوليس سان مقابلي ۾ مارجي ويو. هو گورنمينٽ ڪاليج حيدرآباد ۾ بي اي جو شاگرد هو ۽ هڪ غريب هاريءَ جو پٽ هو. هن ڪتاب جي تياريءَ دوران خبر آئي آهي تہ ڌاڙيل پرو چانڊيو پوليس مقابلي ۾ مارجي ويو آهي. پرو چانڊيو هڪ هاريءَ جو پٽ هو. منهنجو هيءُ ڪتاب ڪنهن هاريءَ جي اڻ پٽ لاءِ آهي، جيڪو في الحال عبدالرحمان ڌاڙيل، عالمو ڪوسو ۽ پرو چانڊيو ٿي نہ سگهيو آهي. ڪتاب جي ڇپجڻ تائين شل هو جيئرو هجي ۽ پوليس مقابلي ۾ مارجي نہ ويو هجي.

امر جليل

17 مئي، 1984ع
شعبو ايجوڪيشنل ٽيڪنالاجي
علامہ اقبال اوپن يونيورسٽي اسلام آباد

www.sindhsalamat.com

ٽٽل آئيني جو عڪس

www.sindhsalamat.com

گدڙ

سانجهيءَ ويل قبرستان مان لنگهندي سڏ پڌم. ”گدڙ اسلام عليڪم!“

مان بيهي رهيس. منهنجي بدران جيڪڏهن ٻيو ڪو شخص قبرستان ۾ سڏ ٻڌي ها، ته جيڪر ڊپ وچان سراپجي وڃي ها. ڊپ محسوس ڪرڻ بدران مون کي ڪاوڙ لڳي. مون رڙ ڪندي چيو ”ڳالهه ٻڌ جِنَ مان گدڙ ناهيان، مان ماڻهو آهيان.“

آواز آيو ”ماڻهن ۾ ڪي ماڻهو شينهن هوندا آهن ته ڪي وري گدڙ.“

”يائنجي ڻو ته تون ڪو فلاسافر جنُ آهين.“ مون جن کي رهڙ ڪيندي چيو ”ڳالهه ٻڌ. مون کي جڏهن به ڪو گدڙ سڏيندو آهي،

www.sindhsalamat.com

تڏهن مون کي سخت ڪاوڙ لڳندي آهي.“

”مان جن ناهيان“، آواز آيو.

”جيڪڏهن جن ناهين تہ پوءِ توکي ڪيئن خبر پيئي تہ مان گدڙ جي نالي سان بہ سڏبو آهيان؟“! مون ڪاوڙ وچان پڇيو.

هڪ گدڙ منهنجي سامهون اچي بيٺو. گدڙ چيو ”مان اصلوڪو يعني سچو پچو گدڙ آهيان. مان ماڻهن ۾ گدڙ سڃاڻي وٺندو آهيان.“ گدڙ کي ڳالهائيندي ڏسي حيران ٿيس. نہ پنهنجي ڪنن تي اعتبار آيو ۽ نہ ئي اکين تي. پر، گدڙ باقاعدي ڳالهائي رهيو هو. گدڙ چيو ”اڄڪلهہ ماڻهن ۾ گدڙن جو تعداد وڌي رهيو آهي.“

مون گدڙ کان پڇيو ”تون ڏسڻ ۾ تہ سچو پچو گدڙ آهين، پر تون ڳالهائي ڪيئن ٿو سگهين؟“

جواب ڏيڻ بدران گدڙ مون کان پڇيو ”ڇا تو اڳ ڪنهن گدڙ کي ڪڏهن بہ ڳالهائيندي نہ ٻڌو آهي؟“

”نہ ڪڏهن بہ نہ“، مون جواب ڏنو.

”ان ۾ نہ تنهنجو ۽ نہ ئي تنهنجي ڪنن جو ڏوهہ آهي“ گدڙ چيو. ”قيُرُ تنهنجي مشاهدي ۾ آهي. روزانو هزارين گدڙ ڳالهائيندا آهن ۽ ٽيڪنالاجي کان وٺي بايولاجيءَ تائين دُنيا جي هر موضوع تي ڳالهائيندا آهن.“

”اهو انسانن جي بهادريءَ ۽ دليري تي سراسر الزام آهي“ مون احتجاج ڪندي چيو. ”توکي ڪوبہ قانوني يا آئيني حق نہ ٿو پهچي گدڙ تہ تون اسان انسانن کي بدنام ڪندو رهين.“

گدڙ چيو ”انسانن بہ اسان گدڙن کي خوب بدنام ڪيو آهي.“

چيم، ”اهو بہ انسانن تي الزام آهي.“

”الزام آهي!“ گدڙ ڪاوڙ وچان چيو. ”انسانن پنهنجن هٿ ٺوڪين ڪتابن ۾ هٿ ٺوڪيون چوٽيون وجهي ڇڏيون آهن. انهن

www.sindhsalamat.com

مان هڪ چوٽي آهي، گدڙ ڊاڪ نہ پڄي، آکي ٿُو کَٽا.“

”ڇا اهو ڪوڙ آهي.؟“ مون گدڙ کان پڇيو.

”ها“ گدڙ وراڻيو ”اهو سراسر ڪوڙ آهي. اها چوٽي گدڙن جي عظمت خلاف پروپيگنڊا آهي اسين گدڙ باقاعدي ڊاڪ جي ڇُڳن تائين پهچي سگهندا آهيون ۽ ڊاڪ کائيندا آهيون.“

”سو وري ڪيئن؟“ گدڙ کان پڇيم.

گدڙ وراڻيو ”گدڙن ڏاڪٽيون خريد ڪيون آهن.“

***

www.sindhsalamat.com

لٺ

مون ڏاڏي کي چيو، ”پنهنجي لٺ تہ ڏيکار.“

ڏاڏي مونکي پنهنجي لٺ ڏيکاري.

لٺ جي هٿ ڪ پاسي هٿ رکندي ڏاڏي کان پڇيم، ”هيءَ تہ آهي تنهنجي لٺ جو هٿ ڪ مٿو. تنهنجي لٺ جو ٻيو مٿو ڪٿي آهي؟“

ڏاڏو منهنجي سادگيءَ تان کِليو. منهنجي هٿ مان لٺ وٺي ڦيرائي، مٿيون پاسو هيٺ، ۽ هيٺيون پاسو مٿي ڪندي چيائين، ” هيءُ آهي منهنجيءَ لٺ جو ٻيو مٿو.“

ڏاڏي جي لٺ کي هٿ لڳائيندي ڏاڏي کان چيم، ”يار ڏاڏا، تنهنجيءَ لٺ کي ٻہ مٿا ڇو ٿيندا آهن؟“

”دنيا جي هر لٺ کي ٻہ مٿا ٿيندا آهن، پر ماڻهو استعمال فقط هڪ ڪندا آهن.“ ڏاڏي چيو ”لٺ جي ٻئي مٿي کي فقط ڏاڏا استعمال

www.sindhsalamat.com

ڪندا آهن. تنهنڪري ابوجهه ويچارا ڏاڏي جي لٺ کي ٻه مٿا سڏيندا ۽ محسوس ڪندا آهن.“

ڏاڏي جي ڳالهه ٻڌي مان ڏاڍو حيران ٿيس. ڏاڏي کي چيم، ”مون کي ٻيهر پنهنجي لٺ ڏسڻ ڏي.“

ڏاڏي مون کي لٺ ڏيئي ڇڏي.

ڏاڏي جي لٺ دنيا جي ٻئي ڪنهن لٺ جهڙي ڏسڻ ۾ پئي آئي. ان لٺ ۾ مونکي ڪا به غير معمولي خوبي نظر نه آئي. ڏاڏي جي لٺ مون ڏاڏي کي موٽائي ڏني.

مان حيران، پريشان سڌو پنهنجي ناني وٽ آيس.

منهنجي ناني جهُور پوڙهي آهي. چيلهه ڪمان وانگر ڇٻي ٿي ويئي اٿس. هلندي، ته لٺ ٽيڪي هلندي!

مون پنهنجي نانيءَ کي چيو ”ناني، مونکي پنهنجي لٺ ڏيکار.“

نانيءَ مون کي پنهنجي لٺ ڏسڻ لاءِ ڏيئي ڇڏي. مون نانيءَ جي لٺ کي غور سان ڏٺو.

نانيءَ پڇيو. ”ڇوڪرا ڇا پيو ڏسين؟“

”تنهنجيءَ لٺ جا مٿا پيو ڏسان.“ نانيءَ کي لٺ موٽائيندي چيم، ”تنهنجي لٺ کي ٻه ٻه مٿا آهن، ناني.“

”فقط ڏاڏي جي لٺ کي ٻه مٿا ٿيندا آهن.“ ناني چيو. ”منهنجيءَ لٺ کي فقط هڪ مٿو آهي.“

ان کان پوءِ مان هڪ پولي وٽ ويس. جنهن جي هٿ ۾ ڪنهن دور انديش صاحب لٺ ڏيئي ڇڏي هئي. مون ويجهو وڃي، پولي واري لٺ جو جائزو وٺڻ جي ڪوشش ڪئي. پر ناڪام رهيس. پولو زور زور سان لٺ ڦيرائي رهيو هو ۽ ڊوڙيو مچائي وينو هو.

مان پنهنجي ناني وٽ موٽي ويس. نانيءَ کان پڇيم. ”ناني، جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڏاڍو هجي، سندس لٺ کي ٻه مٿا هجن ۽ مٿان

www.sindhsalamat.com

وري اهو ڏاڍو جيڪڏهن پولو به هجي، ته پوءِ ڇا ٿيندو آهي، ناني؟“

نانيءَ وراڻيو ”تڏهن عام ماڻهو ڏاڍي ۽ پولي ۾ فرق محسوس ڪري نه سگهندا آهن. هو فقط لٺ کان ڊڄندا آهن.“

***

www.sindhsalamat.com

طوطو

هڪڙي طوطي پنهنجي مالڪ کي چيو "مالڪ، مون کي پڃري مان ٻاهر ڪڍُ."

مالڪ کليو چيائين، "تو کي پڃري مان ٻاهر ڪيندس، تہ تون اُڏامي ويندين."

"نہ مالڪ."طوطي وراڻيو"اُڏامڻ منهنجي وس جي ڳالهہ نہ آهي."

"تنهنجي ڳالهہ تي ڪهڙو اعتبار." مالڪ چيو "تون پکي آهين، تنهنڪري ڪنهن وقت بہ اُڏامي سگهين ٿو."

"بدڪ، ڪڪڙ ۽ اُٺ پکي بہ پنهنجي ساءِ پکي آهن پر اُڏامي نہ سگهندا آهن." طوطي چيو"يقين ڪر مالڪ، مان بہ اُڏامي نہ سگهندس."

www.sindhsalamat.com

”تہ پوءِ پڃري مان ٻاهر نڪرڻ جو ٿو گهرين؟“

”پر پکيڙڻ لاءِ.“

”تون پڃري ۾ بہ پر پکيڙي سگهين ٿو!“

”پڃرو سوڙهو آهي، مالڪ.“

”آئي ايم ساري، پيرٽ.“

”ڊونٽ بي ساري، ماسٽر.“طوطي چيو.

”مون کي پڃري مان ٻاهر ڪڍ. مان پڃري تي چڙهي ويهندس ۽ هر گز اُڏامي نہ ويندس.“

مالڪ زماني ساز هو. چيائين، ”تون طوطو آهين. تنهنجي ڳالهہ تي ڪهڙو اعتبار!“

”ماڻهو آنڪ ڏيئي، طوطي کان قسمت جو ڪارڊ ڪيڊرائي، ان تي اعتبار ڪندا آهن.“ طوطي چيو ”مان تہ پوءِ بہ گهريلو طوطو آهيان. واعدي جو پڪو آهيان.“

مالڪ مڙڻ جو نہ هيو. مڙس ماڻهو هيو. طوطي کي چيائين، ”مسٽر طوطا مان تنهنجي لاءِ ڪجهہ وڏو يعني خلاصو پڃرو ٺهرائيندس.“

”ٿينڪ يو ماسٽر.“

”ان ۾ هڪ بدران بہ پينگهون لڳل هونديون.“

”سو ڪائينڊ آف يو ماسٽر.“

”۽ ان ۾ ٻن بدران ٽي پياليون رکيل هونديون.“

”ٽي پياليون ڇا جي لاءِ، مالڪ.“

”هڪ پيالي پاڻيءَ لاءِ، ٻي اوٻاريل دال لاءِ ۽ ٽين ساون مرچن لاءِ.“

”يو آر گريٽ، ماسٽر.“طوطي چيو.

”پر، اُهو وڏو خلاصو پڃرو ڪڏهن تيار ٿيندو مالڪ؟“

”اُن پڃري جي ٺهڻ ۾ ڪجهہ ڏينهن لڳندا.“ مالڪ وراڻيو”في لحال توکي ان سوڙهي پڃري ۾ رهڻو آهي.“

www.sindhsalamat.com

طوطي چيو "في الحال جيڪڏهن تو مون کي پڃري مان ٻاهر ڪڍين، تہ تنهنجو ٿورائتو رهندس ۽ هر گز اُڏامي نہ ويندس."

مالڪ هڪ دم پڃري جو در کولي، طوطي کي ٻاهر ڪڍي پڃري جي مٿان ويهاري ڇڏيو.

طوطو مالڪ جي فراخدليءَ تي خوش ٿيو. چيائين، "منهنجي ڳالهہ تي نيٺ اعتبار ڪيئي نہ، مالڪ!"

"مون تنهنجي ڳالهہ تي هر گز اعتبار نہ ڪيو آهي، مسٽر طوطا."

مالڪ چيو "مونکي ياد آيو تہ مون تنهنجا پر ڪپي ڇڏيا آهن، ۽ تون اُڏامي نہ سگهندين."

***

www.sindhsalamat.com

انٽرويو

گذريل هفتي سرڪاري باغيچي ۾ هڪ ببر شينهن پنهنجي پڃري مان ٻاهر نڪري آيو. چار ڪلاڪ پڃري کان ٻاهر گذارڻ کانپوءِ ببر شينهن مانڙيءَ ۾ اندر هليو ويو. پڃري ۾ وڃڻ کان اڳ هن اخباري نمائندن لاءِ ڪو بہ بيان نہ ڏنو فقط فوٽا ڪڍائي هليو ويو.

شينهن جي پڃري مان ٻاهر اچڻ ۽ پيهر پڃري ۾ موٽي وڃڻ جي خبر اخبارن وڏي شدمد سان شاعري ڪئي.

شينهن متعلق خبر کان وڏيڪ مون کي شينهن جي نالي متاثر ڪيو. شينهن جو نالو رستم هيو. اسان جي ادب ۾ شينهن ۽ رستم، بهادري، دليري ۽ شجاعت جي علامت سمجهيا ويندا آهن. اڄڪلهہ ڪاغذي شينهن جو دور آهي. ان خيال کان، تہ ماٺهو ڪٿي سرڪاري

www.sindhsalamat.com

باغيچي ۾ پڃري ۾ ويٺل شينهن کي ڪاغذ جو شينهن سمجهي نہ ويهن. باغيچي جي رکوال وڏي دانشمنديءَ وچان شينهن جو نالو رستم رکي ڇڏيو آهي. مان دل ئي دل ۾ رکوال جي عقل ۽ فهم کي ساراهڻ کان سواءِ رهي نہ سگهيس. رکوال جي اشاري ڏانهن ڌيان تہ ڪريو! رستم ۽ شينهن پڃرن ۾ بند آهن!

جڏهن بہ ڪو شينهن پڃري ۾ اندر ويندو آهي، يا پڃري کان ٻاهر ايندو آهي، تڏهن اسين پنهنجي اخبار لاءِ ان شينهن جو انٽرويو ضرور وٺندا آهيون. اهو اسان جو ڌنڌو آهي، وڏي جاکوڙ کانپوءِ رستم شينهن کان انٽرويو وٺڻ جو اجازتنامو مليو. ياد رهي تہ، شينهن جو انٽرويو وٺڻ لاءِ اڳواٽ درخواست ڪرڻي پوندي آهي، پوءِ جيستائين اجازتنامي جي صورت ۾ انٽرويو وٺڻ جي پرمٽ نہ ملندي آهي، تيستائين ڪنهن بہ شينهن جو انٽرويو وٺي نہ سگهبو آهي. بهرحال، سرڪاري باغيچي جي ٻٻر شينهن سان انٽرويو جو احوال ڪجهہ هن ريت آهي.

سوال: رستم شينهن صاحب، ڇا اهو سچ آهي تہ اوهين پڃري مان ٻاهر اچڻ کانپوءَ ٻيهر پنهنجي مرضي سان پڃري ۾ واپس هليا ويا؟

جواب: اي دهريا، بي دين، ملحد اخباري نمائندا، اول سلام ڪر، پوءِ ڪلام ڪر، پوءِ سوال ڪر.

سوال: اسلام عليڪم رستم شينهن صاحب.

جواب: وعليڪم سلام نيڪ خصلت اخباري نمائندا.

سوال: سائين ڇا اهو سچ آهي تہ.....

جواب: بلڪل سچ آهي تہ مان پنهنجي مرضيءَ سان پڃري ۾ موٽي ويو هوس.

سوال: شينهن هميشہ پڃرن، پابندن ۽ زنجيرن خلاف بغاوت ڪندا آهن، اها شينهن جي روايت آهي، اوهان جو ٻيهر پڃري ۾ موٽي وڃڻ ان روايت جي خلاف ورزي نہ آهي؟

www.sindhsalamat.com

جواب: باغي شينهن جو فقط ٽارزن جي ڪهاڻين ۾ ذڪر ايندو آهي مان سچو پچو شينهن آهيان. مان هن پڃري ۾ ڄائو آهيان. پڃري ۾ وڏو ٿيو آهيان. پڃري ۾ اول ٿي عشق، ۽ پوءِ شادي ڪئي اٿم. فيملي پلاننگ کاتي جي خلاف ورزي پڃري ۾ ڪئي اٿم. اڌ ڊزن ٻار ٿيا اٿم. پڃري ۾ رهڻو اٿم. پڃري ۾ مرڻو اٿم منهنجي پياري زال شينهڻ به ته پڃري ۾ بند آهي.

سوال: ٿوري دير لاءِ اوهين جڏهن پڃري کان ٻاهر نڪتا، تڏهن اوهان آزاديءَ جي هوا ۽ ماحول ۾ ڇا محسوس ڪيو؟

جواب: مون محسوس ڪيو ته هيءَ سڄي دنيا هڪ وڏو پڃرو يا وڏو قيد خانو آهي، جنهن ۾ هزراين، لکين، ڪروڙين ننڍا ننڍا پڃرا ۽ قيد خانا ٺهيل آهن.

سوال: اوهان تي رستم نالو اوهان جي پيءُ رکيو يا ماءُ؟

جواب: مون تي رستم نالو سرڪاري باغيچي جي رکوال، ڪراچي ميونسپل ڪارپوريشن جي مرضيءَ مطابق رکيو آهي، شڪر آهي جو هنن مون تي يو پيءُ ۽ سي پيءُ جي ڪنهن شاعر جو نالو نه رکيو نه ته ماڻهو مون کي شينهن بدران رستو سمجهن ها.

سوال: اوهان کي پنهنجو نالو رستم پسند آهي ؟

جواب: ان نالي ۾ وڏي معنيٰ آهي، تاريخ آهي، ته هر دور ۾ رستم ۽ شينهن پڃرن ۾ بند هوندا آهن. نالو مون کي پسند آهي.

سوال: پڃري ۾ اوهان کي ڪا تڪليف ته نه آهي؟

جواب: فقط هڪڙي، پاسي واري پڃري جو گدڙ مون تان کلندو آهي.

سوال: اوهان جي وڏي وڏي مهرباني شينهن رستم صاحب جو اوهان قيمتي وقت سيڙائي، هيءُ ڪارائتو انٽرويو ڏنو.

جواب: هاڻي گم ٿي وڃ بدبخت اخباري نمائندا.

***

www.sindhsalamat.com

گگيش

اسان جي پاڙي ۾ جنهن پار چمڙ ڪان پوءِ روئڻ شروع نہ ڪيو آهي، سو پار خان محمد جي گهر پيدا ٿيو آهي. خان محمد کي سيئي چڙا خانو ڪري سڏيندا آهن. سندس زال ڪيس خانو ڪري نہ سڏيندي آهي. هوءَ کيس جانڻ جا پيءُ ڪري سڏيندي آهي. جانڻ اصل ۾ خانوءَ جو وڏو پٽ آهي. ۽ هن جو نالو آهي جان محمد. متس نالو پئجي ويو آهي. جانڻ.

چينو ۽ مان خانوءَ جي گهر وياسين. خانوءَ جي گهر ٻاهران ماڻهن جو انبوهہ بيٺو هو. واري واري سان هر ڪو چڙو خانوءَ جي گهر اندر پئي ويو ۽ خانوءَ جي خاموش پٽ کي ڏسي ٻاهر ٿئي آيو.

مون کي خانوءَ جي بيوقوفيءَ تي افسوس ٿيو. هو ڏوڪڙن ڪمائڻ

www.sindhsalamat.com

جو سونهري موقعو هٿان وڃائي رهيو هو.

ڪجهه عرصو اڳ ڪراچيءَ ۾ هڪ شخص جي گهر اهڙو ٻار پيدا ٿيو هو جنهن کي نڪ جي جاءِ تي سونڊ ۽ ٻن بدران چار ٻانهون ۽ چار ٽنگون هيون. هن شخص ٻار ڏسڻ لاءِ ماڻهن کان پئسا اوڳاڙڻ شروع ڪيا. ڪجهه عرصي تائين هن خوب ڏوڪڙ ڪمايا. نيٺ ايڪسائيز ۽ ٽيڪسيشن کاتي وارن کي خبر پئجي ويئي. وچي مٿان ڪڙڪيس. ڪانئس تفريحي ٽيڪس اوڳاڙي ورتائون. پئي جو پوليس کي خبر ته اها به اچي الاهي آفت وانگر مٿان پيس. جيئن تيئن ڪري کين راضي ڪيائين. پوءِ هڪڙي ڏينهن سي آءِ ڊي وارا کيس گرفتار ڪري ويا. هن واويلا ڪئي ته ٻيلي مان ٻي ڏوهي آهيان. ان عجيب ٻار کي الله سائين پيدا ڪيو آهي. مون پيدا نه ڪيو آهي ۽ جيڪڏهن ڪيو به آهي ته ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي!

کيس ڏنڊي ڏيکاريندي چيائون، ”ماٺ ڪر. اجايو موچڙا نه کائين. تون هندوستان جو ايجنٽ آهين.“

عجيب ٻار جو غريب پيءُ ڊڄي ويو. ڊڄندي ۽ ڪنبندي چيائين، ”جيئندا قبلا. اوهان کي ڪنهن دشمن خبر ڏني آهي ته مان هندوستان جو ايجنٽ آهيان. اصل ۾ مان ڪميشن ايجنٽ آهيان.“

پيهر کيس ڏنڊي ڏيکاريندي چيائون. ”اسانکي پڪ آهي ته تون هندوستان جو ايجنٽ آهي. ڇو جو تنهنجي گهر ۾ گڻيش پيدا ٿيو آهي!“

پر پوءِ ان کان اڳ جو گڻيش جو پيءُ سي آءِ ڊي هٿان پنهنجي تاريخ جاگرافيءَ جو ستياناس ڪرائي. هن هٿ ٻڌي کين عرض ڪيو ”منهنجي عجيب ٻار کي ڪٽي اچو“.

سي آءِ ڊي وارا عجيب ٻار ڪٽي آيا. جنهن کي نڪ جي جاءِ تي سونڊ ۽ ٻن بدران چار ٻانهون ۽ چار ٽنگون هيون. عجيب ٻار جو پيءُ

www.sindhsalamat.com

ٻار جي سونڊ ۾ هٿ وجهي سٽ ڏني ۽ سونڊ پٽي سي آءِ ڊيءَ وارن کي ڏني. ان ڪانپورءِ هن ٻار جون ٻه ٻانهون ۽ ٻه ٽنگون پٽي ورتيون ۽ اهي ٻه سي آءِ ڊي وارن کي ڏيئي ڇڏيون.

سي آءِ ڊي وارن کي خبر پيئي ته عجيب ٻار اصل ۾ عجيب نه هو ۽ هن جو غريب پيءُ اصل ۾ غريب نه هو. هو هندوستان جو ايجنٽ نه هو بلڪ ربڙ جي رانديڪن جو ڪميشن ايجنٽ هيو. هُن پنهنجي ٻار کي ربڙ جي سونڊ ۽ ربڙ جون ٻه ٻه ٻانهون ۽ ٽنگون چنبڙائي ٻه پلاٽ، هڪ پيٽرول پمپ ۽ هڪ ٽرڪ خريد ڪري ورتي هئي، مڙس بچي ويو.

خان محمد عرف خانوءَ جي خاموش پٽ سان ملاقات جو احوال اوهان کي ٻئي ڪنهن دفعي ٻڌائبو. في الحال حق موجود!

***

www.sindhsalamat.com

خاڻو

خان محمد عرف خانوءَ جي خاموش پٽ کي ڏسڻ جو نيٺ اسان کي وارو مليو.

چينوءَ مان اندر وياسين.

خانوءَ جو خاموش پٽ، جيڪو هفتي کن جو مس هيو. هڪ پينگهي ۾ پيو هو ۽ آرام سان لوڏا کائي رهيو هو. پينگهي کي لوڏا ڏيڻ لاءِ پينگهي سان هڪ رسي ٻڌي چڏي هئائون. رسيءَ جو ٻيو حصو در جي طاق هيٺان لنگهائي ٻئي ڪمري ۾ ڪٽي ويا هئا. اتان رکي خانوءَ جي خاموش پٽ کي لوڏا ڏيئي پيئي ورتائون.

چينوءَ مان جڏهن پينگهي جي ڀرسان وچي بيٺا سين. تڏهن خانوءَ جي خاموش پٽ جون اکيون بند هيون، ۽ وات کليل هو سندس

www.sindhsalamat.com

ڪليل وات ۾ آواز جو آثار هو.

خانو منهنجي پاسي ۾ اچي ويٺو. مون خانوءَ کان پڇيو. "تنهنجو پٽ ڪڏهن کان خاموش آهي؟"

وراڻيائين، "جڏهن کان ڄائو آهي."

"ڪمال آهي!" مون ٻار ڏانهن ڏسندي چيو. "تنهنجو پٽ ٻنا ڪنهن احتجاج جي دُنيا ۾ هليو آيو آهي."

خانوءَ کلندي چيو "ويچارو صابرين آهي."

"صابرين ناهي" مون خانوءَ کي چيو "تنهنجو پٽ سنڌي اديب آهي."

خانو حيران ٿيو. پنهنجي پٽ ڏانهن ڏسندي مون کان پڇيائين. "منهنجو پٽ سنڌي اديب آهي؟"

"ها" چيم. وڏو ٿي افسانا لکندو شاعري ڪندو يا ناول تي طبع آزمائي ڪندو.

"طبع آزمائي ڇا ٿيندي آهي؟" خانوءَ پڇيو. "ان ۾ جوکم جهڙو ڪم ته ڪونهي نه؟"

"جوکم جو ڪم آهي هوائي جهاز هلائڻ ۾" مون خانوءَ کي چيو "جيسيتائين تنهنجو پٽ ادب م طبع آزمائي ڪندو. تيسيتائين خير خوبيءَ سان زندگيءَ جا ڏهاڙا گذاريندو ۽ جڏهن طبع آزمائي ڇڏي ادب لکندو ۽ شايع ڪرائيندو تڏهن سمجهه ته جوکم جهڙو ڪم ڪندو"

خانوءَ چيو "مان پنهنجي پٽ کي وڪالت پڙهائي وڪيل ڪندس" هڪدم چيم. "ڏاڍو ڪامياب ويندو."

"الا!" خان محمد جو وات ڦاٽي ويو. پڇيائين. "توکي ڪيئن خبر پيئي ته منهنجو پٽُ ڪامياب وڪيل ٿيندو؟"

"ڳالهائي جو نه ٿو!" وراڻيم. "اڄڪلهه جي دور ۾ جيڪو وڪيل

www.sindhsalamat.com

بنهه نہ ڳالهائيندو آهي ۽ فقط ڪيس ملتوي ڪرائڻ لاءِ تاريخون وٺندو آهي تنهن ڪري نهايت ڪامياب وڪيل چئبو آهي.“

خانو ۽ مان ڳالهائي رهيا هئاسين جو اوچتو ئي اوچتو خانوءَ جو خاموش پٽ ٻاگها ڦاڙي روئڻ لڳو. اسين سخت حيران ٿياسين، مون چيني کان پڇيو. ”اڙي چرپٽ، ڇهنبڙي وڌي اٿسين ڇا؟“

چيني پشيمان ٿيندي چيو ”نہ“

پڇيو مانس، ”تہ پوءِ هن روئڻ شروع ڪيئن ڪيو؟“

چيني چيو ”مون ڪانئس ڪن ۾ هڪڙي ڳالهہ پڇي تہ هن روئڻ شروع ڪري ڏنو“

پڇيو مانس، ”ڇا پڇيئيس؟“

”پڇيو مانس، امر جليل جو افسانو پڙهندين“ چيني چيو ”بس ايتري پڇڻ تي روئڻ شروع ڪيو اٿائين.“

***

www.sindhsalamat.com

مشغولي

سنڌي رسالن تي بندش پئجي وڃڻ ڪانپوءِ (1975ع) سنڌي اديب ۽ شاعر واندا ٿي پيا آهن ۽ اڄڪلهه ٻين مشغولين ۾ وقت ڪاٽي رهيا آهن. مون پنهنجن ڪجهه اديب شاعر دوستن سان ملاقات ڪئي ۽ ڪانئن حال احوال ورتو هئي، اڄ انهن ملاقاتن جو احوال مختصر نموني ڏجي ٿو. دوستن جا نالا ڄاڻي واڻي مخفي رکيا ويا آهن.

هڪڙي نوجوان شاعر سان ملڻ ويس. خبر پيئي جاءِ جي ڇت تي ويٺو هو ۽ لغڙ اُڏائي رهيو هو. سندس مائٽ مون کي ڇت تي وٺي ويا. ٻڌايائون تہ جڏهن کان سنڌيءَ جا سمورا رسالا بند ڪيا ويا آهن، تڏهن کان هو ڇت تي لغڙ اُڏائي رهيو آهي. شاعر دوست مون کي ڏٺو.

www.sindhsalamat.com

پڇيائين، ”لغڙ اڏائڻ تي ته بندش نه وجهندا نه؟“
وراڻيم، ”لغڙ تي ڪجهه لکندين ته ضرور بندش وجهندا.“
شاعر چيو، ”مون لغڙ تي لفظ عيد مبارڪ لکيو آهي.“
هڪدم چيم، ”جيڪڏهن سنڌيءَ ۾ لکيو اٿئي ته پوءِ ان تي بندش وجهندس“
ان کان پوءِ مان پنهنجي همعصر افسانا نگار دوست وٽ ويس. هو پنهنجي ڪمري ۾ مکيون ماري رهيو هو. هٿ ۾ ويڙهيل سيڙهيل اخبار هئس ۽ هو ميز تي چڙهيو بيٺو هو ۽ مکين تي حملا ڪري رهيو هو. پڇيو مانس، ”ڇا پيو ڪرين يار.“
وراڻيائين، ”مکيون پيو ماريان.“
چيم ”موجوده ماحول ۾ ڏاڍو سٺو ڪم آهي. مونکي پڻ مکين مارڻ جي تلقين ٿي آهي. مان پڻ انشاءَ الله تعاليٰ مکيون مارڻ شروع ڪندس.“
پوءِ مان هڪ ٻئي اديب وٽ ويس، جيڪو شاعري به ڪندو آهي ۽ افسانا به لکندو آهي. سندس گهران ٻڌايائون ته سمهيو پيو آهي. مون ساڻس ملڻ جي خواهش ظاهر ڪئي. وڏيءَ جاکوڙ کان پوءِ مونکي سندس ڪمري ۾ وڃڻ ڏنائون. مون اديب دوست کي ننڊ مان جاڳايو. چيائين، ”مهرباني ڪري هليو وڃ. مان اڄڪلهه ننڊ ڪرڻ جو عالمي رڪارڊ قائم ڪري رهيو آهيان.“
اتان مان هڪ ٻئي شاعر دوست جي گهر ويس. هو رڌڻي ۾ هو ۽ پنهنجي ڪٽنب لاءِ ماني پچائي رهيو هو. مون کيس تڪليف نه ڏني. منهنجو هڪ پيارو دوست ادب ۾ تنقيد جو ڪٽر حامي آهي ۽ سڄو ڏينهن تنقيد ڪندو آهي. ملڻ ويو مانس. سندس گهران ٻڌايائون ته باغ ۾ آهي. مان کيس ملڻ لاءِ باغ ڏانهن ويس. اسان جو نقاد دوست باغ ۾ پوپٽ پڪڙي رهيو هو. مون کي ڏٺائين. پڇيائين، ”تون به پوپٽ

www.sindhsalamat.com

پڪڙڻ آيو آهين ڇا؟“

وراڻيم، ”مان گاهه ڪائڻ آيو آهيان“

چيائين، ”سٺو شُغل آهي.“

آخر ۾ مان پنهنجي هڪ ٻئي اديب دوست سان ملڻ ويس، در ڪڙڪايم، سندس پٽ نڪري آيو. وات ۾ چوسٽي ۽ هٿ ۾ جهنجهڻ هوس. پڇيو مانس، ”پڙهين ڪٿي آهي؟“

وات مان چوسٽي ڪڍي جواب ڏنائين، ”اڙي پوڪ! مون کي نٺو سڃاڻين! اڄڪلهه واندو آهيان. چوسٽي وات ۾ وجهي جهنجهڻ سان راند ڪندو آهيان.“

***

www.sindhsalamat.com

ٻڪر

ڪالهہ شام ميڪليوڊ روڊ تان لنگهندي هڪ ٻڪر ڏٺم. ٻڪر بدن ۾ پورو پنو هو ۽ سندس سڱ نديڙا ۽ ڪاتن جهڙا هئا. رنگ عام رواجي ٻڪرن جهڙو هوس. چنهنبائي، تکن ۽ ڪاتن جهڙن سڱن کان سواءِ ظاهري طرح مونکي ان ٻڪر ۾ ڪابہ نمايان خصوصيت نظر نہ آئي. کيس پريس ٽرسٽ بلڊنگ جي ٻاهران بيگانن وانگر بيٺل ڏسي مان بيهي رهيس ۽ ڪجهہ ڪجهہ اچرج وچان ڏانهنس ڏسڻ لڳس.

ڪراچيءَ جهڙي شهر ۾ ڪنهن ٻڪر جو سڙڪن تي بنا مالڪ جي بيگانن وانگر نظر اچڻ، حيرت انگيز منظر آهي. هن شهر مان بيگانا ماڻهو تہ ڇڏيو بيگانا فرشتا بہ ڪجي ويندا آهن! اهڙي شهر ۾ هڪ ٻڪر جي ميڪليوڊ جهڙي رستي تي بيگانن وانگر نظر اچڻ

www.sindhsalamat.com

مونکي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو.

بجليءَ جي ٿنبي کي ٽيڪ ڏيئي مان ٻڪر ڏانهن ڏسڻ لڳس. ٻڪر هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ کانپوءِ بي نيازيءَ سان هلندو منهنجي پاسي ۾ اچي بيٺو. مون دل ۾ سوچيو تہ هن ٻڪر پڪ مون کي پنهنجو مائٽ سمجهيو آهي، تنهنڪري منهنجي پاسي کان اچي بيٺو آهي!

مون کيس کيڪاريندي چيو "مائٽ، خوش تہ آهين نہ"

ٻڪر ڪرڙي اک سان مون ڏانهن ڏٺو. پوءِ پڇيائين، "تون ان شخص جو دوست آهين نہ جنهن جي زال بيحد بندري ۽ بيحد ٿلهي آهي؟"

ها وراڻيم، "مان فدا حسين قودني جو دوست آهيان."

"مون کي هن جي تلاش آهي" ٻڪر چيو "مان قودني کي ماريندس"

مونکي ڏاڍو ڌڪ ٿيو. ٻڪر کان پڇيم، " قودني تنهنجو ڪهڙو ڏوهہ ڪيو آهي، جو هن جي ڪِڏ ڪُر ڏوئي پيو آهين؟"

ٻڪر وراڻيو "هن مونکي پنهنجي بيحد ٿُلهيءَ ۽ بيحد بِندريءَ زال جي نالي تي قربان ڪرڻ لاءِ خريد ڪيو هو. اها ڪا اشرافت آهي!"

چيم، "قرباني ڪرڻ تہ ثواب آهي."

"تون سمجهين ٿو تہ مان قيامت ڏينهن قودني جي ٻوائتي زال کي ڪٽي پُلصراط پار ڪري سگهندس! ڪري نہ پوندس!" ٻڪر چيو "تنهنجي دوست کي پنهنجي زال لاءِ هاٿيءَ جي قرباني ڏيڻ گهرجي."

"تہ تون اهو ٻڪر آهين، جنهن کي فدا حسين پنجن سون ۾ ٻڪرا پڙيءَ مان خريد ڪيو هو؟"

"ها مان اهو ئي ٻڪر آهيان ۽ مون کي تنهنجي دوست جي تلاش آهي."

www.sindhsalamat.com

”هن کي وري تنهنجي تلاش آهي.“ ٻڪر کي ٻڌايم. ”جڏهن کان تون رسي چڻائي ڀڳو آهين، تڏهن کان فدا حسين ڦودنو دربدر آهي.“

ٻڪر پڇيو. ”ڇو دردر آهي؟“

وراڻيم. ”ڦودني جي زال جو خيال آهي تہ تون ڦودني جي غفلت سبب فرار ٿي ويو آهين.“

ٻڪر کليو. چيائين، ”چڱي سزا ملي اٿس.“

مون ڪنهن بہ ٻڪر کي اڳ ڪڏهن کلندي نہ ڏٺو هو. حيران ٿيم. ٻڪر کان پڇيم. ”يار دلفريب ٻڪر، تون کِلي بہ سگهين ٿو!“

”ها مان کلي بہ سگهندو آهيان“ ٻڪر پڇيو ”هڪ ٻڪر کي ڳالهائيندي ڏسي تون نہ ڊنو آهين ۽ نہ ئي اچرج ۾ پيو آهي.!“

”اسان جي ملڪ ۾ ٻڪر ڳالهائيندا آهن.“ چيم. ”اها ٻي ڳالهہ آهي تہ ٻڪرن جو ڳالهائڻ ڪو بہ ٻڌي نہ سگهندو آهي.“

❊❊❊

www.sindhsalamat.com

حقير

هڪ شخص کي جڏهن ڇيو ويو هو ته تون بيوفا آهين، تڏهن هن وراڻيو هو "برابر مان بيوفا آهيان. مان بي وفا ان ڪري آهيان جو ماڻهو آهيان، وفادار ڪتا ٿيندا آهن."

ان ڏينهن مون کي ڪتن جي حال تي رحم آيو هو. اهو سڄو ڏينهن مون ڪتن لاءِ ارمان ڪندي گذاري ڇڏيو هو. ماڻهو بيوفا هئڻ جي باوجود احترام جوڳو آهي. ڪتو وفادار هئڻ جي باوجود ڌڪار جوڳو آهي! مون گهڻو سوچيو ته ائين ڇو آهي! پر مون کي ڪجهه سمجهه ۾ نه آيو. مون هڪ سياڻي کان ان باري ۾ سمجهاڻي ورتي. هن چيو "ڪتو ڪيڏو به ڪٽي وفادار هجي پر مالڪ جي موت کان پوءِ مالڪ جي جنازي کي ڪلهو ڏيئي نه سگهندو آهي ۽ نه ئي ڪيس قبر ۾

www.sindhsalamat.com

لاهي سگهندو آهي.“

اها ڳالهہ ٻڌي مان خوش ٿيس. انسان جي عظمت ۾ منهنجو اعتقاد پختو ٿي ويو ۽ مون ڪتي کي حقير ڄاتو.

سياڻي چيو ”ڪتو پنهنجي پُڇ سبب بہ بدنام آهي.“

”سو ڪيئن؟“ پڇيم.

جواب مليو تہ، ”ڪُتي جي پُڇ کي سڄو سال نَڙَ ۾ وجهي رکجي ۽ پوءِ ٻاهر ڪڍجي، تڏهن بہ سڌو نہ ٿيندو. وريل ئي ملندو.“

چيم، ”اها تہ وڏي خاصيت آهي.“

”وڏي خاصيت!“

”ها“.

”سو وري ڪيئن؟“

”خارجي اثرن سبب انسان پنهنجي اصليت وڃائي ويهندو آهي، پر ڪتو ۽ ڪتي جو پُڇ ڪڏهن بہ پنهنجي اصليت نہ وڃائيندا آهن.“

”ها. اصليت برقرار رکڻ سٺي ڳالهہ آهي.“ سياڻي چيو ”پر اصليت جهڙي نيڪ شيءِ جي ذڪر ۾ جيڪڏهن ڪتي جي پُڇ جو ذڪر نہ ڪجي تہ بهتر.“

”ڇو؟“

”ڇو جو ڪتو نهايت پليد جانور آهي.“

”عجيب ڳالهہ آهي.“

”ڪتو هر حال ۾ انسان جي مقابلي ۾ حقير آهي.“

”ڪيئن؟“

هو ڪليو. چياڻين، ”ڪتو راڳ ڳائي نہ سگهندو آهي.“

”برابر.“

”ڪتو تقرير ڪري نہ سگهندو آهي.“

www.sindhsalamat.com

”ٺيڪ“

”ڪتو شيوِ نہ ڪري سگهندو آهي.“

”مڃيم.“

”ڪتو پرائيز بانڊ خريد ڪري نہ سگهندو آهي ۽ نہ ٿي اميدن جي سهاري جِي سگهندو آهي.“

”برابر.“

”هڪ ٻيءَ ڳالهہ ۾ بہ ڪتو انسان کان حقير آهي!“

”اها ڪهڙي ڳالهہ آ؟“

”ڪتو ڪلي نہ سگهندو آهي.“

”مان ڪتي جي حقير هئڻ بابت دليل مڃي چڪو آهيان.“ چيم.

”ڪتو وڏو ڪو بدبخت جانور آهي!“

”بيو نہ تہ!“ سياڻي چيو ”ڪتو ڪالم ۽ افسانا بہ لکي نہ سگهندو آهي.“

***

www.sindhsalamat.com

گامون

هڪڙي ڏينهن گامون سچار ڏاڍي غور سان پنهنجي پٽ ڏيڍڻ جو هٿ ڏسي رهيو هو.

جوٽس سر تي اچي ڪڙڪيس، پڇيائينس، "موئا گامون، تون ڪڏهن کان نجومي ٿي پيو آهين؟"

"مان وڏو آڙيڪاپ نجومي آهيان، بچان." گامونءَ وراڻيو. "نجوم جو پروفيسر هاسانند جادوگر به منهنجو معتقد هيو."

"پيو ڪوڙا ڳالهه ڪري ها ته جيڪر مٿي تہ اکروٽ پڇانس ها." گامونءَ جي زال بچان چيو "پر. جيئن تہ تون گامون سچار آهين، ڪوڙ نہ ڳالهائيندو آهين، تنهنڪري تنهنجي ڳالهہ تي اعتبار ڪريان ٿي. هاڻي ٻڌاءِ تہ اسان جي پٽ ڏيڍڻ جي هٿ ۾ ڇا لکيل آهي."

www.sindhsalamat.com

”ان ڳالهہ تان لهي وڃ بچان.“

”ڇو؟“

”بس منهنجي ڳالهہ مڃ، اجايو ضد نہ ڪر.“

”ايئن ڇئہ تہ ڄاڻين ڪجهہ بہ نہ ٿو اجايورعب ٿو رکين.“

”اها ڳالهہ ناهي بچان!“

”ڪوڙا ڪنهن جاءِ جا!“ بچان پنهنجي مڙس جو نقل ڪندي چيو ”پروفيشر هاشانند زادوگر منهنجي نجوم جو متقد هوا هونهہ!“

”تو منهنجي غيرت کي للڪاريو آهي، بچان.“ گامونءَ پنهنجي زال جي اکين ۾ ڏسندي چيو ”تنهنجيون اکيون هوبهو مٿل ڏنيري جي اکين جهڙيون آهن، پر تنهن هوندي بہ نهايت خطرناڪ ٿيون ڏسجن، مان ڊپ وچان توکي سڀ ڪجهہ ٻڌائي ڇڏيندس.“

بچان کي پنهنجي مڙس گامونءَ تي ڏاڍا خار لڳا. عام حالتن ۾ جيڪر مٿو ڪڇو ڪري ڇڏيس ها، پر ڊپلوميسيءَ جو ثبوت ڏيندي خاموش رهي. فقط ايترو چيائين، ”چڱي طرح هٿ ڏسي، مون کي ڊڳڻ جي باري ۾ هر ڪا ڳالهہ ٻڌاءِ“

گامون پنهنجي پتڪڙي پٽ جو پتڪڙو هٿ ڪٽي پنهنجي هٿ ۾ جهليو ۽ چيو ”ڊڳڻ وڏي لاڏ ڪوڏ سان پلجي وڏو ٿيندو. ماءُ پيءُ جو ڏاڍو پيار ملندس.“

بچان خوش ٿي کلڻ لڳي.

”پوءِ هڪڙي ڏينهن ڊڳڻ اسڪول، ڪاليج ۽ يونيورسٽي مان اڪ ڪارا ڪري يعني علم حاصل ڪري فارغ ٿيندو ۽ ڪجهہ عرصي تائين بيروزگار رلندو رهندو.“

”آئي مان مُئيس!“

”پر پوءِ، هڪ نپٽ جاهل، پر وڏي اثر رسوخ واري معزز شخص جي سفارش سان ڊڳڻ کي نوڪري ملندي.“

www.sindhsalamat.com

”تنهنجا لک شخرانا، منهنجا رب“

”۽ بچان، هڪ ڏينهن ڊبڻ شادي ڪندو.“

”سهرا ڊبڻ جا ڳايان ڙي ڳايان!“

”ترس، اول ڊبڻ جي هسٽري شيٽ ٻڌي وڃ.“ گامونءَ چيو ”شادي ڪرڻ کان پوءِ ڊبڻ اسان کان اڪيون ڦيري ڇڏيندو.“

”نـہ نـہ!“

”هو سمورو وقت پنهنجي جوءِ کي خوش رکڻ جي رٿابندي ڪندو رهندو.“

”اهڙو مڄو ٿيندو؟“

”بلڪل پنهنجي پيءُ تي ويندو.“

”يعني!“ بچان اکيون ڦوٽاريون.

”اڳتي ٻڌ.“ گامونءَ چيو ”ڊبڻ نہ فقط اسان سان رکو ٿيندو، پر پنهنجي پائرن ۽ ڀينرن کان بہ اکيون مٽائي ڇڏيندو.“

”نہ نہ ائين هرگز نہ ٿيندو.“ بچان پنهنجي پٽ ڊبڻ ڏانهن ڏسندي چيو ”اسين هن کي رت ست ڏيئي پالي وڏو ڪندا سين، ۽ هيءُ اسان کان ڦري ويندو! نہ نہ. ائين هرگز نہ ٿيندو.“

”ائين ٿيندو بچان.“ گامون سچار مثل سپاهيءَ جو لوهي ٽوپلو مٿي تي رکندي چيو ”ڊبڻ منهنجو موبي پٽ آهي. انشاءَ الله تعاليٰ منهنجي نقش قدم تي هلندو.“

”گامون!“ بچان تمام وڏي رڙ ڪئي.

گامون پيچي ويو. ڊبڻ روئڻ لڳو.

***

www.sindhsalamat.com

ٽيڪالي

هو ڊوڙندو پئي ويو پڇندو پئي ويو. مون کيس سڏ ڪيو. هو نہ بيٺو. ڊوڙندو رهيو.

مون کيس ٻيهر سڏ ڪيو. چيم، ”ترس، تون ڪير آهين ۽ ايتري تيزيءَ سان ڪيڏانهن ڊوڙندو پيو وڃين؟“

هو نہ ترسيو. ڊوڙندو رهيو.

هن جي باري ۾ منهنجو تجسس وڌي ويو. مون هن جي ڪڍ ڊوڙڻ شروع ڪيو.

هن منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. سندس منهن مان هراس ظاهر ٿي رهيو هو. هو ڪنهن خوف وچان ڊوڙي رهيو هو. مون کي پنهنجي ڪڍ ايندي ڏسي هن وک تکي ڪري ڇڏي. تمام تيزيءَ سان ڊوڙڻ لڳو. هن

www.sindhsalamat.com

جي ۾ منهنجي وچ ۾ مفاصلو وڌڻ لڳو.

مون وڏي واڪ چيو. ”مان پوليس وارو نہ آهيان. مان انٽيليجنس ۾ سي آءِ ڊي جو ماڻهو نہ آهيان. ترس. مون کي احوال ڏي. تون ڪير آهين. جو ايتري تيزيءَ سان ڊوڙندو پيو وڃين؟“

ڪو فرق نہ پيو. هو تيزيءَ سان ڊوڙندو رهيو پڄندو رهيو. سوچيم. ايئن سندس ڪڏ ڊوڙندي، مان ڪيس پڄي نہ سگهندس. ڪيس پهچي نہ سگهندس. هو جڏهن وڏي وراڪي وٽ پهتو تڏهن مان وراڪي بدران ويجهو سڏو ۾ سنئون سنواٽو گس ورتي، هن جي منهن ۾ وڃي پيس. سهڪندي چيم. ”استاد تون تکو آهين. پر مون بہ تو تائين پهچڻ جو قسم کڻي ڇڏيو هو.“

هو سهڪي رهيو هو. چيائين. ”مون کي نہ روڪ مون کي نہ بيهار. مون کي پڄي وڃڻ ڏي. مان هينئر هتي رهي نہ سگهندس.“

پڇيو مانس. ”پر تون ڪير آهين؟“

تڏو ساهہ کڻائين. چيائين. ”مان سنڌي ادب آهيان.“

***

www.sindhsalamat.com

قداور

هلال پاڪستان ۾ گذريل هفتي (11 ڊسمبر 1974ع) ساڍن اٺن فوٽن واري قداور مڙس عالم خان جو احوال ڇپيو هو. اهو احوال پڙهي اسان جي سموري سنگت کي اچرج ٿيو هو. اسين ڪارڪن اجان اچرج ۾ مبتلا هئاسون، جو هڪ همدرد مليو. جنهن ٻڌايو ته عالم خان نه فقط سيوهڻ جو ڊگهي ۾ ڊگهو شخص آهي، پر هو سموري دادو ضلعي ۾ سڀ کان قداور مڙس آهي. اسان کي همدرد جي همدرديءَ تي ويساهه گهاتيءَ جو گمان ٿيو. پوءِ جڏهن هڪ ٻيو همدرد مليو تڏهن اسان جو شڪ سچو ثابت ٿيو. ٻئي نمبر همدرد ٻڌايو ته، عالم خان نه رُڳو دادو ضلعي جو پر سموريءَ سنڌ جو ڊگهي ۾ ڊگهو مڙس آهي. اسين سخت حيران ٿياسين. اسين ڪارڪن سنڌ جي ڪيترن ئي اصلي ۽ نقلي

www.sindhsalamat.com

قداورن کي سجاڻون. انهن ۾ عالم خان جو نالو ڪڏهن به نه ٻڌو هوسين. همدرد کان پڇيو سين. ”عالم خان پاٽاريدار آهي؟ “

”نه“

”عالم خان جي ڪامورڪي لڏي سان ياري آهي. “

”بلڪل نه. “

”حد جي سپاهين ۽ صوبيدار سان رهائي اٿس؟“

”اون هون. “

”يلا، عالم خان خون ڪيا آهن؟ “

”نه“

”هارين نارين جون لچون ڪٽايون اٿائين؟ “

”ڪڏهن به نه“ همدرد حيرت وچان اسان ڏانهن ڏسندي جواب ڏنو. پوءِ اسان منجهان ڪنهن همدرد کي جواب ڏنو ” ته پو عالم خان سنڌ جو قداور مڙس نه آهي. “

همدرد چيو ”هو سچ پچ سنڌ جو سڀ کان وڏو قداور مڙس آهي. “

”چريو ٿيو آهين، همدرد“ ڪنهن چيس، ”سنڌ ۾ جيسيتائين ڪو شخص خون نه ڪرائي، ڏاڙا نه هڻائي ۽ ٻين جون ڏيئرون ۽ ڀينرون نه ڪٽائي، پوليس ۽ ڪامورن سان نه رهائي، تيستائين ڪنهن به صورت ۾ سنڌ جو قداور مڙس ٿي نه ٿو سگهي. “

همدرد مٿي تي هٿ رکي ويهي رهيو. چيائين، ”مان ڪهڙي نموني اوهان کي يقين ڏياريان ته عالم خان نه فقط سنڌ جو پر سڄي پاڪستان جو سڀ کان قداور مڙس آهي. “

”نهيوا“ ڪنهن چيو ”اول هو سنڌ جو قداور شخص هوءِ هينئر پاڪستان جو قداور شخص ٿي پيو آهي. “

”اوهان منهنجيءَ ڳالهه تي اعتبار ڪريو. “

”ٺلهو اعتبار ڪريون!“

www.sindhsalamat.com

”مان قسم کڻي ٿو چوان تہ هو پاڪستان جو سڀ کان قداور ماڻس آهي.“

”پلا ٻڌاءِ تہ، عالم خان وٽ ڪارخانا آهن؟“

”نہ“

”عالم خان وٽ پرڏيهي واپار جي هڪ هٽي آهي.“

”نہ“

”چرس ۽ آفيم ٻاهر موڪليندو آهي؟“

”نہ، نہ!“

”ٻاهران شراب، سون، ڊالر ۽ پائونڊ سمگل ڪرائيندو آهي.؟“

”نہ، نہ، نہ!“

”بين الاقوامي سازشن ۾ حصو وٺندو آهي؟“

”نہ ، نہ، نہ!“

”تہ پوءِ ڪن ڪولي ٻڌي ڇڏ، مسٽر همدرد“ اسان منجهان ڪنهن چيس. ”عالم خان کي ڪنهن بہ حالت ۾ پاڪستان جو قداور ماڻس سمجهي نہ ٿو سگهجي.“

***

www.sindhsalamat.com

تاثرات

ڪجهہ ڏينهن ٿيندا، ڪراچيءَ جي سرڪاري باغيچي ۾ هڪ نانگ جي آپريشن ڪئي ويئي هئي. نانگ جي آپريشن، پنهنجي نوعيت جي پهرين آپريشن هئي. اسان جي ملڪ ۾ روايت آهي تہ جڏهن بہ ڪو وڏو، انوکو ۽ غير متوقع ڪم يا واقعو ٿيندو آهي، تڏهن اسين اخبار وارا عام ماڻهن کان ان ڪم يا واقعي متعلق تاثرات پُڇندا آهيون.

ان سلسلي ۾ مان بہ پنهنجي ساءِ جيڏانهن منهن آيو، تيڏانهن ڪاهي پيس. ڪافي ماڻهن کان نانگ جي آپريشن بابت تاثرات معلوم ڪيم.

هڪ ڊاڪٽر، جيڪو سرڪاري اسپتال ۾ نوڪري ڪندو آهي،

www.sindhsalamat.com

پر مريضن کي فقط پنهنجي پرائيويٽ ڪلينڪ ۾ ڏسندو آهي. تنهن کان جڏهن نانگ جي آپريشن بابت پڇا ڪيم. ”مونکي بيحد خوشي ٿي آهي، تہ اسان جي ملڪن ۾ نانگن جي نگهداشت طرف خاص ڌيان ڏنو پيو وڃي. نانگ معاشري جو ڪارائتو جُز آهن. نانگن کانسواءِ صحتمند معاشري جو تصور بہ ڪري نہ ٿو سگهجي.“

ان سلسلي ۾ مون هڪ سرڪاري ٺيڪيدار سان ڳالهہ ٻولهہ ڪئي، جيڪو ان وقت هڪڙي ايگزيڪيوٽو انجنيئر کي سندس زال جي نالي ۾ رجسٽر ٿيل بلڪل نئين ٽويوٽا ڪرولا موٽر ڏيئي، ان عيوض ۾ ”پوئرمينس ڪالوني“ جو ٺيڪو وٺي، آفيس مان ٻاهر نڪري رهيو هو. ٺيڪيدار نانگ جي آپريشن متعلق پنهنجا تاثرات بيان ڪندي چيو. ”مون کي اهو ٻڌي خوشي ٿي آهي تہ نانگن جي زندگي بچائڻ لاءِ هر ممڪن اپاءَ ورتا پيا وڃن. نانگن جي آپريشن هن ملڪ جو عظيم ڪارنامو آهي. ان مان ظاهر آهي تہ هينئر هر ڪو نانگ صحتمند زندگي گذاريندو ۽ حفاظت ۾ پلجندو رهندو. مان واسطيدار ماڻهن کي مبارڪباد پيش ڪريان ٿو.“

ان ڪانپوءِ مان هڪ معزز شخصيت سان مليس. جنهن جي هڪ اشاري سان سرڪاري ملازمن جون بدليون ۽ مقرريون ٿي وينديون آهن. هو سرڪاري نوڪرن کي سسپينڊ ۽ ڊسمس بہ ڪرائي سگهندو آهي. حد جا سمورا ڊاڙيل ۽ پوليس آفيسر سندس چٺي ۾ هوندا آهن. هن نانگ جي آپريشن متعلق پنهنجن خيالن جو اظهار ڪندي چيو ”نانگ جي آپريشن ان حقيقت جي تصديق آهي تہ اسان جي ملڪ ۾ نانگ کي جيئري رهڻ جو قانوني، آئيني ۽ اخلاقي حق مليل چڪو آهي، هينئر نانگن جي زندگي بچائڻ لاءِ نہ فقط نانگن کي ترت طبي امداد پهچائي ويندي، پر کين قانوني محافظ بہ ڏنا ويندا. نانگ جي آپريشن يادگار ڪارنامو آهي.“

www.sindhsalamat.com

گھٽي پچ پچان کان پوءِ مان هڪ آڙيڪاپ سياستدان جو انٽرويو وٺڻ ۾ ڪامياب ٿيس. اُهو سياستدان ڪو عام رواجي، يا معمولي سياستدان نہ آهي. سندس سڀ کان وڏو ڪارنامو اهو آهي، جو هر دور ۾ سندس هاها ـ ڪار ۽ ناميا چار هوندو آهي. سياسي ردوبدل جو مٿس اثر نہ ٿيندو آهي. سندس سج هميشہ چوٽ چڙهيل هوندو آهي. هن نانگ جي آپريشن متعلق پنهنجو رايو ڏيندي چيو "حقيقت ۾ نانگ ملڪ جي سياسي، سماجي ۽ معاشي وهنوار ۾ نهايت اهم ڪردار ادا ڪندا آهن. مون کي خوشي ٿي آهي، تہ نانگ خلاف تعصب کي ختم ڪيو ويو آهي ۽ نانگ جي اهميت کي محسوس ڪيو ويو آهي. مونکي اُميد آهي تہ هينئر هر قسم جا نانگ بنا ڪنهن خوف خطري جي باوقار زندگي گذاريندا.!"

***

www.sindhsalamat.com

جواب

ڪنهن ڪنهن وقت پڙهندڙن جا ڪي خط، جيڪي ڊاڪٽر محمد صالح ميمڻ ۽ منهنجي پياري ساٿي سعدي ڏانهن لکيل هوندا آهن، سي پڻ سببان مون وٽ پهچي ويندا آهن. مان به پڻ وچان اهڙا خط کولي ويهندو آهيان ۽ پوءِ پڻ وچان سمورا خط پڙهي ويندو آهيان. اڄ پڻ وچان مون اهڙن ڪجهه خطن جا جواب ڏنا آهن.

خط نمبر 1.

ڳوٺ هادو پاڏي ڪان پاڏي هادوءَ پنهنجي خط ۾ لکيو آهي، تہ سائين مان بيحد غريب ۽ مسڪين آهيان. تنهنڪري مون ڏيڍ ڊزن ٻار ڄڻيا آهن. مان اڄڪلهه هٿن جي خارش جنهن ڪي عام طرح

www.sindhsalamat.com

“ڪارس“ چئبو آهي، ۾ مبتلا آهيان. شروعات ۾ جڏهن منهنجن هٿن ۾ ڪارس شروع ٿي هئي، تڏهن ڳوٺ هادو پاڏي جي ڪجھ سياڻن مون کي اهو چئي علاج ڪرائڻ کان منع ڪئي هئي، تہ هٿن جي ڪارس سٺو سنوڻ آهي. جنهن کي هٿن تي ڪارس ٿيندي آهي، تنهن کي دولت ملندي آهي. تنهنڪري ڊاڪٽر صاحب، مون هٿن جي ڪارس جو علاج نہ ڪرايو ۽ دولت جو انتظار ڪندو رهيس. هينئر منهنجن هٿن جي ڪارس وڌي ويئي آهي ۽ مان ارڙهون ٻار ڄڻڻ کانپوءِ بيحد غريب ٿي ويو آهيان. مون ڪجھ اخبارن ۽ رسالن جا معما پريا، صحيح نہ نڪتا. مون پنهنجي زال کي انشوئر بہ ڪرايو آهي. پر هوءَ مرڻ بدران ٻار ڄڻي رهي آهي، مهرباني ڪري ڪو علاج ٻڌائيندا.

علاج: پوليس، روينيو ڪسٽم، پي ڊبليو ڊي ۽ ايڪسائيز کاتي ۾ وڃي نوڪري ڪر. تنهنجي هٿن جي ڪارس يا خارش لهي ويندي.

خط نمبر 2.

ڳوٺ پڏي آڏواڻيءَ کان آڏواڻي پڏو پنهنجي خط ۾ لکي ٿو تہ ادا سائين هڪ عمارت بابت اشارن ۾ ڳالهايان ٿو. مهرباني ڪري ٻڌائيندا تہ اها عمارت ڪهڙي آهي. صحيح جواب ڏيڻ تي اوهان کي اڌ سير اڪروٽ انعام ۾ ڏنا ويندا. عمارت جا اشارا هن ريت آهن. عمارت هڪ ڳوٺ ۾ آهي. عمارت ۾ پنج ڪوٺيون آهن. جن جون ڇتيون اُڏامي ويون آهن. ٽن ڪمرن جون پٽيون ڪري پيون آهن. ٻن ڪمرن جي پٽين جا چاپڙ لهي ويا آهن. عمارت ۾ گند جا ڍير آهن. ڪنڌن پاسن کان ٿارا لٽڪي رهيا آهن. هڪ ڪمري ۾ فرش تي ڇڳل تڏا وڇايل آهن ۽ پاسي کان ٽن ٽنگن واري ميز ۽ هڪ جوڙن ڀڳل ڪرسي رکي آهي. تڏن تي ٻارڙا وينا آهن. ڪرسيءَ تي هڪڙو سنهڙو سڪل پوڙهو وينو آهي ۽ جهوٽا کائي رهيو آهي. ادا ٻڌائيندا تہ

www.sindhsalamat.com

اها عمارت ڇا جي آهي؟

جواب: اها عمارت سنڌ جي ڪنهن پرائمري اسڪول جي آهي.

***

www.sindhsalamat.com

پيت

ٻڌو هوم تہ پيتين کي ڪن ٿيندا آهن، تنهنڪري پيتيون ٻڌي سگهنديون آهن. اها معلومات ملڻ ڪانپوءِ مان خوش ٿيو هوس. سرهو ٿيو هوس. ورنہ مون کي اها خبر هئي تہ پيتيون خاموش هونديون آهن. پٿر وانگر بيحس هونديون آهن. پيتيون مڪين لاءِ ماتمڪدو تہ ٿي سگهنديون آهن. پر مڪين جي ماتم ۾ شريڪ ٿي نہ سگهنديون آهن، پيتيون غم ۾ شريڪ نہ ٿينديون آهن. پيتيون دل کي آٿت نہ ڏينديون آهن. پيتيون، بس پيتيون آهن! خاموش تماشائي!

پر پوءِ ڪنهن سياڻي ڪانوَ مون کي ٻڌايو بلڪ منهنجي ڪن ۾ وڌو، تہ پيتين کي ڪَنَ ٿيندا آهن. مان خوش ٿيس.

پوءِ هڪڙي ڏينهن، مون هڪ پيت سان ڳالهايو. پيت کي چيم، ”پيت،

www.sindhsalamat.com

ٻڌائي ڳالهه پڇي. مان اڄڪلهه پريشان آهيان. تنهنڪري ماني گهٽ ۽ غم وڌيڪ ٿو کاوان. تون ڪا صلاح ڏي ته مان مسڪين ڇا ڪريان مان ڪيڏانهن وڃان!"

اُها پٽ، دُنيا جي ٻي ڪنهن، بلڪ سڀ ڪنهن پٽين وانگر خاموش رهي. سوچيم، پٽ کي منهنجي ڳالهه دل سان لڳي آهي، تنهنڪري پٽ خاموش آهي.

پٽ کي وڌيڪ متاثر ڪرڻ لاءِ چيم، "اڄڪلهه منهنجي نوڪري خطري ۾ آهي ۽ اُها نوڪري، جنهن سان مان محبت ڪندو آهيان، مون منجهان بيزار آهي. مون مٿي تي جيڪا ادب جي نوڪري ڪنئي آهي، تنهن ۾ يارن ڪنڊا پري ڇڏيا آهن. او پٽ، ٻڌاءِ ته مان ڇا ڪريان. مان ڪيئن ڪريان. ڪيڏانهن وڃان!"

پٽ خاموش رهي. مون سوچيو ته پٽ مون بابت، منهنجن مسئلن بابت تپسيا ۾ آهي، تنهنڪري خاموش آهي. ڪجهه دير کان پوءِ ڪو نه ڪو جواب ضرور ڏيندي!

مون پٽ کي چيو "پر، اڄڪلهه منهنجي لاءِ سڀ کان اهم مسئلو قلم جو آهي. قلم جا ڪيترائي استعمال آهن، پر شريفاڻا استعمال فقط ٽي آهن. هڪ ته قلم سان لکي سگهجي ٿو ٻيو ته قلم سان سٿڻ ۾ اڳٺ وجهي سگهجي ٿو ۽ ٽيون ته قلم سان ڳنَ مان مَرُ ڪڍي سگهجي ٿي. هاڻي تون ئي ٻڌاءِ، پياري پٽ، ته قلم جو صحيح استعمال ڪهڙو آهي؟"

پٽ اهڙي خاموش، جهڙي پٽ!

پٽ اهڙو ڪچي، جهڙي پٽ.

پوءِ مون کي ياد آيو ته منهنجي هڪڙي دوست هڪ دفعي هڪ پٽ جو سهارو ورتو هو. اُها پٽ منهنجي دوست مٿان ڪري پيئي هئي. مان هڪدم پٽ کان پري ٿي بينس ۽ غور سان پٽ جو ڳنُ ڳولڻ

www.sindhsalamat.com

لڳس.

ڪجهہ دير ڪان پوءِ مون کي پٽ جو هڪ ڪن نظر آيو. مان خوش ٿيس. مون پٽ جي ڪن وٽ وات رکي وڏي واڪ چيو. ”پياري پٽ، مون کي هڪ سياڻي ڪانوَ ٻڌايو آهي، تہ پٽين کي ڪن ٿيندا آهن مون اهو پهاڪو هينئين سان هنڊايو آهي، پر ڪنهن پٽ جو ڪن اڄ زندگيءَ ۾ پهريون دفعو ڏٺو اٿم. ڇا تون منهنجو دردناڪ ۽ خطرناڪ داستان ٻڌي سگهين ٿي؟“

پٽ نہ ڳالهايو. پوءِ پٽ جي ڪن مان هڪ ڪوئو نڪري آيو. خبر پيئي تہ اُهو ٿنگ پٽ جو ڪن نہ هو بلڪ ڪنهن ڪوئي جو ٻڙُ هو.

پر تنهن هوندي بہ سياڻي ڪانوَ جو ضد آهي تہ پٽين کي ڪن ٿيندا آهن.

***

www.sindhsalamat.com

صاحب

”هيلو.“

”هيلو.“

”صاحب آهي.“

”ڪهڙو صاحب؟ هتي هر ڪو صاحب آهي.“

”وڏو صاحب.“

”ها . ڳالهايان پيو.“

”سائين سلاماعليڪم.“

”ماليڪم سلام“

”مان وڏيرو هڻ ڪڻ پيو ڳالهايان“

”اوا و! وڏيرو هڻ ڪڻ! سائين خوش، چاڪ، چڱا ڀلا.“

www.sindhsalamat.com

”الله جو شڪر آهي.“

”ڪو حڪم احڪام.“

”عرض ڪرڻو اٿم“

”سائين ڪمال ٿا ڪريو اوهان جو نمڪ کاڌو اٿئون. اوهين آرڊر ڪيو.“

”هين. هين. هين. لک لائق.“

”آهي ته خير نه؟“

”ها. ٻيو مڙيئي ته خير آهي، پر هومون وارو هاري آهي نه.....“

”ڪهڙو هاري؟“

”لکمير.“

”اچا اچا. جنهن اوهان جي خلاف درخواست ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي هئي ۽ پوءِ اوهان سندس منهن ڪارو ڪري، گڏه تي ويهاري سندس جلوس ڪڍيو هو. اهو لکمير نه؟“

”بلڪل اهو اصل ساڳيو.“

”وري ڦٽي اٿس ڇا؟“

”ها. ماستر ابراهيم کان هڪ ٻي درخواست لکائي اٿائين. جنهن ۾ پهرين درخواست ۽ ان کان پوءِ جيڪا جُٽ تي اٿس، تنهن جو ذڪر ڪرايو اٿائين.“

”درخواست موڪلي ڇڏي اٿائين ڇا؟“

”هين. هين. هين. عين وقت تي خبر پئجي ويئي. وجي پڪڙ ڪئي مانس.“

”قابو ڪجوس. مان اجهو ٿو حاضر ٿيان. حراميءَ کي خون جي ڪيس ۾ ٿو اچي ٻڌانس.“

”پر ماستر ابراهيم کي به ڇڏڻو نه آهي. ڳوٺ ۾ ماڻهن کي اخبارون، رسالا ۽ ڪتاب پڙهي ٿو ٻڌائي. ڳوٺاڻن کي اصل ٻِر ڪري

www.sindhsalamat.com

ڇڏيو اٿائين.“

”هن کي ٻن ڏوهن ۾ اچي ٿو پڪڙيان- هڪ ته بغاوت ڪرائڻ جو ۽ ٻيو زوريءَ زنا جو.“

”لک ٿورا، مهرباني، الله ان جو اجر ڏيندءِ.“

***

www.sindhsalamat.com

روپوش

مان اڄڪلھ روپوش ٿي ويو آھيان. ڪنھن کي ھٿ اچڻ جو نہ آھيان. متان سمجھو تہ مون کي گم شم جي ڪا ٿولي ھٿ لڳي ويئي آھي. نہ اھڙي ڪا بہ ڳالھہ ڪونھي. مان پنھنجي عقل جي زور تي روپوش ٿي ويو آھيان. مان خدا کي حاضر ناظر ڄاڻي، قسم کڻي ٿو چوان تہ مان پوليس جي مدد سان روپوش نہ ٿيو آھيان.

مان مختلف نمونن ۾ روپوش ٿيندو آھيان. ڪڏھن، ڪنھن گدڙ جي کل پائي ٻگھڙن وٽان لنگھي ويندو آھيان. ٻگھڙ اُلر ڪري ايندا آھن. مان ڪُڙيءَ تي زور رکندو آھيان. پوءِ ٻگھڙ جڏھن ويجھو اچي پھچندا آھن، تڏھن گدڙ جي کل لاھي، ڪنھن وڻ تي چڙھي ويندو آھيان. ٻگھڙ زوم مان گدڙ جي کل تي اچي ٽُٽندا آھن ۽ پوءِ گدڙ جي

www.sindhsalamat.com

ڪل ڏسي شرمندا ٿي موٽي ويندا آهن.

ڪنهن وقت ٻگهڙ جي ڪل پائي گدڙن ۾ ڪاهي پوندو آهيان. گدڙ جڏهن جان بچائي ڀڄي ويندا آهن، تڏهن مان ٻگهڙ جي ڪل مان نڪري ٻاهر ايندو آهيان.

روپوش رهڻ لاءِ مون مختلف ڪلن ڪي آزمايو آهي ۽ سندن خامين ۽ خوبين کي معلوم ڪيو آهي.

مون کي ڪلن پائڻ جي تجربي مان خبر پئي آهي تہ جيڪي ماڻهو رڇ جي ڪل پائيندا آهن، سي گهڻو ڪري شڪاري ڪتن جو کاڄ ٿي ويندا آهن. يا ڪنهن مداريءَ جي ور چڙهي ويندا آهن. جيڪي ماڻهو روپوش رهڻ لاءِ رڇ جي ڪل پائيندا آهن، سي ماڻهو دهلڙيءَ تي اُپا ٿي نچندا آهن. تنهنڪري رڇ جي ڪل پائڻ کان پاسو ڪجي.

ٻليءَ جي ڪل بہ ڪم نہ آڻجي. اول تہ ٻليءَ جي ڪل ماڻهوءَ جي ماپ کان ننهن ننڍڙي هوندي آهي. تنهنڪري، جڏهن بہ ٻليءَ جي ڪل پائڻ جو ارادو ڪبو آهي، تڏهن ڏهن ٻارهن ٻلين جون ڪليون ڳنڍرائڻيون پونديون آهن. پر، ٻليءَ جي ڪل پائڻ سان ڪو خاص فائدو نہ ٿيندو آهي. ماڻهو خوامخواه ڇيڇڙا ڪارائيندا آهن.

روپوش رهڻ لاءِ سانڊي جي ڪل بہ ڪارآمد آهي. سانڊي جي ڪل جيئن تہ ست رنگ مٽائيندي آهي. تنهنڪري روپوش رهڻ ۾ وڏي مدد ڪندي آهي.

روپوش رهڻ لاءِ سيني کان لاجواب ڪل آهي، ڪُتي جي ڪل! ماڻهو پنهنجي ساءِ ڪيڏو ئي دغاباز دوکيباز فريبي ۽ ميسٽو ڪٽي ڇو نہ هجي، پر ڪُتي جي ڪل پائڻ کان پوءِ سچار ۽ وفادار مڃيو ويندو آهي ۽ سندس قدر ڪيو ويندو آهي.

شينهن جي ڪل ۾ جتي وڏيون وڏيون خوبيون آهن، وڏيون وڏيون خاميون بہ آهن. شينهن جهنگ جو بادشاهہ هوندو آهي. تنهنڪري

www.sindhsalamat.com

روپوش رهڻ لاءِ جڏهن بہ شينهن جي کل پائي ڇڏبي آهي. تڏهن جهنگ جا سمورا جانور اچي سلامي ڏيندا آهن. ماڻهوءَ کي بہ جانور سڏيو ويو آهي. پر ماڻهو شينهن جو سلامي نہ ٿيندو آهي. هو شينهن کي پڃري ۾ بند ڪري ڇڏيندو آهي. يا بندوق سان ماري وجهندو آهي. تنهنڪري شينهن جي کل پائڻ ڪان پوءِ، ماڻهن ڪان مڙيئي پاسو ڪجي.

روپوش رهڻ لاءِ ڪڏهن بہ ماڻهوءَ جي کل استعمال ڪرڻ جو ارادو نہ ڪجي، ڇوجو ماڻهوءَ کي کل ٿيندي ئي ڪونهي.!

***

www.sindhsalamat.com

مرض

هڪ شخص پنهنجي نوجوان پٽ کي رسين سان ٻڌي، جڪڙي، قابو ڪري، ڪنڍيءَ ڪڻائي آيو هڪ ڊاڪٽر وٽ!

ڊاڪٽر حيران ٿي ويو. ڪجهه دير تائين ان شخص ۽ سندس جڪڙيل پٽ ڏانهن ڏسندو رهيو. مريضن جي پيهه سبب ڊاڪٽر ان شخص سان وڌيڪ ته ڪجهه ڳالهائي نه سگهيو. فقط ايترو چئي سگهيو ته مان چرين جو ڊاڪٽر نه آهيان.

”منهنجو پٽ چريو ناهي، ڊاڪٽر.“ ان شخص چيو ”منهنجي پٽ کي موتمار مرض لڳي ويو آهي.“

ڊاڪٽر غور سان نوجوان کي ڏٺو ۽ پوءِ ان شخص کان پڇيو ”ڪو عشق ٻشق يا مَحبت ٻحبت جو چڪر ته ناهي؟“

www.sindhsalamat.com

”نہ ڊاڪٽر“ ان شخص ورائيو ”مرض نهايت خطرناڪ آهي جنهن ڪي ادبي ٻوليءَ ۾ مُهلڪ مرض سڏيندا آهن.“

”ڏسڻ ۾ تہ صحتمند ٿو اچي!“ ڊاڪٽر پڇيو ”سلهہ تہ ڪونهيس؟“ ”سلهہ هجيس ها تہ مان جيڪر فڪرمند نہ ٿيان ها!“ ان شخص ٻين مريضن ڏانهن ڏسندي، ڏاڍيءَ رازداريءَ واري نوع ۾ چيو ”مان خدا جي خلق آڏو پنهنجي پٽ جي مرض جو ذڪر ڪري، پنهنجي پٽ کي بدنام نہ ڪندس. بس، ايترو چوڻ ڪافي سمجهو تہ منهنجو پٽ نهايت ئي خطرناڪ مرض ۾ گرفتار آهي. الله ٿل رحم ڪري!“

”بس بس مان سمجهي ويو آهيان. اڪثر نوجوان غلطيون ڪري وجهندا آهن ۽ پوءِ اهڙن مهلڪ مرضن ۾ ونجي ويندا آهن.“ ڊاڪٽر چيو ”توهين فڪر نہ ڪريو. مان ٻين مريضن مان واندو ٿي سمورو احوال وٺي ڪا موثر دوا ۽ سُيون لکي ٿو ڏيان.“

ڊاڪٽر ڪجهہ دير کان پوءِ واندو ٿيو اُن شخص ۽ نوجوان وٽ اچي ويٺو. نوجوان ڏانهن ڏسندي سندس پوڙهي پيءُ کي چيائين، ”ها، هاڻي سمورو احوال ڏيو“

اُن شخص هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي پڇيو ”پيو ڪو مريض يا توهان جو ڪمپائونڊر ٻُڌي تہ نہ وٺندو.؟“

”ان ۾ لڪائڻ جي ڪهڙي ڳالهہ آهي!“ ڊاڪٽر چيو ”اهڙين بيمارين جا مريض اڪثر مون وٽ ۽ ٻين ڊاڪٽرن وٽ ايندا رهندا آهن.“

”اڇا!“ پوڙهو شخص حيران ٿي ويو. پڇيائين، ”تہ ڇا اهو مرض ايڏو عام ٿي ويو آهي؟“

”اگهاڙين فلمن، فحش ڪتابن، رسالن ۽ ننگين تصوير جا اُگرا نتيجا نہ نڪرندا تہ ڇا ڪي چڱا نتيجا نڪرندا!“ ڊاڪٽر چيو

www.sindhsalamat.com

”سمورو معاشرو جنسي هيجان ۾ مبتلا آهي.“

”نہ نہ. اها ڳالھہ ناهي.“ پوڙهي هڪدم چيو ”منهنجو پٽ ڪنهن اهڙي بيماريءَ ۾ ورتل ناهي، پر ان ڪان بہ وڌيڪ خوفناڪ خطرناڪ ۽ پوائتي بيماريءَ ۾ ونجي ويو آهي.“

ڊاڪٽر اچرج وچان پڇيو ”تنهنجي پٽ ڪي ڇا ٿيو آهي؟“

پوڙهي شخص وراڻيو ”منهنجي پٽ سوچڻ شروع ڪيو آهي!“

***

www.sindhsalamat.com

تنبيهہ

جڏهن مان بيحد بندرو ۽ ننڍڙو هوندو هوس ۽ منهنجي ناني بيحد پوڙهي ۽ ڪنڊي هوندي هئي، تڏهن مان نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهندو هوس ۽ منهنجي ناني مون کي تنبيهہ ڪندي هئي. مان نانيءَ جي تنبيهہ کي اهميت نہ ڏيندو هوس ۽ پابنديءَ سان نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهندو رهندو هوس.

منهنجي ناني مون کي تنبيهہ ڪندي هئي. چوندي هئي، تہ جيڪي ماڻهو نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهندا آهن سي نقصان سهندا آهن.

ڪجهہ عرصي تائين پابندي سان نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهڻ ڪانپوءِ جڏهن ڪجهہ بہ نہ ٿيو يعني منهنجو نقصان نہ ٿيو تڏهن مون

www.sindhsalamat.com

ڪي نانيءَ جي تنبيهہ تي ڪلڻ آيو.

منهنجي نانيءَ منهنجي ڪلڻ تي اعتراض ڪيو. چيائين، ڇورا، اڄ ڪِلين ٿو، سڀاڻي روئيندين- نانگن جي ٻرن ۾ هٿ ٿو وجهين، هڪ ڏينهن پڇتائيندين.

پوءِ مون اوڙي پاڙي ۾ پِر واري قبرستان جي نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهي ڏٺو. ڪجهہ نہ ٿيو. مون ان جو نانيءَ سان ذڪر ڪيو. نانيءَ کي ڏاڍو ڏک ٿيو. چيائين تہ اهي نانگ الائي ڪيڏانهن ويا، جن جي ٻرن ۾ جڏهن هٿ وجهبو هو تہ اُڦٽ ڦٽڪائي ماري وجهندا هئا!

پوءِ هڪڙي ڏينهن منهنجي ناني مونکي تنبيهہ ڪندي مري ويئي. مان سمجهان ٿو تہ منهنجي نانيءَ جي مرڻ ۾ سندس تنبيهہ جو هٿ هو. هوءَ جيڪڏهن مون کي نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهڻ کان منع نہ ڪري ها تہ جيڪر ڪجهہ عرصو وڌيڪ جيئري رهي سگهي ها ۽ اونهاري جي گرمي سهڻ جو ثواب حاصل ڪري سگهي ها. بهرحال منهنجي ناني تنبيهہ ڪندي مري ويئي.

نانيءَ جي مرڻ جو مون کي ڪجهہ ڏينهن تائين افسوس رهيو ۽ سندس ڏک ۾ مون نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهڻ ڇڏي ڏنو. ڳپل وقت کان پوءِ، نانيءَ جي ياد جڏهن منهنجي دل تان لهي ويئي تڏهن نانگن جي ياد دل تي تري آئي.

مون زندگيءَ ۾ ٻيهر نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهڻ شروع ڪيو. هڪڙي ڏينهن جڏهن مان نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهي رهيو هوس، تڏهن پٺيان سنگيت جهڙو آواز ٻُڌم. ڪنهن پڇيو "ڇا پيو ڪرين؟"

هڪدم منهن ورائي پٺتي نهاريم. چيم، "جيئرن نانگن جي ٻرن ۾ هٿ پيو وجهان."

هوءَ کلي پيئي. جڻ ستن سُرن جو پڙلاءُ ٿيو. چيائين، "ورهيہ ٿيا جو نانگ ٻر ڇڏي وستين ۾ وڃي رهيا آهن. هينئر اهي نانگ تنهنجي

www.sindhsalamat.com

ٻڳولا ۾ آهن.“

مون سندس اکين ۾ نهاريو. سندس اکيون ننڍيون، چمڪندڙ ۽ بيحد ڪشش ڪندڙ هيون. ڪانئس پڇيو، ”تون ڪير آهين.؟“

جواب ڏنائين، ”مان نانگڻ آهيان، توکي ڦاسائڻ آئي آهيان.“

***

www.sindhsalamat.com

سڄاڳي

بس ۾ سفر ڪندي جهوٽا ويٺي ڪاڏم. پرسان ويٺل مسافر مونکي چيو "ڪجهه شخص سمهڻ ڪان پوءِ جاڳندا آهن ۽ ڪجهه شخص جاڳڻ ڪانپوءِ سمهي پوندا آهن."

مون ڪنڌ ورائي عجب وٺان ڏانهنس ڏٺو. هو سٺ ـ پنجهٺ سالن جو پوڙهو هو. وار وڏا ۽ وچڙيل هئس. ڏاڙهي وڌيل ۽ وڪريل هئس. ڪپڙي لٽي مان هو ديوانو پئي لڳو. مون ڪيس نظر انداز ڪري ڇڏيو ۽ جهوٽا کائڻ لڳس.

هن مون کان پڇيو "تون جاڳڻ جي ڪوشش پيو ڪرين يا سمهڻ جي؟"

پوڙهي جو سوال مون کي پسند نہ آيو. ڪو جوان جماڻ هجي ها تہ

www.sindhsalamat.com

جيڪر چنڊ ڪڏي ڇڏيانس ها. هڪ نظر ڏانهنس ڏسي، منهن ڦيرائي دريءَ کان ٻاهر ڏسڻ لڳس.

پوڙهي چيو "جڏهن ويجهڙائيءَ واريون شيون نظر نہ ايندڙيون آهن تڏهن انسان پري جون شيون ڏسڻ جي ڪوشش ڪندو آهي."

مون ڏانهنس ڌيان نہ ڏنو.

پوڙهي چيو "۽ جڏهن پريون شيون چٽيون نظر نہ ايندڙيون آهن تڏهن انسان رُڳو ويجهڙائيءَ واريون شيون ڏسڻ جي ڪوشش ڪندو آهي."

سوچيم، پوڙهو پاڳل آهي-ديوانو آهي. ڪيس جواب نہ ڏنم.

هن پڇيو "تون ويجهڙائيءَ واريون شيون ڏسي سگهندو آهين يا ڏورانهيون؟ يا ٻئي شيون ڏسي سگهندو آهين؟ يا ڪجهہ بہ ڏسي نہ سگهندو آهين.؟"

ڪجهہ رڪائي وچان ڪيس جواب ڏيندي چيم، "بزرگ، في الحال تون منهنجي پاسي ويٺو آهين، ۽ نهايت چٽو پيو نظر اچين."

"ان ڪي نظر جو فريب چئبو آهي." پوڙهي چيو "حقيقت تي خواب جو ۽ ڪڏهن خواب تي حقيقت جو گمان ٿيندو آهي."

مون دل ۾ پِيرن مرشدن کي ياد ڪيو.

"ڪجهہ ماڻهو اول تعبير جو بندوبست ڪندا آهن ۽ پوءِ خواب ڏسندا آهن. ڪجهہ ماڻهو اول خواب ڏسندا آهن ۽ پوءِ تعبير ڪرائيندا آهن." پوڙهي مون کان پڇيو "تون اول خواب ڏسندو آهين، يا تعبير ڪرائيندو آهين ۽ پوءِ خواب ڏسندو آهي؟"

سوچيم، پوڙهو جيڪڏهن ان قسم جا سوال ڪندو رهيو تہ پوءِ انشاءَ الله تعاليٰ مونکي بہ پاڻ جهڙو ڪري ڇڏيندو مون اڳئين اسٽاپ تي لهڻ جو ارادو ڪيو اٿي بيهي رهيس.

"ڪجهہ شخص محفل مچڻ کان اڳ اٿي ويندا آهن." پوڙهي مون

www.sindhsalamat.com

ڪان پڇيو "تون محفل مچائيندو آهين، يا ڦتائيندو آهين يا متل محفل اڌ ۾ ڇڏي هليو ويندو آهين؟"

اڳئين اسٽاپ تي بس بيٺي. مان در ڏانهن وڌي ويس. ان ڪان اڳ جو مان بس مان لهي وڃان ڪجهه مسافر ڏوڪيندا بس ۾ چڙهي آيا. الاءِ ڇو لهڻ کان اڳ مون منهن ورائي پوڙهي ڏانهن ڏٺو. پوڙهي چيو "زندگيءَ جي قافلي کان ڪجهه مسافر جدا ٿي ويندا آهن ۽ ڪجهه نوان مسافر قافلي ۾ شامل ٿيندا آهن."

مان بس مان لهي ويس.

***

www.sindhsalamat.com

آئينو

نت نانگر منهنجي عادت آهي. ان ڏينهن سوٽ پوٽ پائي، ناءِ ٻڌي ۽ تيل ڦليل ڪري مان سڌو وڃي آئيني آڏو بيٺس. آئيني تي دز چڙهيل هئي، ميرو ڪپڙو ڪڻي آئيني تان دز لاٿم ۽ پوءِ ڏاڍي پاٻوهه مان آئيني ۾ پنهنجو عڪس ڏٺم.

مارا! منهنجا ته طاق لڳي ويا. عڪس ۾ منهنجي بدران هڪ گدڙ سوٽ بوٽ پائي، ناءِ ٻڌي، تيل ڦليل ڪري بيٺو هو ۽ مرڪي مرڪي مون ڏانهن نهاري رهيو هو. مون کي آئيني جي اها حرڪت قطعي پسند نه آئي. آئيني کي پارا تا ڏيندي چيم، ”تون دُنيا جو سڀ کان بدتميز آئينو آهين، جو عڪس ۾ مون بدران گدڙ کي ڪڻي ڏيکاريو اٿئي.“

www.sindhsalamat.com

آئيني جي عڪس ۾ گدڙ ڪليو چيائين، "يار مان تنهنجي وجود جو لازمي حصو آهيان، بلڪ مان تنهنجو وجود آهيان. تنهن هوندي به تون مون کي سڃاڻڻ کان انڪار ٿو ڪرين.!"

" مان گدڙ ناهيان،" ڪاوڙ وچان چيم. "مان گدڙ ناهيان، مان گدڙ ناهيان."

گدڙ چيو. "پاڻ کي جيڪڏهن گدڙ مڃڻ کان انڪار ٿو ڪرين ته پوءِ ٻئي ڪنهن آئيني آڏو وڃي بيهه ۽ منهنجي سامهون پري ٿي وڃ."

رڙ ڪندي چيم. "مان ڇو پري ٿيان! مان هن آئيني ۾ پنهنجو عڪس ڏسندس."

گدڙ چيو. "پر اُهو عڪس توکي پنهنجو عڪس مڃڻ لاءِ تيار نه آهيان."

"هي تنهنجو پنهنجو عڪس آهي يار" گدڙ چيو. "يقين ڪر. تون گدڙ آهين ۽ آئيني ۾ توکي نظر ايندڙ گدڙ اصل ۾ تنهنجو عڪس آهي."

مان سخت ڪاوڙ وچان آئيني آڏو هٽي ويس.

گدڙ پڇيو "ڪيڏانهن پيو وڃين يار؟"

خارن مان چيم. "تون نهايت ئي نالائق آئينو آهين. بلڪ آئيني جو گدڙ آهي. مان تنهنجي آڏو هرگز نه بيهندس."

پوءِ مان هڪ ٻئي آئيني آڏو وڃي بيٺس. ان آئيني تي دز چڙهيل هئي. آئيني جي دز لاهي، آئيني ۾ پنهنجو عڪس ڏٺم. سچ پڇيو ته ڏڪي ويس. آئيني ۾ منهنجي بدران هڪ ڪوئو بيٺو هو. ڪوئي نٽ ٽانگر ڪيو هو. سوٽ بوٽ ٽاءِ ٻڌي ۽ تيل ڦليل ڪري بيٺو هو. هو مرڪي مرڪي مون ڏانهن نهاري رهيو هو.

هڪ دم رڙ ڪندي چيم. "بدتميز ڪوئا. تون ڪير آهين؟"

ڪوئي وراڻيو "مان تنهنجو عڪس آهيان."

www.sindhsalamat.com

”بڪواس ٿو ڪرين!“ ڪاوڙ وچان چيم، ”تون ڪوئو آهين. منهنجو عڪس ناهين.“

”يقين ڪر، مان تنهنجو عڪس آهيان“. ڪوئي چيو. ”تون اصل ۾ ڪوئو آهين ۽ آئيني ۾ پنهنجو عڪس ڏسي رهيو آهين.“

”مان ڪوئو ناهيان! رڙ ڪندي چيم، ”مان ڪوئو ناهيان. مان ڪوئو ناهيان، مان ڪوئو ناهيان!“

پڇيائين، ”پنهنجين اکين تي اعتبار نہ اٿئي ڇا!“

چيم، ”ڇو نہ اٿم پنهنجي اکين تي اعتبار.“

چيائين، ”تہ پوءِ آئيني ۾ پنهنجي عڪس کي قبول ڪرڻ کان انڪار ڇو پيو ڪرين!“

چيم، ”انڪري جو مان ڪوئو ناهيان.“

ڪوئي چيو ”جيڪڏهن تون ڪوئو ناهين تہ پوءِ تون گدڙ آهين. يقين نہ اچئي تہ سامهون واري آئيني آڏو وڃي بيهہ توکي آئيني ۾ گدڙ نظر ايندو.“

مون پٿر هٽي بئي آئينا پچي ڇڏيا. پڳل آئينن ۾ منهنجو وجود ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو.

***

www.sindhsalamat.com

چينو

www.sindhsalamat.com

فرق

چينو هڪڙي ڏينهن ڦتل ناسپاتي وٽي آيو. پڇيو مانس، ”اڙي
چينا، هي ڇا آندو اٿئي؟“
جواب ڏنائين، ”صوف“
”ڦتل ناسپاتيءَ کي چريا صوف ٿو چوين!“ چيني کي چيم، ”تون
صوف بدران ناسپاتي وٺي آيو آهين.“
”ايئن وري ڪيئن هوندو!“ چيني حيران ٿيندي چيو ”مون ميوي
واري کان صوف گهريو هو. هن مون کي صوف ڏنو آهي.“
”تو برابر ميوي واري کان صوف گهريو هوندو چينا، پر هن توکي
صوف بدران ڦتل ناسپاتي ڏني آهي.“ مون چيني کي چيو. ”ميوي واري
توسان دوکو ڪيو آهي.“

www.sindhsalamat.com

”ميوي وارو معتبر ماڻهو آهي.“ چيني چيو ”هن مون کي صوف ڏنو آهي.“

”اهو صوف ناهي چينا.“

”اهو صوف ئي آهي.“

”منهنجي ڳالهه تي يقين نه ٿو اچيئي ڇا؟“

”مون کي ميوي واري جي ڳالهه تي به يقين آهي.“

مون جهٽ هٽي ڦٽل ناسپاتي چيني کان ڦري ورتي. چيم، ”هي ڦٽل ناسپاتي آهي. صوف ناهي.“

چيني اعتراض ڪندي چيو ”مون کي منهنجو صوف موٽائي ڏي.“ کيس سمجهائڻ جي ڪوشش ڪندي چيم. ”هيءُ ميوو صوف ناهي چينا. هن ميوي کي ناسپاتي سڏيندا آهن ۽ هيءَ ناسپاتي ڦِٽل آهي.“

چينو ضد ڪري بيهي رهيو. چيائين. ”مون ميوي واري کان صوف گهريو. هن مون کان صوف جي قيمت وصول ڪئي ۽ هيءُ ميوو مون کي هٿ ۾ ڏيئي روانو ڪري ڇڏيو جنهن کي تون ناسپاتي ٿو چوين.“

مون کي سخت ڪاوڙ وٺي ويئي. کُهري لهجي ۾ چيني کان پڇيم، ”پنهنجي پتڪڙي عمر ۾ ڪڏهن صوف ڏنو اٿئي؟“

اطمينان سان جواب ڏنائين، ”ها، صوف ڏنو اٿم. بلڪ کائي ڏٺو اٿم.“

پوءِ پڇيومانس، ”۽ پنهنجي عمر ۾ ڪڏهن ناسپاتي ڏٺي اٿئي؟“

اطمينان سان وراڻيائين ”ها، ڏٺي اٿم. بلڪ کائي ڏٺي اٿم.“

”هاڻي غور سان هن ميوي ڏانهن ڏس.“ چيني کي ناسپاتي ڏيکاريندي چيم. ”هيءُ ميوو صوف جهڙو آهي، يا ناسپاتي جهڙو؟“

”اِهو ميوو ڏسڻ ۾ ناسپاتي جهڙو آهي“ چيني چيو. ”پر اصل ۾ اهو ميوو صوف آهي.“

www.sindhsalamat.com

”شل مار پوَئي چينا.“ بيزار ٿيندي چيم، ”هڪ جاهل ميوي واري جي ڳالهہ تي ايڏو اعتبار اٿئي جو ناسپاتيءَ کي صوف قبول ڪري ويٺو آهين.!“

چيني چيو ”اسين ٻڌل ڳالهہ تي ڳنڍ ڏيئي ويهندا آهيون.“

مون چيني کي ٻانهن کان وٺندي چيو ”هل تہ هلي ميوي واري سان حساب ڪتاب چُڪتو ٿا ڪريون.“

چينو ۽ مان معتبر ميوي واري وٽ پهتاسين. سربستو احوال ڪرڻ کان پوءِ مون ميوي واري کي چيو ”وڏي افسوس جي ڳالهہ آهي جو هڪ ٻار کي صوف بدران ڦٽل ناسپاتي ڏني اٿئي ۽ کيس چيو اٿئي تہ اها ڦٽل ناسپاتي اصل ۾ صوف آهي! افسوس، افسوس.“

ميوي واري مون کان پڇيو ”هيءُ ٻار ڪو خاص قسم جو ٻار آهي ڇا.“

چيم، ”نہ، عام پاڪستاني ٻارن جهڙو آهي.“

ميوي واري چيو ”عام ٻار ڦٽل ناسپاتيءَ کي صوف سمجهي قبول ڪري رهيا آهن. اسان جو ايندڙ نسل انشاءَ الله تعاليٰ صوف ۽ ناسپاتيءَ ۾ فرق محسوس ڪري نہ سگهندو.“

چينو ڦٽل ناسپاتيءَ کي صوف سمجهي کائي ويو.

***

www.sindhsalamat.com

تعبير

اڄ رات ڏاري چينو اکيون مهٽيندي ننڊ مان جاڳي پيو. شايد سپنو ڏٺو هُئائين.!

مون ڏانهن ڏٺائين. پڇيائين، ”تون اجا تائين جاڳين پيو ادا؟“

”ها ، چينا.“

”تون سمهين ڇونہ ٿو؟“

”ننڊ نہ ٿي اچي.“

”ننڊ واريون گوريون ڇونہ ٿو کائين؟“

”گوريون کپي ويون آهن.“

”تہ هاڻي تون ڪڏهن بہ سمهي نہ سگهندين، ادا!“ چيني بيحد معصوميءَ مان پڇيو.

www.sindhsalamat.com

”ڀائنجي تہ ايئن ئي ٿو!“ منهنجي چپن تي مرڪ تري آئي.

پڇيم، ”پر تون ڪهڙي سلسلي ۾ جاڳيو آهين. وري ڪو خواب تہ نہ ڏٺو اٿئي؟“

جواب ڏيڻ بدران پڇيائين، ”توکي ڪيئن خبر پيئي تہ مون خواب ڏٺو آهي؟“

”تون منهنجو ڀاءُ آهين، چينا ـ پيارو پيارو ننڍڙو ننڍڙو ڀاءُ.“ چيم، ”مون کي خبر آهي تہ اسين هميشہ خوابن جي ايوانن ۾ ڀٽڪندا آهيون ۽ سڄي ڄمار تعبير جي انتظار ۾ گذاري ڇڏيندا آهيون.“

”مون جيڪو خواب ڏٺو آهي، ان جي تعبير ڪهڙي ٿيندي؟“

”ڪهڙو خواب ڏٺو اٿئي؟“

”ڏٺم تہ مان ڪنهن پليٽ فارم تي پهتو آهيان. ريل ڇُٽي ويئي آهي. مان هلندڙ ريل جي ڪِيِ ڊوڙان ٿو ـ نيٺ هڪ گاڏي ۾ چڙهي وڃان ٿو.“ چيني جون اکيون حيرت ۽ خوف وچان گول ٿي ويون. هو پنهنجي کٽ تان اٿي منهنجي پرسان اچي ويٺو.

پڇيو مانس ”پوءِ ڇا ٿيو؟“

ڪنبندڙ آواز ۾ چيائين، ”پوءِ.... پوءِ مون کي ڏاڍو ڊپ لڳو.“

چيم، ”بنا ٽڪيٽ ريل ۾ چڙهيو هوندين. سو ٽي ٽيءَ سوگهو ڪيو هوندءِ!“

”نہ نہ.“ چيني چيو ”مان جنهن گاڏيءَ ۾ چڙهيو هوس، تنهن جا سمورا مسافر هڏائان پڃرا هئا، ۽ هو ڏند ڪڙڪائي رهيا هئا پوءِ مون هڪدم هلندڙ ريل مان ٽپو ڏيئي ڇڏيو ۽ پوءِ منهنجي اک کلي ويئي.“

چيني جا وار سندس منهن تان پري ڪندي چيم، ”ان خواب جي تعبير سولي آهي.“

پڇيائين، ”سو وري ڪيئن.!“

جواب ڏنم، ”ان خواب جو مطلب آهي تہ تون سولائيءَ سان حالتن

www.sindhsalamat.com

آڏو پيش نہ پوندين. تون ننڊ جي گوري نہ کائيندين. تون جاڳندين ۽ جاڳڻ کان پوءِ پنهنجي اوجاڳي جي هڪ هڪ گھڙي سجائي ڪندين.“

چيني پڇيو ”تون پنهنجي اوجاڳي جي هڪ هڪ گھڙي سجائي نہ ڪندو آهين ڇا؟.!“

”مان جاڳندي بہ خواب ڏسندو آهيان، چينا.“ وراڻيم، ”مان جاڳندي بہ خوابن جو سمنڊ جهاڳيندو آهيان. تصور جي لهرن ۾ لُڙهي ويندو آهيان. ويراڳ جي وير سان وهي ويندو آهيان. منهنجي ننڊ ۽ اوجاڳي ۾ ڪو بہ فرق نہ هوندو آهي، چينا.“

***

www.sindhsalamat.com

مٽو

هڪڙي ڏينهن چيني مون کان پڇيو ”ڪنهن کي خون ڪرڻ لاءِ سندس مٿي تي ڪهاڙين جا ڌڪ چو هنيا ويندا آهن؟“

”سوال سخت ڏکيو پڇيو اٿئي.“ چيم. ”سوچ ويچار ڪرڻ کان پوءِ ڪو مناسب جواب ڏيئي سگهندس.“

”ڪمال آهي!“ چيني چيو ”ايتري معمولي سوال لاءِ بہ سوچ ويچار.“

”ها چينا.“ چيم. ”تون بيخياليءَ ۾ نهايت سخت سوال پڇي ويٺو آهين.“

چيني چيو ”مان سمجهان ٿو ان سوال جو جواب ايڏو ڏکيو ڪونهي.“

www.sindhsalamat.com

چيني کان پڇيم، ”ان سوال جو جواب چاهين ٿو؟“

”ها.“

”ته پوءِ مون کان ڇا جي لاءِ سوال پڇيو اٿئي؟“

”توکي آزمائڻ لاءِ.“

”آزمائڻ وارا بيا ڪي ڪُتا آهن. جو تون به مون کي آزمائڻ لاءِ اٿيو آهين.“ چيم، ”هاڻي مهرباني ڪري ان سوال جو جواب به مونکي ٻڌائي ڇڏ.“

چينو ڪليو چيائين، ”مٽي تي ڏک لڳڻ سان ماڻهو جلد مري ويندو آهي.“

”پر نڙگهٽ ڪپجڻ ۽ مٽڪي پڃڻ کان پوءِ ماڻهو اڦٽ مري ويندو آهي.“ چيم، ”تنهنڪري تنهنجو جواب صحيح ڪونهي.“

چيني پڇيو ”ته پوءِ صحيح جواب ڪهڙو آهي“

وراڻيم، ”ماڻهوءَ جي مٽي ۾ وڏا وڏا خزانا ۽ راز دفن هوندا آهن ـ لڪل هوندا آهن. تنهنڪري خوني اول مٽي تي وار ڪندو آهي.“

”ڪهڙي قسم جا راز ۽ خزانا ماڻهوءَ جي مٽي ۾ لڪل هوندا آهن.“ چيني پڇيو.

”اُهي خزانا مرڻ واري جي زندگيءَ جي ميراث هوندا آهن.“ چيم، ”اهي خزانا ننڍڙين خوشين، ننڍڙين ننڍڙين محبتن، ننڍڙن ننڍڙن تجسسن، ۽ ننڍڙن ننڍڙن تجربن سان ڀريل هوندا آهن.“

”مٽي ۾ ٻيو ڇا هوندو آهي، ادا؟“ چيني پڇيو.

”مٽي ۾ انهن اظهارن جو دفينو هوندو آهي، جيڪي زندگيءَ جي ڪنهن دور ۾ لفظن کان محروم رهجي ويندا آهن.“ مون چيني کي ٻڌايو ”مٽي ۾ بارود ڀريل به هوندو آهي، جنهن جي ڦاٽڻ سان زماني جي گردش ۾ ڦيرو اچي ويندو آهي.“

”ها!“ چيني جو پتڪڙو وات ڦاٽي ويو. پڇيائين، ”مٽي ۾ ٻيو ڇا

www.sindhsalamat.com

هوندو آهي.“

وراڻيم، ”ان کان سواءِ، انسان جي وجود جو سمورو گند سندس مٿي ۾ هوندو آهي ۽ چينا، مٿو ماڻهوءَ کي وسوسن، وهمن ۽ سوداٸن جي بيماري بہ عطا ڪندو آهي.“

چيني عجب وچان چيو ”چئبو تہ انسان جو مٿو نهايت ئي خوفناڪ شيءِ آهي!“

***

www.sindhsalamat.com

چريائي

ڪالهه مون پنهنجي ننڍڙي ياءُ چيني کي عجيب حرڪت ڪندي ڏٺو. هو ادب سان ٻڪرن آڏو ويٺو هو.

چيني کان پڇيم، ”ڇا پيو ڪرين؟“

جواب ڏنائين، ”ٻڪرن کان ٻير پيو گهران.“

”ڇا!“ مان حيران ٿيس. چيم، ”چينا ٻڪرن کان ٻير پيو گهرين!“

وراڻيائين، ”ها، ٻڪرن کان ٻير پيو گهران.“

پڇيومانس، ”چريو ته نه ٿي پيو آهين؟“

ڪليو جواب ڏنائين، ”ٻڪرن کان ٻير گهرڻ ۾ ڪو عيب آهي ڇا!“

”عيب ته ڪونهي.“ چيم، ”پر، ڪجهه عجيب پيو لڳي.“

”عجيب توکي لڳندو هوندو.“ چيني چيو ”تون پوڙهو ٿيندو پيو

www.sindhsalamat.com

وچين، تنهنڪري جديد دور جي رواجن کي سمجهين نه ٿو سگهين.“

”تون سچ پيو چوين.“ چيم، ”مان پوڙهو ٿي ويو آهيان.“

چيني چيو ”اڄڪلهه پير فقط ٻہرن کان گهربا آهن.“

پڇيم، ”ڇو؟“

جواب ڏنائين ”ڇو جو ٻيرن جي وڻن پير ڏيڻ ڇڏي ڏنا آهن.“

”پر ان جو مطلب اهو ته ناهي، ته پوءِ وڃي ٻہرن کان پير گهرجن!“

مون چيني کان پڇيو ”تون پير ڪاٺڻ ڇڏي چو نه ٿو ڏئين؟“

چيني چيو، ”پير ڪاٺڻ ڇڏي ڏيندس ته پوءِ ٻہرن کان پير گهرڻ جي نوبت ڪيئن ايندي!“

حيران ٿيم. ڪائنس پڇيم، ”ان جو مطلب آهي، ته تون ڄاڻي ٻجهي ٻہرن کان پير پيو گهرين؟“

وراڻياائين، ”ها“

پڇيم، ”ڇو؟“

جواب ڏنائين،“ اهو ثابت ڪرڻ لاءِ، ته ٻہر پير نه ڏيندا آهن.“

چيم،”ان ۾ ڪهڙي وڏي ڳالهه آهي! سڄيءَ دنيا کي خبر آهي ته ٻہرن کان پير گهرڻ چريائي آهي.“

چيني وڏو ٺهڪ ڏنو. چيائين، ”پر، تنهن هوندي به ماڻهو ٻہرن کان پير گهرندا آهن.“

***

www.sindhsalamat.com

ڪنڌ

مان ڇائي ڄم کان بد حواس آهيان. ڪجهه ڏينهن کان منهنجو ڪنڌ جهُڪيل آهي. ڇينو جيڪڏهن جهُڪيل ڪنڌ جو ذڪر نه ڪري ها، ته مون کي جيڪر خبر ئي نه پوي ها ۽ مان پنهنجن ڪلهن تي جهڪيل ڪنڌ کڻي گهمندو وتان ها.

ڇيني چيو "ادا ڪجهه ڏينهن کان تنهنجو ڪنڌ ڇو جهُڪيل آهي."

حيران ٿيندي ڇيني کان پڇيم، " منهنجو ڪنڌ ڇو جهڪيل آهي!"

"ها ادا." ڇيني چيو "اڳ تنهنجو ڪنڌ مٿي هوندو هو پر، ڪجهه ڏينهن کان ڏسان پيو ته تنهنجو ڪنڌ جهڪيل آهي."

www.sindhsalamat.com

مون آئيني آڏو بيهي، پنهنجو جائزو ورتو. منهنجو ڪنڌ جهڪيل هو.

مان عجب ۾ پئجي ويس. چيني کي چيم، "منهنجو خيال آهي ته پاڻ ڪنهن ڊاڪٽر سان هلي صلاح ڪريون."

چيني پڇيو "ڇا جي صلاح؟"

چيم، "ڪنڌ بابت، بلڪ جهڪيل ڪنڌ بابت صلاح."

چيني پڇيو " ڪنڌ ۾ تڪليف اٿئي؟"

وراڻيم، "نه."

چيني چيو "مان سمجهان ٿو ته تنهنجي جهڪيل ڪنڌ جو علاج ڪنهن به ڊاڪٽر وٽ نه هوندو."

"ايئن وري ڪيئن هوندو!" چيم، "منهنجي جهڪيل ڪنڌ جو علاج ڪنهن نه ڪنهن ڊاڪٽر وٽ ضرور هوندو."

"تون مون کان وڏو آهين، تنهن ڪري تو سان اجايو بحث نه ٿو ڪريان." چيني چيو. " تون ڀل وڃي ڪنهن ڊاڪٽر سان صلاح ڪر."

مان هڪ ڊاڪٽر وٽ ويس. هن چڱيءَ طرح تپاس ڪرڻ کان پوءِ چيو " تو کي غلط فهمي ٿي آهي. تنهنجو ڪنڌ جهڪيل ناهي."

"ڪمال ٿو ڪرين ڊاڪٽر." چيم، "منهنجو بينو پاڻ چيني ٿو چوي ته منهنجو ڪنڌ جهڪيل آهي ۽ تون ٿو چوين ته منهنجو ڪنڌ جهڪيل ناهي."

مون کي ان ڊاڪٽر تي اعتبار نه آيو. پوءِ مان هڪ ٻئي ڏانهن ويس. هو هوميو پيٿيءَ جو ڊاڪٽر هو.

هن منهنجو ڪنڌ چڱيءَ طرح جاچي ڏسڻ کان پوءِ چيو. " مون کي تنهنجو ڪنڌ جهڪيل نه ٿو لڳي."

"ڊاڪٽر مان انڌو ناهيان." چيم، " اول ته چيني کي پڪ آهي ته

www.sindhsalamat.com

منهنجو ڪنڌ جهڪيل آهي، پيو تہ مون پاڻ آئيني ۾ پنهنجو عڪس ڏٺو آهي. منهنجو ڪنڌ جهڪيل آهي.“

”تي سگهي ٿو آئيني ۾ ڪا خرابي هجي.“ هوميوپيٿي ڊاڪٽر چيو. ”ڪجهہ آئينن ۾ عڪس ڇپو ٽنڊو نظر ايندو آهي.“

”آئينو غلط ٿي سگهي ٿو ڊاڪٽر.“ چيم. ”پر منهنجو بينو پاءُ چينو غلط ٿي نہ ٿو سگهي. هن چيو آهي تہ منهنجو ڪنڌ جهڪيل آهي.“

ان ڪان پوءِ مان هڪ ويج وٽ ويس. ويج سان اندر جو حال اوريم. ڪيس پنهنجو جهڪيل ڪنڌ ڏيکاريم.

ويج چيو. ”مونکي پنهنجو پير ڏيکار.“

چيم. ”منهنجو پير نہ پر ڪنڌ جهڪيل آهي، ويج.“

ويج چيو ”تون مونکي پنهنجو پير ڏسڻ تہ ڏي“

پڇيم. ”پير ۽ ڪنڌ جو پاڻ ۾ ڪهڙو تعلق آهي.“

ويج وراڻيو ”جڏهن پنهنجي پير تي ڪهاڙو هڻبو آهي، تڏهن ڪنڌ خودبخود جهڪي ويندو آهي. تو پنهنجي پير تي ڪهاڙو هنيو آهي، تنهنڪري تنهنجو ڪنڌ جهڪيل آهي.“

ها اڄڪلهہ منهنجو ڪنڌ جهڪيل آهي. مون پنهنجي پير تي پاڻ ڪهاڙو هنيو آهي.

***

www.sindhsalamat.com

معمو

هڪ ڏينهن منهنجي پٽڪڙي ياءُ چيني مون کان پڇيو. ”ادا، پٽاٽو جيڪڏهن نرم ۽ ٽماٽو جيڪڏهن سخت هجي ها، ته پوءِ ڇا ٿئي ها؟“

چيني جو سوال بلڪل واهيات ۽ بي معنيٰ هيو. هو اڪثر ان قسم جا سوال پڇندو آهي. مان سندس سوال لنوائي ڇڏيندو آهيان. ضد ٻڌندو آهي ته دڙڪو ڏيندو آهيانس. مُڙندو ناهي، ته ڪيس ٽارڻ لاءِ ڪو به ابتو سبتو جواب ڏيئي ڇڏيندو آهيان.

چيني جنهن وقت پٽاٽي ۽ ٽماٽي متعلق مون کان سوال پڇيو، تنهن وقت مان هڪ رسالي مان معمو حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس. معمي جو سوال ڪجهه هن ريت هيو. ”متس ڪڏهن اعتبار نه ڪجي“ ان کان پوءِ ٽي ممڪن جواب ڏنل هئا، جن مان هڪ

www.sindhsalamat.com

جواب صحيح هيو. سوال جي آخر ۾ جيڪي ٽي ممڪن جواب لکيل هئا، سي هئا: عورت جو پيار، ليڊر جو واعدو، بهار جي موسم.

مون زندگيءَ ۾ بهار نہ ڏٺي آهي. هائو، هڪ بهار ڏٺي هيم. پر اُها بهار موسم نہ هئي. اُها بهار ڇوڪري هئي ۽ مونسان اين. جي. وي هاءِ اسڪول ۾ پڙهندي هئي. اُن بهار کان سواءِ مون ٻي ڪا بہ بهار نہ ڏٺي آهي. تنهنڪري معمي جي سوال لاءِ ممڪن جوابن مان بهار متعلق مون سوچڻ ڇڏي ڏنو ۽ پوءِ ڪڏهن عورت جي محبت ۽ ڪڏهن ليڊر جي واعدي جي باري ۾ سوچيندو رهيس.

معمي جي سوال سان جڏهن عورت جو پيار وارو جواب ملائي پڙهيم، تڏهن جملو مون کي مڪمل نظر آيو تہ، " عورت جي پيار تي اعتبار نہ ڪجي." ان کان پوءِ مون ليڊر وارو جواب معمي جي سوال سان ملائي ڇڏيو ۽ جملو ڪجهہ وڌيڪ صحيح، مڪمل ۽ حقيقي نظر آيو تہ، " ليڊر جي واعدي تي اعتبار نہ ڪجي."

مان جواب متعلق اڃان صحيح فيصلي تي پهچڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس، جو چيني پڇيو تہ جيڪڏهن پٿاتو نرم ۽ ٿماتو سخت هجي ها، تہ پوءِ ڇا ٿئي ها؟

ڪيس جواب ڏنم، "جيڪڏهن ٿماتو سخت ۽ پٿاتو نرم هجي ها، تہ پوءِ ڪو وڏو انقلاب اچي ها."

چينو حيران ٿيو. پُڇيائين، "پٿاتي ۽ ٿماتي جو انقلاب سان ڪهڙو واسطو آهي، ادا؟"

"پٿاتي ۽ ٿماتي جو انقلاب سان وڏو واسطو آهي، چينا." وراڻيم، "مشهور ڀاڄين، جهڙوڪ، واڱڻ، موري، توريءَ ۽ گجر جو انقلاب سان هميشہ وڏو واسطو رهيو آهي."

پڇيائين، "سو وري ڪيئن؟"

چيم، "واڱڻ ٿنگر، موري تکي ۽ توري ڪڏهن ڪڏهن ڪوڙي

www.sindhsalamat.com

نڪري پوندي آهي.“

چيني پڇيو. ”ڳگجر؟“

وراڻيم. ”گجر ڪاڄي وينڌي آهي.“

چيني کي منهنجا جواب نہ وڻيا. چيائين، ”مونکي لنوائين ٿو.“

چيم. ”مان هن وقت معمي جي سوال جو صحيح جواب ڳولي رهيو آهيان، تہ ڪنهن تي اعتبار نہ ڪجي؟ عورت جي پيار تي يا ليڊر جي واعدي تي!“

***

www.sindhsalamat.com

دنيا

چيني مون کان پڇيو "ادا، دنيا گول نہ هجي ها، تہ جيڪر ڇا ٿئي ها؟"

وراڻيم، "مون ان باري ۾ اڃا تائين نہ سوچيو آهي."

پڇيائين، "ڇو نہ سوچيو اٿئي؟"

جواب ڏنم، "اڄڪلهہ مون ان باري ۾ سوچڻ شروع ڪيو آهي."

چيني کي اڄڪلهہ ويڪيشن آهي. هو پنهنجي آزاديءَ جو پورو پورو فائدو ڪٽي رهيو آهي. پنهنجي ڪورس جا ڪتاب ڇڏي، هو ٻيا ڪتاب پڙهڻ لڳو آهي. اخبارن جي اشتهارن تي خاص ڌيان ڏيڻ لڳو آهي.

چيني چيو " دنيا گول نہ هجي ها، تہ جيڪر منهنجو مٿو بہ گول نہ

www.sindhsalamat.com

هجي ها.“

مون چرڪي چيني ڏانهن نهاريو.

چيني چيو ”پوءِ تنهنجو متو بہ گول نہ هجي ها.“ مون چيني کي چيو. ”تون اجايا سجايا ڪتاب پڙهڻ ڇڏي ڏي چينا“

”ڪمال آهي!“ چيني چيو ”مون توکان دنيا بابت سوال پڇيو آهي ۽ چوين ٿو تہ ماڳهين ڪتاب پڙهڻ ڇڏي ڏيان!“

چيم. ”تون ڦڏي جا سوال پڇڻ شروع ڪيا آهن.“

چيني چيو.” مون توکان سياسي سوال تہ نہ پڇيو آهي!“

چيم. ”جاگرافيءَ جي باري ۾ سوال ڦڏيبازي جي دائري ۾ شامل آهن.“

ان وقت اسان جو پيارو دوست ڏٽي بخش ڏنو وات مان سيٽي وڄائيندو آيو.

اسان کي گنڀير موڊ ۾ ڏسي پڇيائين. ”ڪنهن کي سچ ڳالهائيندي ٻڌو اٿو ڇا. جو خاموش ويٺا آهيو-بلڪ مُنهن سُڄائي ويٺا آهيو.“

مون ڏني کي چيو ”منهنجي بيني ياءُ چيني جو آئيندو تاريڪ آهي.“

ڏني حيران ٿيندي پڇيو ”تو جوتش جو ڪم ڪڏهن کان شروع ڪيو آهي، جو اڳڪٿيون ڪرڻ لڳو آهين.“

ان ڳالهہ تان چينو ڏاڍو ڪليو.

مون ڏني کي چيو ”چيني دنيا جي باري ۾ سوال ڪيو آهي.“

ڏني پُڇيو ”ڪهڙو سوال؟“

چيم. ”چيني پڇيو آهي تہ دنيا گول ڇو آهي.“

ڏني چيو ”اهو سوال برابر خطرناڪ آهي، پر ان سوال جو مخفي طرح سان جواب ڏيئي سگهجي ٿو.“

www.sindhsalamat.com

چينو ڏاڍو خوش ٿيو. ڏني کان پڇيائين، ” ادا ڏنا، تون ٻڌاءِ ته دنيا جيڪڏهن گول نه هجي ها، ته جيڪر ڇا ٿئي ها.“

ڏني چيو، ” ته پوءِ ماڻهو گول نه هجن ها!“

”گول ماڻهو ڇا ڪندا آهن، ادا ڏنا؟“ چيني پڇيو.

ڏني وراڻيو ”گول ماڻهو گول ڳالهيون ڪندا آهن.“

”گول ڳالهيون ڪيئن ٿينديون آهن. ادا!“ چيني پڇيو.

”اڳ چوندا هئا سج لهي ٿو سج چڙهي ٿو. پوءِ چيائون، سج نه لهي ٿو نه چڙهي ٿو بلڪ سج دنيا جي چوگرد ڦري ٿو!“ ڏني چيو.

”پر اهو غلط آهي.“ چيني چيو ”سج دنيا جي چوگرد نه، بلڪ دنيا سج جي چوگرد ڦري ٿي.“

مون چيني ۽ ڏني کي چيو ”ڪير ڪنهن جي چوگرد ڦري ٿو ڪير ڪنهن لاءِ ڦري ٿو- اهو اهم ناهي. ان بحث دوران مارجي ويل سائنسدانن جو ذڪر اهم آهي.“

چيني پڇيو ”ڇو؟“

وراڻيم، ” ان لاءِ ته جيئڻ ڪجهه نئين، اهم ۽ انسانذات لاءِ ناياب معلومات جي تلاش جاري رهي، ٻڌل ڳالهين جي چنڊ ڇاڻ ٿيندي رهي“

***

www.sindhsalamat.com

مسئلو

مون پنهنجي ننڍي ياءُ چيني کي وڏي غلطان ۾ ڏٺو. هو گهٽو ڪري ننڍڙين ڳالهين تي غور فڪر ڪندو آهي ۽ وڏين ڳالهين کي نظرانداز ڪري ڇڏيندو آهي. هن جي انهيءَ عادت سبب مان فڪرمند رهڻ لڳو آهيان.

ڪالهه مون جڏهن چيني کي خيالن ۾ گم ڏٺو تڏهن مون کانئس پڇيو" اڄ ڪهڙي قسم جي معمولي ڳالهه تي سوچي رهيو آهين، چينا."

چيني جواب نه ڏنو. هو خيالن ۾ غلطان رهيو. مون ورجائي کانئس پڇيو. "ڇا تون پڪي پڪائي تازه روٽيءَ جي باري ۾ سوچي رهيو آهين!"

www.sindhsalamat.com

هن جواب نہ ڏنو.

مون کانئس پڇيو. "ڇا تون سياستدانن جي دسترخانن جي باري ۾ سوچي رهيو آهي."

چينو خاموش رهيو.

پڇيم. "ڇا تون ان باري ۾ سوچي رهيو آهين تہ سج اولهہ بدران اوڀر کان ڇو اُڀرندو آهي ۽ اوڀر بدران اولهہ ۾ ڇو لهندو آهي."

چيني تڏهن بہ جواب نہ ڏنو.

مون پڇيومانس. "ڇا تون ماڻهوءَ جي ماس جي ويهين رپئي سير وڪامندڙ گوشت جي قيمتن سان ڀيٽ ڪري رهيو آهين."

چيني ڪنڌ کڻي مون ڏانهن ڏٺو چيائين. "مون کي پريشان نہ ڪر." چيم "پريشان تہ تون مون کي ڪري رهيو آهين."

پڇيائين. "ڇا خاموشي بہ پريشان ڪندڙ ٿيندي آهي!"

"ها چينا" چيم. "قديم آثار خاموش هوندا آهن. تنهنڪري پريشان ڪندا آهن."

چيني چيو "مان هن وقت تمام اهم مسئلي تي سوچي رهيو آهيان مون کي اجايو پريشان نہ ڪر."

پڇيم "ڇا ڪنهن مخفي مسئلي تي سوچي رهيو آهين."

چيائين. "مان اهم مسئلن کي نظرانداز ڪندو آهيان ۽ معمولي نوعيت جي مسئلن تي سوچيندو آهيان"

پڇيم. "ڪهڙي قسم جي معمولي نوعيت جي اهم مسئلي تي سوچي رهيو آهين."

"مان ڪوڙ تي سوچي رهيو آهيان." چيني آهستي چيو.

منهنجا طاق لڳي ويا.

چيني کان پڇيم. "ڪوڙ جي ڪهڙي پهلوءَ تي سوچي رهيو آهين."

www.sindhsalamat.com

وراڻيائين، ”سوچي رهيو آهيان تہ ڪوڙ ڳالهائڻ مان ڪهڙا فائدا آهن.“

”ڪوڙ جي منهن ۾ ڏوڙا“ چيم، ”ڪوڙ ڳالهائڻ مان پلا ڪهڙا فائدا آهن.“ ”وڏا فائدا آهن، يائو.“ چيني چيو ”ڪوڙ ڳالهائيندڙ ڏچي ۾ نہ پوندو آهي.“

تہ ڇا سچ ڳالهائڻ وارو ڏچي ۾ پوندو آهي.“ پڇيم.

”ها“ چيني چيو ”اڄوڪي دُنيا ۾ سچ ڳالهائيندڙ مصيبتن جي منهن ۾ هوندو آهي.“

”ان جو مطلب آهي تہ ڪوڙ ڳالهائيندڙ موج ڪندو آهي.“ چيني منهنجي ڳالهہ جو جواب نہ ڏنو. فقط هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو.

چيم، ”مثال ڏيئي سمجهاءِ“

چيني چيو ”ڪوڙ ڳالهائيندڙ زندگيءَ ۾ اهم حيثيت حاصل ڪندو آهي.“

پڇيم، ”ٻيو ڪجهہ.“

چيني چيو ”ڪوڙ هڻندڙ هر دور ۾ حاڪمن جي خوشنودي حاصل ڪري سگهندو آهي.“

تڏهن مون کي اهي خوشامدي ياد آيا، جن کي جڏهن حڪم ٿيندو آهي، تڏهن رات کي رات نہ چوندا آهن. هو اوندهہ کي اوندهہ نہ چوندا آهن. هو ٿوهر کي ٿوهر نہ چوندا آهن. هو سڀ ٺيڪ آهي، چوندا آهن.

❊❊❊

www.sindhsalamat.com

سوال

منهنجي نندي ياءُ چيني، جنهن ويجهڙائيءَ ۾ ويڪيشن پوري ڪري اسڪول وڃڻ شروع ڪيو آهي، تنهن هڪڙي ڏينهن چيو ”ادا، اڄ تو کان چار سوال پڇندس. جيڪڏهن چئني سوالن جا صحيح جواب ڏيندين، ته هڪدم هڪڙو ڪٽمنڙو ڪارائيندو مانءِ.“

وراڻيم، ”مون اڄ ڊنر ۾ دال ڪاڌي آهي، دال کائڻ ڪانپوءِ ڪٽمنڙي جي سوئيٽ ڊش حاصل ڪرڻ لاءِ مان تنهنجن سوالن جا جواب ڏيندس. سوال پُڇ.“

”سوال نمبر هڪ“ چيني پڇيو ”قبرستان کي پتيون ڇو ڏياريندا آهن؟“

جواب ڏنم، ”ان ڪري ته جيئن وڏندڙ آدمشماري قبرستان ۾ رهڻ شروع نه ڪري.“

www.sindhsalamat.com

”بلڪل غلط“ چيني چيو ”قبرستان کي ان ڪري پتيون ڏياريندا آهن تہ جيئن، مڙدا قبر مان نڪري ڪيڏانهن ڀڄي نہ وڃن.“

چيم ”ٻيو سوال پڇ“

پڇيائين، ”اهو ڪهڙو جانور آهي، جيڪو ڪلي نہ سگهندو آهي.؟“ وراڻيم ، ”مون کي خبر ناهي.

”سيئي جانور ڪلندا آهن.“ چيني چيو ”فقط ماڻهو ڪلي نہ سگهندو آهي.“

”نهيو“ چيم. ”ٽيون سوال پڇ“

پڇيائين، ”وات وڪيل عورتون، جيڪي پنهنجيءَ رضا خوشيءَ سان گهر ٻار ڇڏي، ٻئي ڪنهن مرد سان وڃي رهنديون آهن، سي اخبارن ۾ عام اطلاع ڏيڻ وقت کاٻو آڱوٺو ڇو استعمال ڪنديون آهن. ساڄو آڱوٺو ڇونہ استعمال ڪنديون آهن.“

وراڻيم، ”ڇو جو ساڄو آڱوٺو مرد استعمال ڪندا آهن.“

”غلط بلڪل غلط“ چيني چيو، ”وات وڪيل عورتون کاٻو آڱوٺو ان لاءِ استعمال ڪنديون آهن، جو ڪين ساڄو آڱوٺو هوندو ئي ناهي. اهڙين عورتن جو ساڄو آڱوٺو مرد ڪاٽي ڇڏيندا آهن.“

”جيتوڻيڪ ڪتمنڙو نصيب مان نڪرندو پيو وڃي، تنهن هوندي بہ آخري سوال تي قسمت آزمايان ٿو.“ چيم، ”تون سوال پڇ، چينا.“

چيني پڇيو، ”ماڻهو جو ميڄالو کوپڙيءَ ۾ ڇو هوندو آهي ۽ گوڏي ۾ ڇونہ هوندو آهي؟“

انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، ”مونکي خبر ناهي، چينا.“

”ان سوال جي جواب جي مونکي بہ خبر ناهي.“ چيني چيو ”پاڻ گذريل ڏهن ڏينهن کان دال کاڌي آهي. تنهنڪري توسان خاص رعايت ڪندي اڌ ڪتمنڙو ڏيانءِ ٿو ڪائي موج ڪر.“

چيني مون کي ڪتمنڙي جو اڌ ڏنو.

***

www.sindhsalamat.com

فيلسوف

چيني مون کان پڇيو. "فيلسوف ڪنهن کي چئبو آهي؟"

ان وقت مون جنن جي باري ۾ جنوري 1935ع واري سنڌو رسالي مان لعل چند امرڏني جو مضمون ويٺي پڙهيو.

چيني پنهنجو سوال ورجايو. پڇيائين، "ادا، ٻڌاءِ نه، ته فيلسوف ڪنهن کي چئبو آهي؟"

مضمون بيحد پوائنتو هو. تنهنڪري دلچسپ پئي محسوس ٿيو. چيني کي ٽارڻ خاطر چيم، "چينا فيلسوف ان شخص کي چئبو آهي جيڪو مصروف رهندو آهي."

پڇيائين "۽ مصروف ماڻهو ڇا ڪندا آهن؟"

"مصروف ماڻهو گهڻو ڪري صوف ڪاٽيندا آهن ۽ ٻيو ڪو به ڪم

www.sindhsalamat.com

نہ ڪندا آهن.“

”۽ جيڪي مصروف ماڻهو صوف نہ کائيندا آهن، سي ڇا ڪندا آهن.“

”سي ٻين جو مٿو کائيندا آهن.“

”۽ ادا، ماڻهن جو مٿو ڪيئن کائبو آهي؟“

بيزار ٿيندي چيم، ”جيئن تون منهنجو مٿو کائي رهيو آهين.“

چينو ان ڳالهہ تي ڏاڍو خوش ٿيو. چيائين، ”ان جو مطلب آهي تہ مان فيلسوف آهيان!“

وراڻيم، ”تون آثار تہ فيلسوفن وارا پيو ڏيکارين!“

”تہ پوءِ قديم دور وارو رسالو رکي ڇڏ“ چيني چيو ”۽ مونکي هڪ ٻي ڳالهہ سمجهاءِ.“

”رسالي ۾ جنن متعلق هڪ خوفناڪ مضمون آهي.“ وراڻيم، ”تون پنهنجو فلسفو سياڻي تائين ملتوي ڪري ڇڏ ۽ خدا جي واسطي مون کي آرام سان جنن وارو مضمون پڙهڻ ڏي ۽ ڊڄڻ ڏي.“

چيني چيو ”ادا ، خبر اٿئي تہ ماڻهو ڪڏهن ڊڄندو آهي.“

”جڏهن پيٽ خالي هوندو آهي تڏهن ڊڄبو آهي.“

”اِها ڳالهہ گهر ۾ ڪئي اٿئي نيڪ آهي، ٻاهر هرگز نہ ڪجانءِ. ماڻهو کلائيندين.“

”غلط ڳالهہ پيو چوان؟“

”ڊڄبو دماغ سان آهي، پيٽ سان ناهي.“

”پر دماغ جو پيٽ سان ڏاڍو گهرو تعلق آهي.“

چيني چيو ”گذريل دفعي اسان جي اسڪول ۾ هڪ اسسٽنٽ ڊپٽي انسپيڪٽر آف اسڪولس آيو هو. هن اسان جي ماستر کي اهڙا دڙڪا ڏنا، جو اسان جو ماستر ڊپ وچان ستن ڏينهن تائين وائي بادي ۽ پيچش جي مرض ۾ مبتلا رهيو.“ چيني چيو ”ان مان ظاهر آهي تہ

www.sindhsalamat.com

دماغ جو پيٽ سان تمام ويجهو واسطو آهي."

"تون برابر بندرو فيلسوف آهين، چينا" چيم، "پر هڪڙي ڳالهه ياد رک تہ پيٽ جو بہ دماغ سان وڏو واسطو هوندو آهي."

حيران ٿيندي پڇيائين، "سو وري ڪيئن؟"

وراڻيم، "جڏهن پيٽ پريل هوندو آهي، تڏهن دماغ خالي هوندو آهي."

چيني پڇيو "جڏهن دماغ خالي هوندو آهي تڏهن ڇا ٿيندو آهي؟"

"تڏهن وڏي عهدي واري نوڪري ملندي آهي ۽ ماڻهو ڪامورو ٿي پوندو آهي." مون چيني کي ٻڌايو"اهڙو ڪامورو پنهنجي جهالت لڪائڻ لاءِ پنهنجن ماتحتن کي گاريون ڏيندو آهي."

پڇيائين، "يعني تہ ڪين وائي بادي ۽ پيچش جي مرض ۾ مبتلا ڪندو آهي."

وراڻيم، "ها، بلڪل تنهنجي فلسفي مطابق."

***

www.sindhsalamat.com

ڪوڙ

چينو اسڪول مان چٽو تہ سڌو اچي اسان جي آفيس مان نڪتو. ڪتاب ميز تي رکي بيهي رهيو. ڪجهہ ڪجهہ خفي پئي ڏٺو. پڇيو مانس، "ٽيڪسٽ بوڪ بورڊ وارن تاريخ جي ڪتابن ۾ وري ڪا ضروري ڦير گهير ڪئي آهي ڇا؟"

چيني منهنجي سوال جو جواب نہ ڏنو. پڇيائين، "ڪوڙ ڳالهائڻ مان ڪهڙا ڪهڙا نقصان آهن؟"

مان مُنجهي پيس. سوچ ۾ گم ٿي ويس. سوچ جو سلسلو جاري هيو جو چيني ٻيهر پڇيو "ادا، ٻڌاءِ نہ، تہ ڪوڙ ڳالهائڻ مان ڪهڙا ڪهڙا نقصان آهن؟"

ڪو جواب سُجهي نہ آيو تہ چيم، "چينا، ڪوڙ ڳالهائڻ وارو

www.sindhsalamat.com

گنهگار ٿيندو آهي.“

ڏنو وڏو ٺهڪ ڏيئي کلي پيو. چيني ۾ مون حيرت وچان منهن ورائي ڏني ڏانهن ڏٺو.

ڏنو ڪمري جي پوئين ڀت ڪنڊ ۾ پراڻين اخبارن جي انبار پنيان وينو هو. جتان سندس متي جا فقط وار نظر اچي رهيا هئا. هو صبح کان پراڻين اخبارن جي ڍير مان اها اخبار ڳولي رهيو هو جنهن ۾ هڪ مالدار پوڙهيءَ پنجين مڙس جي مرڻ کانپوءِ ڇهون دفعو شادي ڪرڻ لاءِ اخبار ۾ اشتهار ڏياريو هو. انهن ڏينهن ۾ ڏنو پنهنجي چاچي لاءِ هڪ عدد ڪنوار هٿ ڪرڻ جي سر توڙ ڪوشش ڪري رهيو هو. ان سلسلي ۾ جڏهن ڪيس پوڙهيءَ مالدار عورت جي شاديءَ واري اشتهار جي ڪٿان خبر پيئي، تہ سڌو اچي پراڻين اخبارن جي انبار تي ڪريو.

ڏني اخبارن جي ڍير پٺيان چيو ”چينا، ڪوڙ ڳالهائڻ مان سڀ کان وڏو نقصان اهو آهي، جو ماڻهو سچ ڳالهائي نہ سگهندو آهي.“

چيني پڇيس، ”۽ جڏهن ماڻهو سچ ڳالهائي نہ سگهندو آهي ، تڏهن ڇا ٿيندو آهي؟“

”تڏهن ماڻهو ڏاڍي مزي ۾ هوندو آهي.“ ڏني چيو. ”جيڪو ماڻهو سچ نہ ڳالهائيندو آهي، سو موج ڪندو آهي.“

”ننڍڙن ٻارن کي غلط ڳالهيون نہ ٻڌائيندو ڪر، ڏنا“ پوءِ چيني کي چيم، ”ڏني جو متو قري ويو آهي. دماغ جاءِ تي ڪونهيس. سچ ڳالهائڻ مان وڏا فائدا آهن.“

”بلڪل غلط ٻارن کي پنيلائين ٿو.“ ڏني چيو ”ياد رک چينا، تہ سچ ڳالهائڻ وارو هميشہ موچڙا کائيندو آهي.“

چيني کي اِها ڳالهہ ڏاڍي وڻي. ڏني کان پڇيائين،” سچ ڳالهائڻ وارو جڏهن موچڙا کائيندو آهي، تڏهن ڇا ڪندو آهي.“

www.sindhsalamat.com

”تڏهن سچ ڳالهائڻ وارو نچندو آهي.“ ڏني وراڻيو ”تنهنڪري ڀهاڪو آهي تہ سچ تہ بينو نچ.“

چينو خوب ڪليو. ڏني ڪان پڇيائين، ”ادا ڏنا، ڀلا ڪوڙ ڳالهائڻ مان بيا ڪهڙا نقصان آهن.“

ڏني وراڻيو ”ڪوڙ ڳالهائڻ مان ڪوبہ نقصان ناهي. فقط ان جي تہ ماٺهو سچ ڳالهائي نہ سگهندو آهي ۽ جڏهن ڳالهائبو آهي تڏهن موچڙا کائبا آهن. ڪوڙ ڳالهائڻ مان باقي فائدو ئي فائدو آهي.“

”تون منهنجي پاءُ ڪي، خراب پيو ڪرين، ڏنا.“ مان اٿي بيهي رهيس. چيم، ”وساري ڇڏيو اٿئي ڏنا، تہ چوندا آهن تہ ڪوڙ جي منهن ۾ ڌوڙ!“

”اهو ڀهاڪو بہ پنهنجي جاءِ تي درست آهي. پر توهان ان ڀهاڪي ۾ لفظ ڌوڙ جي معني نہ سمجهي آهي.“ ڏني چيو. ”جيڪو ڪوڙ ڳالهائيندو آهي. سو ڪارخانن جي پرمٽ، زمينون، موٽرون ۽ محلات ماڙيون هٿ ڪري وٺندو آهي. جنهن ڌوڙ جو ڀهاڪي ۾ ذڪر ڪيل آهي، سا ڌوڙ انهن موٽرن جي ڦيٿن، ڪارخانن جي چمنين، زمينن جي ٻُسڙ ۽ بنگلن ۾ غاليچن ڪي ڇنڊڻ سان اڏامندي آهي ۽ مالڪ جي منهن ۾ پوندي آهي.“

***

www.sindhsalamat.com

گول

منهنجي ننڍي ياءُ بيني عرف چيني پڇيو. ”ادا دُنيا گول ڇو آهي؟ ۽ جيڪڏهن گول نہ هجي ها تہ ڇا ٿي پوي ها؟“

سوال ٻڌي، ڪنن مان دونهان نڪري ويا.

”دُنيا جي آدمشماري جو وڏو حصو گول قسم جي ماڻهن جو آهي. تنهنڪري دُنيا بہ گول آهي.“

بيني کي جواب مان اطمينان نہ ٿيو. پنهنجو ننڍڙو نڪ مهٽيندي پڇيائين، ”ادا، گول قسم جا ماڻهو ڇا هوندا آهن.“

”هو بہ ماڻهو هوندا آهن، پر گول هوندا آهن.“

”اهو ٺي تہ پيو پُڇان تہ ڪيئن گول هوندا آهن؟“

”بال ڏٺو اٿئي ، بينا؟“

www.sindhsalamat.com

”ها. گول هوندو آهي.“

”بال لاهِي لهي ويندو آهي. چاڙهي چڙهي نہ سگهندو آهي.“ چيم، ”تنهن ڪري ڪي ماڻهو بال وانگر لاهين جو رُخ ڪندا آهن. چڙهندڙ سج جا سلامي هوندا آهن. مصيبتن جي منهن ۾ نہ ويندا آهن. هو سدائين ٻين جي پاڇي ۾ پلجندا آهن.“

چيني پڇيو ”ٻيا ڪهڙي قسم جا گول ماڻهو هوندا آهن؟“

”هو ٿلها هوندا آهن. تنهنڪري جوکائتي ڪم ۾ هٿ نہ وجهندا آهن“ چيم، ”ٿُلهن ماڻهن سان سڀ کان وڏي ٽريجڊي اها هوندي آهي جو هو پڄي نہ سگهندا آهن. تنهنڪري ٿلها ماڻهو فطرتي طرح امن پسند هوندا آهن.“

”گول ماڻهن جو ٻيو ڪهڙو قسم هوندو آهي؟“

”گول ماڻهو قرض وٺي واپس نہ ڪندو آهي.“

”ٻيو ڇا؟“

”گول ماڻهو واءُ ڏسي سڙهہ چاڙهيندو آهي. منزل لاءِ فڪر مند نہ هوندو آهي.“

”ٻيو ڇا؟“

”ٻيو تہ گول ماڻهوءَ جي جڏهن توهان ۾ غرض هوندي، مطلب هوندو، تڏهن توهان کي سڃاڻيندو نہ تہ منهن مٽائي هليو ويندو.“ چيم، ” گول ماڻهو ووٽ وٺڻ مهل وڏا وڏا واعدا ڪندا آهن. پر پوءِ ووٽ وٺي گول ٿي ويندا آهن.“

چيني پڇيو ”ادا گول ڪيئن ٿبو آهي؟“

”آفيس جي پوئين در مان پڇي وڃڻ کي گول ٿي وڃڻ سڏبو آهي.“

”پوئين در مان ڇو پڄبو آهي؟“

”ڇو جو عرضدار، بيروزگار، ستايل ۽ آزاريل ماڻهو آفيس آڏو درخواستون کڻي اچي ڳاهٽ ٽيندا آهن ۽ صاحب کي انصاف لاءِ

www.sindhsalamat.com

ستائيندا آهن.“ چيم، ” تنهنڪري صاحب بهادر جان بچائڻ لاءِ پوئين در مان ڀڄي ويندو آهي، يعني گول ٿي ويندو آهي. سمجهيئي؟“

چيني چيو ”هينئر سمجهيم تہ دُنيا گول ڇو آهي؟“

***

www.sindhsalamat.com

ڏاڏو پاڏي

چيني هڪڙي ڏينهن مونکان پڇيو "ادا ڏاڏي پاڏيءَ تي ڪاٺ واري جو ٽپو لڳل هوندو آهي ڇا؟"

وراڻيم، "ها"

پڇيائين، "ڏاڏي تي ٽپو ڪير هڻندو آهي."

"ڏاڏن تي ٽپو آسماني فوڊ ڊپارٽمينٽ جا فرشتا هڻندا آهن."

وراڻيم، "پر ڪجهه ماڻهو پنهنجي نالي جو ٽپو ڪيسي ۾ کڻي هلندا آهن ۽ ڪنهن به ڏاڏي تي ٽپو هڻي، اهو ڏاڏو ڪائي ڇڏيندا آهن."

چينو وڏي سوچ ۾ پئجي ويو.

پڇيومانس، "تون به پنهنجي نالي وارو ٽپو ٺهرائڻ جو منصوبو پيو رٿين ڇا؟"

www.sindhsalamat.com

وراڻيائين، ”نہ“

پڇيم، ”تہ پوءِ ڇا پيو سوچين.؟“

هن منهنجي سوال جو جواب نہ ڏنو. سوچ ۾ غرق رهيو. مون کي چيني جو سوچڻ پسند نہ آيو. مون چيني کي چيو ”چينا، اجايو سوچيندو نہ ڪر. جيڪي سوچيندا آهن، سي ڏک ڏسندا آهن.“

چينو خاموش رهيو.

هو ستن ڪن سالن جو مس آهي، پر ڳالهيون اُپ ڏار ڪندو آهي. مونکي پڪ آهي تہ چينو اجائي يخي هٽڻ ۽ سوال پڇڻ سبب هڪ نہ هڪ ڏينهن ڏچي ۾ پوندو ۽ پيڙجي ويندو. امان مون کي چيني جي ڀانهن ڏيندي چيو هو تہ چيني کي مثالي انسان ڪري پاليان، نپايان ۽ وڏو ڪريان. پر، تجربي ثابت ڪيو آهي تہ چينو ذهني طرح خودمختيار آهي ۽ منهنجي قبضي کان ٻاهر آهي.

داڻن جي باري ۾ ڳالهائيندي، چينو جڏهن چپ ٿي ويو تڏهن مون چيني کي چيو ”جيڪي ماڻهو گهڻو سوچيندا آهن، سي نـنـڍ ۾ ڳالهيون ڪندا آهن.“

چيني منهنجي ڳالهہ اڻ ٻڌي ڪندي پڇيو ”جيڪي فرشتا داڻن تي ٿپا هڻندا آهن، انهن جو آفريقا ۽ ايشيا جي ٻارن سان ويـر آهي ڇا؟“

چيم، ”فرشتا ڪنهن سان بہ وير نہ رکندا آهن.“

پڇيائين، ”تہ پوءِ آفريقا ۽ ايشيا جا اسي سيڪڙو ٻار بک وگهي بيمارين ۾ مبتلا ٿي مري ڇو ويندا آهن.؟“

مون هڪ دم چيني جي وات تي هٿ رکي ڇڏيو.

***

www.sindhsalamat.com

لوھي ٽوپلو

چيني چيو، ”ادا مون چوندڻ لاءِ تياري ڪري ڇڏي آھي.“

مونکي تعجب لڳو چيم، ”چينا تون ورھين ڪان پوءِ ووٺ ڏيڻ واري عمر کي رسندين. تو چوندڻ لاءِ ڪھڙي قسم جي تياري ڪئي آھي.“

چيني چيو ”مان ھڪ لوھي ٽوپلو وٺي آيو آھيان، بلڪ بہ لوھي ٽوپلا وٺي آيو آھيان.“

ھو ڊوڙندو پنھنجي ڪمري ڏانھن ويو ءِ اُتان ٻہ ڪٺ ڪاڏل ڇپا ءِ گھڻ پيل فولادي ٽوپلا ڪڍي آيو. ھڪ ٽوپلو مون کي ڏيندي چيائين، ”ھن ۾ گھڻ گھڻ آھن. ھيءُ ٽوپلو تنھنجي لاءِ آندو اٿم.“

ڳالھ جي تھ تائين پھچي نہ سگھيم. چيني ڪان ھڪ لوھي ٽوپلو

www.sindhsalamat.com

وننڊي چيم، ”چينا، هي لوهي ٽوپلا ڪٿان آندا اٿئي؟“
”جهوني مارڪيٽ مان هڪ هڪ رپئي ۾ وٺي آيو آهيان.“ چيني چيو ”هي ٽوپلا مهاڀاري جنگ ۾ مئل انگريز سپاهين جا آهن.“
چيني کان پڇيم، ”پر لوهي ٽوپلن جو چوندن سان ڪهڙو تعلق آهي.“
چيني چيو ”لوهي ٽوپلن جو چوندڻ سان تمام گهرو تعلق آهي.“
پڇيم، ”ڪيئن ؟“
چيني چيو ”چوندن جي تياري هلندي اسين هڪ ٻئي جا مٿا ڦاڙي ڇڏيندا آهيون.“
مون اچرج وچان چيني ڏانهن ڏٺو هو هوائي ڳالهين ڪرڻ جو ماهر آهي.
چيني چيو ”دل تي لڳل ڌڪ انسان برداشت ڪري سگهندو آهي. پر مٿي تي لڳل ڌڪ انسان برداشت ڪري نه سگهندو آهي. مٿي تي ڌڪ لڳڻ سان ماڻهو ياداشت وڃائي ويهندو آهي. ڪيترين فلمن ۾ مٿي تي ڌڪ کائڻ کانپوءِ هيرا پنهنجي ياداشت وڃائي ويهندا آهن ۽ پوءِ پنهنجي محبوبه کي پنهنجي ناني سمجهندا آهن.“
چيني کان پڇيم، ”اڄڪلهه چرچائي ٽيڻ جي چڪر ۾ آهين ڇا؟“
”ان ۾ چرچائي ٽيڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي!“ چيني چيو ”مان نٿو چاهيان ته مٿي تي ڌڪ لڳڻ کان پوءِ تون پنهنجي ياداشت وڃائي ويهين ۽ مون کي پنهجو ياءُ سمجهڻ بدران طوطو سمجهڻ لڳين.“
چيني کي چيم، ”پر مان هي ٽوپلو نه پائيندس ، چينا.“
چيني چيو ”يقين ڪر، هنن ٽوپلن ۾ جوئان نه آهن.“
مون فولادي ٽوپلو مٿي تي رکيو. چيني منهنجو جائزو ورتو. چياٰئين، ”هن ٽوپلي ۾ تون هوبهو فائربرگيڊ جو سپاهي ٿو لڳين.“

www.sindhsalamat.com

چيم، ”ان ۾ ڪا خرابي آهي!“

” ڪتي“ چيم، ”تہ ان ۾ ڪا خرابي آهي،“ چيني پنهنجو لوهي ٽوپلو مٿي تي رکندي پڇيو، ”مان توکي ڪيئن ٿو لڳان هن فولادي ٽوپلي ۾! مان توکي مثل انگريز تہ نظر نہ ٿو اچان!“

”نہ چينا!“ چيم، ”لوهي ٽوپلي ۾ تون پولو ٿو لڳين.“

چيني هڪدم مٿي تان لوهي ٽوپلو لاهي ڇڏيو. ٽوپلو هٿ ۾ جهليندي پڇيائين، ”هن لوهي ٽوپلي ۾ مان توکي اداڪار محمد علي فلم پياسا سپاهيءَ ۾، جهڙو نہ ٿو لڳان!“

”نہ چينا.“ چيم، ”تون لوهي ٽوپلي ۾ هوبهو پولو ٿو نظر اچين.“

چيني ٿڌو ساهہ کڻندي چيو ”افسوس جو هن بدبخت لوهي ٽوپلي ۾ مان توکي اداڪار محمد علي جهڙو نظر نہ ٿو اچان، پر تنهن هوندي بہ چونڊن لاءِ تيارين جي دوران مان لوهي ٽوپلو ضرور پائيندس.“

پڇيم، ”پر لوهي ٽوپلي جي توکي ڪهڙي ضرورت آهي!“

چيني چيو ”مان نٿو چاهيان تہ مون ڪي مٿي تي ڏڪ لڳي ۽ مان پنهنجي ياداشت وڃائي ويهان ۽ پوءِ توکي پنهنجي پاءُ بدران گدڙ سمجهي ويهان.“

***

www.sindhsalamat.com

پيڙهه

مان اخبارن مان موسم جو احوال پڙهيو رهيو هوس ۽ گڏ گڏ ٿي رهيو هوس. اخبارن ۾ جڏهن هڪ ٿي ڪسيءَ تان شينهن ۽ ٻڪري جي پاڻي پيئڻ جي خبر پڙهي نه سگهندو آهيان، تڏهن اخبارن مان موسم جون خبرون پڙهي گڏ گڏ ٿيندو آهيان. ڪجهه صحتمند ماڻهن جو رايو آهي ته گڏ گڏ ٿيڻ سان صحت سٺي رهندي آهي. خاص ڪري ماڻهوءَ کي ڪنگهڻ جي بيماري نه لڳندي آهي. هر اُها بيماري جنهن ۾ ڪنگهڻ شامل هوندو آهي، سا خراب بيماري هوندي آهي ۽ ٻين ماڻهن جو خوامخواه مريض ڏانهن ڏيان ڇڪائيندي آهي. ڪينسر، ٽائيفائيڊ، مليريا، گوڏن جو سور وغيره اهڙيون خطرناڪ بيماريون نه آهن. اهي بيماريون ماڻهن جو ڌيان مريض ڏانهن نه

www.sindhsalamat.com

ڇڪائيندڙيون آهن. بس، سموري گڙٻڙ ڪنگهڻ ۾ آهي. مان ذهني طرح هر قسم جي بيماريءَ لاءِ تيار رهندو آهيان، پر ڪنگهڻ واري بيماريءَ لاءِ هرگز نہ. تنهنڪري مان اخبارن مان چوندي چوندي موسم جون خبرون پڙهندو آهيان ۽ بيحد گد گد ٿيندو آهيان. شينهن ۽ ٻڪريءَ بابت هڪ ٽي ڪسيءَ تان پاٽي پيئڻ واريون خبرون پڙهي پڻ مان گد گد ٿيندو آهيان، پنهنجي صحت سڌاريندو آهيان.

ان ڏينهن پڻ مان اخبارن مان موسم جون خبرون پڙهي رهيو هوس ۽ بيحد گد گد ٿي رهيو هوس. چينو چُپڙي ڪري منهنجي پاسي ڪان اچي ويٺو. منهنجي ڪلهي تي هٿ رکيائين. ڪنڌ ورائي ڏانهنس ڏٺم. منهن لٿل هوس. اکيون اُداس هوس. پڇيومانس، ”ڪجهہ تازا لطيفا ٻڌي آيو آهين ڇا، جو ايتري قدر اُداس آهين!“

جواب نہ ڏنائين.

پڇيومانس، ”ڪنهن اهڙي شخص جي پريس ڪانفرنس تہ اٽينڊ نہ ڪري آيو آهين، جيڪو اڳ مڙدا وهنجاريندو هو ۽ هينئر سياستدان ٿي پيو آهي؟“

انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيائين.

”تہ پوءِ تون اُداس ڇو آهين!“ پڇيومانس، ”نانگ ۽ نور واري قصي جي فلسفياتي پهلوءَ تي تہ نہ سوچيو اٿئي!“

چيائين، ”نہ“

پڇيومانس، ”ڪٿي ڪنهن اهڙي عورت سان عشق ڪري تہ نہ ويٺو آهين، جيڪا توکان يا تہ پندرنهن سال وڏي آهي، يا پندرهن سال ننڍي آهي!“

چيني چيو ”جاٽان ٿو تون مونکي ڪلائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهين.“

”ڪمال آهي يار!“ چيم، ”ڪلائڻ لاءِ اهڙيون خبرون ڪي گهٽ

www.sindhsalamat.com

آهن تہ اسان جي ملڪ ۾ ماڻھو بنا علاج جي اسپتالن ٻاهران مري ويندا آهن!"

چيني چيو "اسان جي ماستر اسان کي نوان حساب سيکاريا آهن، مون کي سمجهہ ۾ نہ آيا آهن."

چيم، "حسابن ۾ مان جيتوڻيڪ جڳ مشهور جڏو آهيان، پر تنهن هوندي بہ تنهنجي مدد ضرور ڪندس."

چيني چيو "ماستر صاحب اسان کي سمجهايو آهي تہ ٻہ واڌو ٻہ برابر آهن، پنجن جي."

چيم، "هن بلڪل نيڪ چيو آهي."

"پر اڳ تہ ٻہ واڌو ٻہ برابر هوندا هئا چئن جي!" چيني تعجب وچان پڇيو.

"هينئر سائنسي اصولن موجب ثابت ٿي چڪو آهي تہ ٻہ واڌو ٻہ برابر آهن، پنجن جي." چيم، "۽ سائنسي اصولن موجب هينئر اهو بہ ثابت ٿي چڪو آهي تہ شير شاهہ ڪوهہ پرڪايا هئا ۽ وڻ ڪوٺايا هئا."

چيني تعجب وچان پڇيو "توکي ڪيئن خبر پيئي!"

چيم، "اهي خبرون موسم جي خبرن مان پڙهيو اٿم."

چيني پڇيو "ٻيو ڇا پڙهيو اٿئي، موسم جي خبرن مان!"

چيم، "پڙهيو اٿم تہ سائنسي اصولن موجب ٻيرن کي ٻيريون ۽ ٻيرن کي ٻير ثابت ڪري سگهجي ٿو."

***

www.sindhsalamat.com

گلدستو

منهنجو ننيڙو منڙو پاڻ چينو اخبار کڻي مون وٽ آيو اخبار ۾ ڇاپيل هڪ تصوير ڏانهن اشارو ڪندي چيني چيو ”هن تصوير ۾ ٻه ٻار هڪ غير ملڪي مهمان کي گلدستو پيش ڪري رهيا آهن.“

مون تصوير ڏانهن ڏٺو. تصوير ۾ هڪ ٻار ۽ هڪ ٻارڙي خاص مهمان کي گلدستو پيش ڪري رهيا هئا. خاص مهمان جهڪي، ڏاڍي پاٻوهه مان ٻنهي کي پيار ڪري رهيو هو. ٻنهي ٻارن کي سنڌي وڳا پاتل هئا. ٻارڙيءَ جي ڪلهن تي اجرڪ رکيو هو ۽ ڏاڍو نهيو پئي.

”برابر“ تصوير ڏسندي چيم. سنڌي لباس ۾ هڪ نينگر ۽ هڪ نينگري خاص مهمان کي گلدستا پيش ڪري رهيا آهن.“

چيني چيو ”هن دفعي جڏهن ٻيو ڪو غير ملڪي مهمان جڏهن

www.sindhsalamat.com

پاڪستان ايندو، تڏهن مان ان مهمان کي هڪ گلدستو پيش ڪندس."

مان چيني جي معصوميت تي کلي پيس.

چينو حيران ٿيو پڇيائين، "تون کلين ڇو ٿو ادا؟"

وراڻيم، "تنهنجي خواهش تي پيو کلان، چينا."

"ڇو!" چيني پڇيو "مان سنڌي ٽوپي نہ پائيندو آهيان؟"

"ها." وراڻيم، "تون ٻارهوئي سنڌي ٽوپي پائيندو آهيان."

پڇائين، "۽ مان سٿڻ ۽ پهرياڻ نہ ڪندو آهيان؟"

"ها." وراڻيم، "ان لباس کان سواءِ تون ٻيو ڪو بہ لباس ڪري نہ سگهندو آهين."

پڇيائين، "۽ مان گهڻو ڪري ڪلهن تي اجرڪ نہ ويڙهيندو آهيان؟"

"برابر." وراڻيم، "تون اجرڪ ويڙهيندو آهين."

"تہ پوءِ مان مهمان کي گلدستو ڇو نہ پيش ڪري سگهندس."

چيني چيو "جواب ڏي نہ ادا."

چيني ڏانهن ڏسندي چيم، "مون اهو ڪڏهن چيو تہ تون خاص مهمان کي گلدستو پيش ڪري نہ سگهندين."

جواب ڏنائين، "مان تنهنجي ڪلڻ جو مطلب سمجهي ويو آهيان."

"جيڪڏهن منهنجي کلڻ جو مطلب سمجهي ويو آهين، چينا تہ پوءِ توکي ان خواهش تان هٿ ڪڍڻو پوندو. تون خاص مهمان کي گلدستو پيش ڪري نہ سگهندين."

پڇيائين، "آخر ڇو؟"

"ڇو جو تون ٻارهوئي سنڌي ٽوپي، سنڌي ويس ۽ اجرڪ ڪندو آهين." وراڻيم، "جيڪي ٻار خاص مهمان کي گلدستو پيش ڪندا آهن، سي ان خاص موقعي تي سنڌي لباس ڪندا آهن. تنهنڪري

www.sindhsalamat.com

سندن لباس اڇا اُجرا، قيمتي ۽ خوشبوءِ وارا ٿيندا آهن.“

هڪدم چيائين، ”پوءِ مان به هڪ وڳو خاص طرح اهڙي موقعي لاءِ جدا ڪري رکندس، ۽ اهڙن موقعن تي پيو پائيندس.“

چيم، ”تڏهن به تون خاص مهمان کي گلدستو پيش ڪري نه سگھندين.“

ڏاڍو حيران ٿيو پڇيائين، ”ڇو؟“

وراڻيم، ”ڇو جو تون گريڊ 20، 21، 22 ۽ 23 جي ڪنهن عملدار جو نه پٽ آهين ۽ نه پوٽو ۽ نه ڀاڻ آهين ۽ نه ڀاٽيجو.“

***

www.sindhsalamat.com

ڪنگ سائيز

چيني مون کان پڇيو "ادا بادشاهہ سگريٽ جيترا ٽيندا آهن ڇا؟"

چيني جو سوال ٻڌي مان حيران ٿيس. جواب ڏيڻ بدران چيني کان پڇيم، "اهڙو بي معنيٰ سوال مٿي ۾ ڪيئن آيو اٿئي؟"

چيني وراڻيو "ڪجهہ سگريٽن جي پاڪيٽن تي لکيل هوندو آهي King Size. تنهن مان اندازو لڳايو اٿم تہ بادشاهہ قد بت ۾ سگريٽ جيترا ٿيندا آهن."

"ڳالهہ تہ مُنجهائي مارڻ جهڙي ڪئي اٿئي، چينا، "چيم " ان باري ۾ اسانکي سنجيدگيءَ سان سوچڻو پوندو."

چيني چيو "مان هڪڙي صلاح ڏيانءِ ادا؟"

ڪنڌ لوڏيندي چيم، "چئہ."

www.sindhsalamat.com

چيائين "بادشاهہ قد بت ۾ سگريٽ جيترا ٿيندا آهن, يا سگريٽن جو قد بت بادشاهن جيترو آهي. ان باري ۾ بين الاقوامي سيمينار سڏايون."

"بين الاقوامي ڇو؟ " پڇيم. "قومي سيمينار ڇو نہ؟"

"اصل ۾ مغربي سگريٽن تي سڀ کان اڳ ڪنگ سائيز جو ليبل چنبڙايو ويو هو. اسان جي ڪمپنين ان اصطلاح جي ڪاپي ڪئي آهي."

چيني چيو "تنهنڪري سيمينار اسان کي بين الاقوامي سڏائڻو پوندو."

هڪدم چيني کان پڇيم, "اڙي چينا, سگريٽ ڇڪڻ تہ شروع نہ ڪئي اٿئي.؟"

"في الحال تہ نہ." چيني وراڻيو "جڏهن سگريٽ ۽ بادشاهن جي قد جو مسئلو حل ٿيندو تڏهن سگريٽ ڇڪڻ شروع ڪندس."

"اهو مسئلو تہ ڪڏهن بہ حل نہ ٿيندو, چينا."

"ڇو؟"

"ڇو جو سگريٽ وارن اصل ۾ بادشاهن سان ڏاڍائي ڪئي آهي."

"ڪيئن؟"

" هنن چالاڪيءَ سان بادشاهن جو اصلي قد ظاهر ڪري وڌو آهي."

"تہ ڇا اصل ۾ بادشاه سگريٽ جيترا ٿيندا آهن؟"

"ڪجهہ بادشاهہ سگريٽ جي ٿوٽي جيترا بہ ٿيندا آهن چينا."

"پر ڏسڻ ۾ تہ قداور ايندا آهن!"

"جيڪي بادشاه ڏسڻ ۾ قداور ايندا آهن, سي خوشامدين جي چبوتري تي بيٺل هوندا آهن, پر هوندا بندرا آهن."

"ان جو مطلب آهي تہ بادشاهہ قد بت ۾ سگريٽ جيترا ٿيندا

www.sindhsalamat.com

آهن!”!

چيني چيو “تہ پوءِ اسان کي سگريٽ ڪمپنين جي اصطلاح تي اعتراض نہ ڪرڻ گهرجي.”

چيم، “اسان کي ڪنگ سائيز جي اصطلاح تي اعتراض آهي، چينا”

پڇيائين، “ڇا جو اعتراض؟”

وراڻيم، “سوين بادشاهہ قدبت ۾ سگريٽ کان ٻنهہ ننڍڙا ۽ ٻندرا آهن. تاريخ شاهد آهي. اهڙن بادشاهن کي سگريٽ جي قد بت جيترو ظاهر ڪرڻ ۾ اصل ۾ سگريٽ جي توهين آهي.”

***

www.sindhsalamat.com

پيهي منجهه پاڻ

www.sindhsalamat.com

www.sindhsalamat.com

مرشد

مان هڪ شخص کي سڃاڻان، جنهن جي وجود تي مون کي پنهنجي عڪس جو گمان ٿيندو آهي. اندر ۾ ڪا اڻ تڻ اٿس. بيچين رهندو آهي. ذهني طرح اٿئانئيڪو آهي. دل جي ڌڙڪن تي ابابيل جي پرواز جو گمان ٿيندو اٿس. سينگاريل ايوانن ۾ اداس ۽ کنڊرن ۾ سَرهو نظر ايندو آهي.

هڪ دفعي مرشد سان اندر جو حال اورڻ جو پڪو پهه ڪيائين. سفر جو سانپاهو ڪيائين ۽ پوءِ ڪڪرن، ڪنوڻ ۽ گجگوڙ جو لڪ لنگهي، هو مرشد آڏو وڃي بيٺو.

مرشد جي موجودگيءَ ۾ اندر کي آٿت آيس.

ڳالهائڻ جو حڪم ٿيس. هن ڳالهايو. ڪنبندڙ آواز ۾ چيائين،

www.sindhsalamat.com

“مان پنهنجي دل جو درد بيان نہ ڪندس. تون منهنجو مرشد آهين. منهنجي دل جي ڪيفيت کان آگاہ آهين.”

مرشد جو آواز ٻڌائين، “تنهنجي دل ڪڪرن، ڪنوڻ ۽ گجگوڙ جي مسافر آهي.”

هن کي اچرج لڳو. پوءِ چيائين، “مان ڪڪرن ڪنوڻ ۽ گجگوڙ جو لَڪُ لنگهي تو تائين پهتو آهيان.”

“باطن جي ڪيفيت ظاهر جي ڪيفيت تي حاوي هوندي آهي.” مرشد چيو “ تون دل جي سفر کي پنهنجو سفر سمجهي ويٺو آهين.”

پڇيائين، “منهنجي لاءِ ٻي ڪا واٽ نہ هئي ڇا، مرشد.”

مرشد جو آواز آيو “ڪرت جي ٿالهہ مان تو جنهن ڏينهن پنهنجي لاءِ تخليقي ڪم جي چونڊ ڪئي هئي، تنهن ڏينهن کان تنهنجي دل ڪڪرن، ڪنوڻ ۽ گجگوڙ جي لڪن جي مسافر آهي.”

هن پڇيو “ڪڪرن ڪنوڻ ۽ گجگوڙ جي سفر جو مفهوم ڪهڙو آهي؟”

اهو تخليقي ڪم جو عمل آهي!” مرشد جو آواز آيو “انسان پنهنجي ذات ۾ باہ آهي، پاڻي آهي، آواز آهي.”

پڇيائين، “۽ مٽي؟”

“مٽي اول، مٽي آخر.” مرشد جو آواز آيو “هي سمورو مٽيءَ جو مانداڻ آهي.”

هن مرشد کي چيو “منهنجي اندر ۾ ڪا اڻ تڻ آهي.”

جواب مليس، ”اهو زندگيءَ جو اهڃاڻ آهي.”

پڇيائين، “منهنجيءَ بيچينيءَ جو سبب ؟”

جواب مليس، “توکي مسلسل جستجو آهي.”

وري پڇيائين، “ذهني طرح اڻتانئيڪو ڇو آهيان؟”

جواب مليس، “ڇو جو سچ جي سرحد وٽ بيهي رهيو آهين.”

www.sindhsalamat.com

چيائين، ”مان جواب جي تهہ تائين پهچي نہ سگهيو آهيان مرشد.“

مرشد جو آواز ٻڌائين، ”سچ حدن ۾ داخل ٿيڻ جي همت نہ ٿو سارين.“

چيائين، ”مان اجا بہ جواب جو انت لهي نہ سگهيو آهيان.“

آواز آيس، ”سچ چوڻ چاهين ٿو پر سچ چوڻ جي سگهہ نہ ٿو سارين. سچ جي واٽ وٺڻ چاهين ٿو پر سچ جي واٽ تي هلڻ جي همت نہ ٿو ڌارين، اهو ئي تنهنجي ذهني طرح اٽڪائيڪي جو سبب آهي.“

هن اچرج وچان ڪنڌ مٿي ڪري مرشد ڏانهن ڏٺو- پر مرشد ڏانهن ڏسي نہ سگهيو.

پوءِ هن مرشد کان پڇيو، ”منهنجو علاج.“

جواب مليس، ”ويڇن لاءِ تنهنجو مرض لاعلاج آهي، تنهنجو علاج تو وٽ آهي. تون ئي پنهنجو طبيب آهين.“

هو ڪڪرن، ڪنوڻ ۽ گجگوڙ جو سفر ڪري موٽي آيو. سينگاريل ايوانن ۾ دل نہ لڳس، تہ ڪنڊرن ۾ وڃي ويٺو. مان هن جي سامهون وڃي ويٺس. هن مون کي چيو ”جڏهن حالتن کان مجبور ٿي سچ ڳالهائڻ جي همت ساري نہ سگهبي آهي، تڏهن سچ جي وچ ۾ ويهڻ سان اندر کي آرام ملندو آهي. سينگاريل ايوان نظر جو دوکو آهي ۽ ڪنڊر سراسر سچ آهن.“

مان هن سان متفق آهيان.

***

www.sindhsalamat.com

گرين روم

گذريل هفتي (30 مئي 1984ع) ستارن جي گردش سبب نوابشاهه وڃڻ ۽ زناني ميڊيڪل ڪاليج جي افتتاحي رسم ڏسڻ جو موقعو مليو.

پيپلز ميڊيڪل ڪاليج، ڊسٽرڪٽ لوڪل بورڊ هاءِ اسڪول جي هاسٽل واري حصي ۾ کوليو ويو آهي ۽ اسڪول جو مشهور هال، "لطيف هال" پڻ ميڊيڪل ڪاليج جي حوالي ڪيو ويو آهي. ڪاليج زنانو آهي، جنهن ۾ فقط ڇوڪريون پڙهنديون. پروفيسر، ليڪچرار ۽ ڊمانسٽريٽر، آفيسر، ڪلارڪ ۽ پٽيوالا گهڻو ڪري مرد هوندا.

افتتاحي تقريب جو بندوبست لطيف هال ۾ ڪيو ويو هو.

www.sindhsalamat.com

لطيف هال سان منهنجون اڻ وسرندڙ يادگيريون وابستہ آهن. گهڻو اڳ، جڏهن مان ڪراچيءَ مان پڇي نڪتو هوس. تڏهن نوابشاهہ ۾ وڃي پناهہ ورتي هئم. نوابشاهہ ۾ لوڪل بورڊ هاءِ اسڪول جي اڳوڻي هيڊماستر سائين ايچ ايم خواجہ صاحب منهنجي مٿي تي شفقت جو هٿ رکيو ۽ لطيف هال جو گرين روم مون کي رهڻ لاءِ ڏيئي ڇڏيو. اُنهن ڏينهن ۾ ون يونٽ نئون نئون وجود ۾ آيو هو. اسان گورنمينٽ ڪاليج ۽ لوڪل بورڊ هاءِ اسڪول جي شاگردن ون يونٽ خلاف تحريڪ جو آغاز لطيف هال مان ڪيو هو. لطيف هال ۾ ٽيبلو ۽ ڊراما ڪيا سين. ڊرامن جي دوران اسان جو پيارو دوست ۽ ساٿي عبدالمالڪ اسان کان هميشہ لاءِ ڌار ٿي ويو. لطيف هال جي ٿي گرين روم مان مون پنهنجي ادبي زندگي جو آغاز ڪيو. لطيف هال جي ٿي گرين روم ۾ رهندي مان اتفاق سان سنڌ ڪرڪيٽ ايسوسئيشن ۽ سنڌ يونيورسٽي جي ڪرڪيٽ ٽيمن لاءِ وڪيٽ ڪيپر بيٽس مئن چونڊيو هوس ۽ پوءِ پشاور يونيورسٽي خلاف پاڪستان جي گڏيل يونيورسٽين جو نئون وڪيٽ ڪيپنگ رڪارڊ اتفاق سان ٺاهي ويٺو هوس. اُهو لطيف هال جو گرين روم ٿي هيو. جتان مون دل هٿان شڪستن ڪائڻ جو آغاز ڪيو. اهي ڳالهيون 1955ع کان 1958 واري دور جون آهن.

وقت گذري ويو آهي. پنهنجي پنيان يادگيرين جا انبار ڇڏي ويو آهي. لطيف هال پنهنجي جاءِ تي موجود آهي. مان پنهنجي جاءِ تي موجود نہ آهيان. مان گذري ويو آهيان. مان مٽيءَ جو مانداڻ هوس، ڊهي ويو آهيان. دز هوس، اُڏامي ويو آهيان. جنهن گرين روم ۾ مان رهندو هوس ان ۾ بڪ اسٽال کوليو اٿائون. مان بڪ اسٽال ۾ وڃي بيٺس. ماضيءَ کي سڏ ڪيم. پڪاريم. جواب نہ آيو. پڙلاءُ آيو:

"پوءِ نہ آئي پانءِ الا،
الا مان اُڏري ويندو سانءِ."

www.sindhsalamat.com

مان موتي وچي هال جي هڪ ڪنڊ ۾ ويهي رهيس.

جڏهن حال هيٺو هوندو آهي، تڏهن ماضيءَ جون ڳالهيون ڪبيون آهن. اڄ مون ماضيءَ جون ڳالهيون ڪيون آهن. منهنجي ڪشتي ۾ ماضيءَ جي يادگيرين کان سواءِ ٻيو ڪجھ بہ ڪونهي.

***

www.sindhsalamat.com

مٽيان

ڏينهن جو اٿندي ويهندي، گهمندي ڦرندي، ڪم ڪار ڪندي لکڻ لاءِ نوٽس (Notes) وٺي ڇڏيندو آهيان. ڪيسي ۾ ننڍڙا ننڍڙا ڪارڊ ڪٽي هلندو آهيان. ذهن ۾ اڀري آيل خيالن جي ترِوري ڪي ڪارڊن تي قلمبند ڪري ڇڏيندو آهيان. ۽ پوءِ، جڏهن رات جا پهريان پهر گذري ويندا آهن ۽ ڪائنات ماٺ ۾ غرق ٿي ويندي آهي، مان پنهنجا نوٽس پڪيڙي ڇڏيندو آهيان ۽ ڪا تحرير مڪمل ڪرڻ لاءِ ويهي رهندو آهيان.

پر، ڪا ڪا رات ڏاڍي جهڙي بہ ايندي آهي. هنيانءُ ڪائي ويندي آهي. ڏات تي واسينگ ڇپ ماري ويهي رهندو آهي. نوٽس وارا ڪارڊ، قلمبند ڪيل نڪتا اکين آڏو پيل هوندا آهن. تڏهن جملن ڪي اظهار

www.sindhsalamat.com

لاءِ لفظ ۽ لفظن کي روپ نہ ملندو آهي. سٿون لکندو آهيان. لکي ڊاهي ڇڏيندو آهيان. جملا جوڙيندو آهيان. جوڙي وري ٽوڙي ڇڏيندو آهيان ۽ پوءِ لفظن ۽ جملن جي جستجوءَ ۾ اظهار لاءِ مناسب تحرير جي آرزوءَ ۾ لُڇندي رات وهامي ويندي آهي. پرهہ باکون کيندي آهي. مان اُباٽکو اُباٽکو رستن تي نکري پوندو آهيان. اندر جا اُڌما آتش فشان وانگر محسوس ٿيندا آهن. دل ڪم ۾ نہ لڳندي آهي. پر دل لڳي يا نہ لڳي، ڪم ڪرڻو ئي پوندو آهي. پيٽ جي دوزخ تي ڇنڊو هڻڻو ئي پوندو آهي. مغربي ملڪن ۾ لکڻ وارا فقط لکندا آهن. اسان وانگر آفيسن ۾ جک نہ ماريندا آهن. اسان جي ملڪ ۾ قلم جو پورهيو ڪندڙن ۾ صحافين کي ڇڏي، باقي ڪو بہ اهڙو گمان ڪونهي، جيڪو تخليقي ادب مان عزت جي روزي ڪمائي ۽ سفيد پوشيءَ جي زندگي گذاري سگهي. ان سلسلي ۾ فلمي ليکڪن جو حوالو ڏيڻ اجايو آهي. مون بہ چار پنج سال فلم انڊسٽريءَ ۾ گذاريا آهن ۽ سٺن اٺن فلمن لاءِ مڪالما ۽ منظرناما لکيا آهن. اسان جي ملڪ ۾ فلمن لاءِ لکڻ تخليقي ڪم نہ آهي. اسان جي ملڪ ۾ فلمون پروڊيوسر جي مرضيءَ ۽ منشا مطابق لکيون وينديون آهن ۽ اسان جي ملڪ جا پروڊيوسر عام طرح جاهل ٿيندا آهن. اسين لکندا آهيون. اتاولي ذهن ۾ اُٿندڙ خيالن جي اظهار لاءِ.

مون ڳالهہ پئي ڪئي ڏائڻ جهڙي رات جي. جنهن ۾ مان لکي نہ سگهندو آهيان. جملا لفظن جي تعاقب ۾ هوندا آهن ۽ لفظ جملن جي تعاقب ۾. سٿون لکندو آهيان ۽ لکي وري ڊاهي ڇڏيندو آهيان. جملا جوڙيندو آهيان ۽ جوڙي وري ٽوڙي ڇڏيندو آهيان. اها رات عذاب جي رات هوندي آهي.

ڪجهہ راتيون عذاب جهڙيون گذاريون اٿم. لکڻ چاهيان ٿو، لکي نہ ٿو سگهان. ذهن ڪن ۾ خالي ۽ ڪن ۾ هزارين ويچارن، وهمن، سنسن ۽

www.sindhsalamat.com

خيالن سان پريل محسوس ٿئي ٿو.

مان ڇا ٿو چوڻ چاهيان! مان ڇا ٿو لکڻ چاهيان! ڪهڙن خيالن جي اظهار لاءِ مان اُتاولو آهيان! مان واريءَ جو مسافر آهيان. مون پنهنجي پٺيان قدمن جا نشان نہ ڇڏيا آهن. تنهنڪري منهنجو موٽڻ محال آهي. مون کان اڳ جيڪي مسافر واريءَ جي وحشت مان لنگهيا هئا, انهن جي قدمن جا نشان منهنجي اکين جي آڏو موجود نہ آهن. مان روايتن کان محروم آهيان. مون جنهن کان منزل جو ڏس پڇيو هو, سو بہ مون وانگر واريءَ جو مسافر هو.

مان ڪوهڪن آهيان. مان صحرائن جو سيلاني آهيان. مان پنهنجي راهن جو خالق آهيان. منهنجين راهن جو ڪو ڇيھ ڪونهي, ڪا منزل ڪونهي.

مان لکڻ چاهيان ٿو. لکي نہ ٿو سگهان. ڪجھ چوڻ چاهيان ٿو تہ چئي نہ ٿو سگهان. رات ڏانئڻ ۽ ڏينهن ڏکن جو ڏيھ آهي. ڏات تي واسينگ ڇپ ماري ويهي رهيو آهي. مون واسينگ جي مٿي مان مٽيان ڪڍي ورتي آهي. منهنجيءَ دل جي ويرانين ۾ تنهنجي ياد جي روشني آهي ۽ واسينگ جي مٽيان منهنجيءَ مُٺ ۾ آهي.

***

www.sindhsalamat.com

سفر

ڪجھ ڏينهن کان هو مون کي هيڪلائين ۾ نظر ايندو رهيو آهي. سانجهيءَ ويلي، جڏهن سج ٻڏي ويندو آهي ۽ وڻن جا پاڇا اونده جي ابتدا ۾ جذب ٿي ويندا آهن، تڏهن هو ظاهر ظهور منهنجي سامهون اچي بيهندو آهي. مان اڄ تائين سندس چهرو ڏسي نه سگهيو آهيان. هو جڏهن به ظاهر ٿيندو آهي، ڌنڌ يا ڪوهيڙي ۾ ويڙهيل هوندو آهي. سندس آواز عام رواجي آوازن کان بنهه مختلف هوندو آهي. سندس ڳنڀير آواز پٺيان صدين جو پڙلاءُ هوندو آهي. هو هر دفعي جڏهن به ملندو آهي، تڏهن ساڳي ڳالهه ڪندو آهي.

ڪالهه سانجهيءَ ويلي، هيڪلائين ۾ هو مون کي مليو هو. مون کان پڇيائين. "پوءِ، ڪڏهن ٿو مون سان هلين؟"

www.sindhsalamat.com

مون کي پنهنجي جسم تي لونءُ ڪاندارجندي محسوس ٿي. مون هن کان پڇيو. ”تون ڪير آهين؟“

هو ڪليو. پڇيائين. ”تون مون کي نہ ٿو سڃاڻين؟“

چيائين. ”مان توکي وٺڻ آيو آهيان. ڪو مناسب وقت ڏي- مان اُن ڏينهن توکي وٺڻ ايندس“.

پڇيومانس. ”پر، تون ڪير آهين ۽ مون کي ڇو وٺڻ آيو آهين؟“

جواب ڏنائين. ”مان ازلي سفر جو سوُنهون آهيان.“

مان سندس جواب سمجهي ويس. هن ڏانهن ڪجهہ اچرج سان نهارڻ لڳس.

هن چيو. مان جڏهن بہ ڪنهن کي وقت کان اڳ وٺڻ ايندو آهيان، تڏهن بي مقصد نہ ايندو آهيان.“

ڏنڊ ۾ سندس چهرو ڏسڻ جي اجائي ڪوشش ڪندي چيم. ”مان سمجهان ٿو تون وقت تي آيو آهيان. وقت کان اڳ نہ آيو آهين.“

پڇيائين. ”هلڻ لاءِ تيار آهين ڇا“

چيم. ”هتي هينئر وڌيڪ ترسڻ بي معنيٰ ٿو لڳي.“

پڇيائين. ”دل پرجي وئي اٿئي؟“

وراڻيم. ”گهڻو ڪجهہ ڏٺو اٿم. گهڻو ڪجهہ پرايو اٿم ۽ گهڻو ڪجهہ وڃايو اٿم. هينئر وڃاڻ لاءِ مون وٽ ڪجهہ بہ باقي نہ بچيو آهي ۽ حاصل ڪرڻ جي ڪابہ خواهش نہ اٿم.“

پڇيائين. ”اڻ پورا ڪم پورا ڪري ڇڏيا اٿئي؟“

وراڻيم. ”ها“

چيائين. ”تڪڙ ۾ هاڪار ڪئي اٿئي، تنهنجا ڪجهہ ڪم باقي رهيل آهن. اهي پورا ڪري وٺ. مان توکي مهلت ڏيان ٿو“

چيم. ” پر مان تہ توسان هلڻ لاءِ تيار آهيان.“

پڇيائين. ”پوءِ مونتي اچڻ جي اميد اٿئي ڇا؟“

www.sindhsalamat.com

وراڻيم، "چئي نہ ٿو سگهان"

"پنهنجن ڪمن، فرضن ۽ ذميدارين جو چڱي طرح جائزو وٺي ڇڏ."

هن چيو، "اسان جو سفر تمام طويل آهي."

"مونکي خبر آهي،" چيم، "مون کي اها بہ خبر آهي تہ منهنجي وڃڻ ڪان پوءِ دُنيا جي وهنوار ۾ فرق نہ ايندو. ڌرتيءَ جو گولو چورس نہ ٿيندو. سج اوير بدران اولهہ کان نہ اُڀرندو. مان هلڻ لاءِ تيار آهيان. تون ڪجهہ ڏينهن ڪان مون وٽ لاڳيتو ايندو رهيو آهين. مان توکي مايوس موٽائڻ مناسب نہ ٿو سمجهان."

"الاءِ ڇو چاهيان ٿو تہ توکي ڪجهہ لمحن جي مهلت ڏيان." هن چيو "تون ڌرتيءَ تي سيٺ نوائي وٺ، مٽي تي مٽيءَ جو محراب ٺاهي وٺ، مان توکي وٺڻ ايندس. في الحال مان وڃان ٿو."

هو هليو ويو. سفر جو سامان ٻڌو رکيو آهي. بس وڃڻ جي دير آهي.

***

www.sindhsalamat.com

لات

منهنجي خيالن جو سلسلو موسيقي، خوشبوءِ اٽو سرندڙ لمحن جي ياد سان قائم رهندو آهي. سلسلي جي ڪڙين ۾ غم جي ڪيفيت نمايان هوندي آهي. مان بنا ڪنهن مڪر جي قبول ڪري چڪو آهيان ته مان غم پسند آهيان، مان غم جو متلاشي آهيان. مان غم جو ڳولائو آهيان. مان غم جي گهڙين سان ذهن جي ويران خانن کي سينگاريندو آهيان. غم جي احساس جي روشنيءَ سان اندر جي اوندهه کي دور ڪندو آهيان.

آمريڪي ڊرامن جي نقاد استارڪ ينگ کان پڇيو ويو هو ته غم جي ڪيفيت وارا، يعني الميه ڊراما انسان جي ذهنن تي ڇو حاوي هوندا آهن. تڏهن استارڪ ينگ وراڻيو هو "زندگي درد مان جنم

www.sindhsalamat.com

وٺندي آهي ۽ درد سان ختم ٿيندي آهي.“ اسٽارڪ ينگ جو اشارو انسان جي ڄمڻ ۽ مرڻ سان آهي. انسان ڄمڻ ۽ مرڻ جي ٻن انتهائن جي وچ ۾ درد جي صحرا مان گذرندو آهي. درد جو صحرا حياتيءَ وانگر هيڪلو موت وانگر بي رحم ۽ فراق وانگر طويل هوندو آهي. مون کي آغا سليم جي ناول ”اونداهي ڌرتي، روشن هٿ“ جو مرڪزي ڪردار سارنگ وڻندو آهي. سارنگ تاريخ جي هر دور ۾ درد جي صحرا مان لنگهندو رهيو آهي.

مونکي عبدالحق عالماڻي ياد آيو آهي. هو ايڏو اُداس ڇو رهندو هو! کلندو هو. ته سندس کل مان غم ليئا ڇو پائيندو هو! ياد ٿو اچيم. هڪ دفعي ريڊيو لاءِ گيتن واري ڪهاڻي لکي هئائين. جنهنجو مرڪزي ڪردار صدين کان جيئرو آهي. هو مري نه ٿو. هو هر درد جي زهر مان حياتيءَ جي سپ پري وٺي ٿو ۽ جيئندو رهي ٿو. ڇو ن ٿا ته عبدالحق عالماڻي مري ويو آهي! درد جي صحرا جا مسافر مرندا نه آهن. هو عارضي طرح اسان جي نگاهن کان اوجهل ٿي ويندا آهن.

”روح رهاڻ“ رسالو ترقي پسند اديبن جو ورڪشاپ هو. الاءِ ڪيترا اديب ۽ شاعر رسالي جي ورڪشاپ مان پچي نهي راس ٿي نڪتا ۽ رجعت پسند قوتن جي ڳاٽ تي سوار ٿي ويا.“ ”روح رهاڻ“ جي شاعريءَ واري پاڳي ۾ هڪڙي نوجوان شاعر جو عڪس پختو ٿي رهيو هو. نالو هوس ديدار حسين. هڪڙي ڏينهن خودڪشي ڪري ڇڏيائين. بي انتها بهادر هو. ريل جي پٽڙي تي ٿي وينو. هڪ خط دوستن جي نالي لکيائين. درد جي صحرا جو ذڪر ڪيائين ۽ پوءِ جڏهن راڪاس جيڏي ريل پريان ايندي ڏٺائين، تڏهن مانڙي ڪري ريل جي پٽيءَ تي ليٽي پيو. وڍجي ويو. ٽڪر ٽڪر ٿي ويو. عارضيءَ طرح اسان جي اکين کان اوجهل ٿي ويو پر، دوست ڇو ن ٿا ته ديدار حسين مري ويو آهي!

www.sindhsalamat.com

رات جو روح جڏهن ٿرندو آهي تڏهن ريڊيو پاڪستان حيدرآباد جي آوازن جون لهرون راولپنڊي، اسلام آباد جي جبلن سان ٽڪرائجي اچي هٽنديون آهن. ڪجهه دير اڳ مون دين محمد جي آواز ۾ ڳايل قمر شهباز جو گيت ٻڌو آهي:

"واٽ تڪيندي لاٽ اُجهائي، موٽي ميٺُ نہ آيو!"

پانيان ٿو قمر شهباز جي گيت سان منهنجي ڪا مبهم مبهم ياد وابستہ آهي- ڌرتيءَ ۾ دل سان وابستہ ڪا ياد! اهڙي ياد، جنهن جو اظهار بي معنيٰ آهي. جنهن جو بيان بي معنيٰ آهي. اهڙي ياد ڪي فقط محسوس ڪري سگهبو آهي. اهڙي ياد سان جيئبو آهي. اهڙيءَ ياد سان مربو آهي.

***

www.sindhsalamat.com

ماءُ

مان ڪجهه ڏينهن کان ذهني طرح ٺيڪ نه آهيان. اندر ۾ آرام ڪونهي. تصور جي رڻ ۾ متضاد خيالن جو راڙو آهي. عذاب هميشه هيڪلائين ۾ برداشت ڪبو آهي، پر ڪنهن وقت دل ڪندي آهي ته ڪو هجي، جنهن سان اندر جو حال اورجي. ڪو هجي، همدرد هجي، پنهنجو هجي، جنهن سان ٽڙيل پکڙيل ويچارن جو اظهار ڪجي! اهي ڪي نصيبن وارا هوندا، جن کي حال اورڻ لاءِ حبيب ملندا هوندا. ورهيه ٿيندا، جو مون شڪايتن جا دفتر بند ڪري ڇڏيا آهن!

اڄ دل ڪري ٿي Absurd لکان، بي مقصد لکان، بي مطلب لکان، بي معنيٰ لکان، بعيد از قياس لکان. ڪجهه اهڙو لکان، جيڪو تجريدي فن وانگر بيزار ڪندڙ هجي. بس، مان ايئن ٿي آهيان، جڏهن

www.sindhsalamat.com

ٻہ ذهني طرح پريشان ٿيندو آهيان (پريشان لفظ سان مان متفق نہ آهيان. مان پنهنجي ذهني ڪيفيت جو چڱي طرح اظهار ڪري نہ ٿو سگهان) تڏهن تجريدي لکندو آهيان. پڙهندڙن کي سمجهہ ۾ نہ ايندو آهيان. هو مون کي بددعائون ڏيندا آهن. منهنجي حق ۾ دعا نہ ڪندا آهن.

منهنجي ماءُ منهنجي حق ۾ دعا ڪندي هئي. مون زمان ماضي استعمال ڪيو آهي. مون کي زمان حال استعمال ڪرڻ گهرجي. ماءُ ۽ ماءُ سان وابستہ جذبا زمان ماضي نہ ٿيندا آهن. منهنجي ماءُ منهنجي حق ۾ دعا ڪندي آهي.

مونکي پنهنجي ماءُ سان همدردي آهي. مون پنهنجي جيجل ماءُ کي اڪثر سمجهايو بہ آهي، تہ ماءُ، منهنجي حق ۾ دعا نہ ڪندي ڪر. تنهنجي دعا سنڌيءَ ۾ لکيل درخواست وانگر ابتو اثر ڪندي آهي.

هوءَ منهنجي ماءُ آهي. هن مون کي ڄڻيو آهي. پنهنجي پيار تان هٿ کڻي نہ سگهي آهي. هميشہ منهنجي حق ۾ دعا ڪندي آهي.

سنڌو منهنجي حق ۾ دعا نہ ڪندي آهي. ڪيس خبر آهي تہ مان نٺر آهيان. عذابن جا ڪنڊا چونڊي پنهنجين پنبڻين ۾ ٽُنبي ڇڏيندو آهيان. سنڌو چوندي آهي، ”نٺر لاءِ دعا نہ ڪبي آهي.“ هڪ ڏينهن سنڌوءَ کي يقين ڏيارڻ لاءِ، تہ مان نٺر نہ آهيان ۽ مان عنقريب سڌري پوندس. مون ڏيڍ ڪلاڪ تائين سنڌوءَ جو مٿو ڪاڌو هو. ايسپرو جو چار گوريون کائڻ کان پوءِ سنڌو چيو هو. ” تنهنجي سڌرڻ جي عمر گذري ويئي آهي، تون قيامت تائين نٺر رهندين.“

سنڌوءَ جي فتويٰ سان مون کي پيار آهي. هوءَ منهنجي حق ۾ دعا نہ ڪندي آهي. شل سندس سينڌ سائي رهي.

وڻن جا پاڇا وڏي ويا آهن. شام جو وقت آهي. مان سمنڊ جي ڪناري تي ڪوڏ ميڙي رهيو آهيان. مون واريءَ تي گهرڙو ناهيو هو.

www.sindhsalamat.com

وير آئي، گهرڙو ڍهي ويو. مان وقت جي پيچرن ۾ ماضيءَ جي نشانن جو متلاشي آهيان. بيوقوف آهيان. مان ننڍڙو بيوقوف آهيان. سرمارٽيمر ويلر دُنيا جو عظيم بيوقوف آهي.

ايئن ڪونهي تہ پڪاسو هوبهو زندگيءَ جهڙيون تصويرون ٺاهي نہ سگهندو هوا. هو وڏو فنڪار هو. هن تجريدي فن جي ذريعي نيوڪليئر دور جي انسان جي منتشر ذهن جي اظهار لاءِ راهہ ڏني آهي. مان يقين سا چئي نہ ٿو سگهان تہ البرڪاميو تجريدي فن جو ماهر پيبولوپڪاسو جو معتقد هو يا نہ. پر مان ايترو سو يقين سان چئي سگهان ٿو تہ ڪاميو جي تحريرن کي جيڪڏهن رنگن وسيلي ڪينواس تي پکيڙيو وڃي، تہ هوند پڪاسو جو تجريدي فن تي پون.

***

www.sindhsalamat.com

ٽوهه

ڪلاڪن کان ڪاغذن تي ڪجهه لکي، لکيل لفظن کي پڙهي ڪاغذن کي ڦاڙي ڇڏيان ٿو. سوچيان ٿو جيڪي ڪجهه لکڻ چاهيان ٿو نه لکان. في الحال مصلحت کان ڪم وٺان. ماحول جو جائزو وٺان. سڙهه چاڙهڻ کان اڳ هوا جو رُخ ڏسان. خاموش ٿي وڃان. تخليقي عمل کي سوريءَ تي لٽڪائي ڇڏيان.

ان ڪيفيت ۾ ڪلاڪن جا ڪلاڪ گذري ويا آهن. ڪجهه لکان ٿو. لکيل ڪاغذ کي هڪ دفعو پڙهي، ڦاڙي ڇڏيان ٿو. ڦاٽل ڪاغذ منهنجي قدمن ۾ اُڏامي رهيا آهن. لکيل لفظ عارضي طرح منتشر ٿي رهيا آهن. پر، مان پنهنجي وجود کي لفظن ۽ جملن جي سرطان کان آجو ڪري نه ٿو سگهان. مان سرطان جي عذاب کان آجو

www.sindhsalamat.com

ٿيڻ لاءِ ڪاغذن تي ڪجهه لکان ٿو ۽ پوءِ ڪاغذ ڦاڙي پرزا پرزا ڪري ڇڏيان ٿو. مون کي پنهنجو ڏوهي ياد اچي ٿو. جنهن منهنجي White Collar جو ڊيڪ ڊڪيو آهي. مان ڪيس وسارڻ چاهيان ٿو پر هو مون کي شدت سان ياد ايندو رهي ٿو.

مون اُميدن کي ٻيرن مان پير لاهي ڏنا آهن. مون ٿوهرن سان خوابن جي دُنيا کي سينگاري ڇڏيو آهي.

گهڻو اڳ، مون جڏهن زندگي جو رڻ پٽ ۾ پهريون دفعو ٿوهر جو وجود محسوس ڪيو هو تڏهن ٿوهر مون کي روح جي عذاب جهڙو دردناڪ لڳو هو.

پوءِ هڪ دفعي مون تمنا جي ايوان ۾ ٿوهر جي ڪونڊي ۽ گلدان ۾ ديويءَ جي ٽاري ڏٺي. تمنا چيو هو "مون کي ڪنڊن سان پيار آهي ۽ ٿوهر اسان جي زندگيءَ جي علامت آهي."

مون تمنا کي ڪو جواب نه ڏنو هو. تمنا چيو هو "جڏهن ڪنڊن سان دامن جو وچڙڻ خواهش ۾ شامل ٿي ويندو آهي ۽ ٿوهر جي وجود سان اُنس ٿي ويندو آهي، تڏهن زندگي دردناڪ هوندي به دردناڪ محسوس نه ٿيندي آهي."

ايوان آهي، پر ايوان ۾ تمنا نه آهي. هڪ طرف ٿوهر جي ڪونڊي رکي آهي، جنهن ۾ ٿوهر حالتن کي بي نياز ويرانين ۾ پنهنجي وجود جو امين ٿي بيٺو آهي. گلدان ۾ ديويءَ جي ٽاري سُڪي ويئي آهي.

مون سنڌيءَ ۾ ادبي تاريخون پڙهيون آهن. ڪنهن به تاريخ ۾ تخليقي عمل جي ارتقا ۾ اوچتي خاموشي، خاموشي کان پوءِ موت جي سبب جو ذڪر ڪيل ناهي. جيڪي تاريخون اسان جي ماتمڪدي جو ذڪر نه ٿيون ڪن، سي مڪمل نه آهن، اڻ پوريون آهن. ڪنهن به ادبي تاريخ، ادب ۾ رت جي ليڪ جو ذڪر نه ڪيو آهي.

***

www.sindhsalamat.com

سمجهاڻي

ڪالهہ هن سان زندگيءَ جي مختلف مسئلن ۾ مونجهارن تي طويل گفتگو ٿي هئي. مون ڪانئس انيڪ سوال پڇيا هئا. هن منهنجن سوالن جا جواب تحمل ۽ تدبر سان ڏنا هئا. اڄوڪي ڪالم ۾ مان ڪالهوڪي طويل گفتگو جا ڪجهہ حصا قلمبند ڪندس. هن چيو هو "تون منهنجن جوابن سان اختلاف ڪري سگهين ٿو. اهو تنهنجو بنيادي حق آهي."

مون ڪانئس پڇيو "روشنيءَ سان محبت تي جيڪڏهن بندش هجي-پابندي هجي-راهہ ۾ رڪاوٽون هجن. تڏهن ڇا ڪرڻ گهرجي؟"

هن وراڻيو "اونده سان هرگز ناه نہ ڪجي."

www.sindhsalamat.com

هن چيو "اونده کان نفرت جو اظهار اڻ سڌي طرح روشنيءَ سان محبت جو اعتراف آهي."

پوءِ مون کانئس پڇيو "گهُٽ ۽ ٻوسٽ ۾ انسان کي ڇا ڪرڻ گهرجي."

هن وراڻيو "پنهنجي ذهن جون ڳڙکيون کولي ڇڏڻ گهرجن. وقت جڏهن ڪتاب جي سنگت ۾ گذرندو آهي، تڏهن گهُٽ ۽ ٻوسٽ جو احساس موت وانگر مارينڊڙ نه هوندو آهي."

مون کانئس پڇيو "موت ڇا آهي؟"

جواب ڏنائين، "موت زندگيءَ جي ڪشمڪش جي پڇاڙي آهي."

پڇيم، "اُهي شخص جيڪي خودڪشي ڪندا آهن؟."

"سي ٻن حصن ۾ ورهائي سگهبا آهن." هن وراڻيو "ڪجهه شخص مايوسين کان مجبور ٿي خودڪشي ڪندا آهن، هنن کي بزدل سڏي سگهجي ٿو. ڪجهه شخص زندگيءَ جي سفر ۾ ڪنهن مخصوص مقام تي پهچڻ کان پوءِ سفر جو پنهنجي مرضيءَ سان اختتام ڪندا آهن. هو بهادر سڏبا آهن."

کانئس پڇيم، "عام طرح ڪنهن کي بهادر سڏي سگهجي ٿو؟"

وراڻيائين، "جيڪو منافق نه هجي."

کانئس وضاحت جي درخواست ڪيم.

هن چيو "جيڪو اونده کي روشني، جنگ کي امن ۽ ظلم کي عافيت ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ۽ ساندي وانگر ست رنگ بدليندو رهي، تنهن شخص کي منافق سڏي سگهجي ٿو."

کانئس پڇيم، "ته پوءِ ڊپلوميسي (حڪمت عملي) ڇا آهي."

"انفرادي يعني شخصي سطح تي منافقت جو ٻيو نالو ڊپلوميسي آهي." هن وراڻيو "۽ اجتماعي سطح تي ڊپلوميسيءَ جو ٻيو نالو پرڏيهي پاليسي آهي."

www.sindhsalamat.com

پوءِ مون ڪانئس غم جي باري ۾ پڇيو.

هن چيو "غم خوشيءَ کان وڌيڪ پائيدار ٿيندو آهي."

"۽ خوشي؟"

"خوشي عارضي ٿيندي آهي."

"ٻنهي جو پاڻ ۾ ڪهڙو تعلق آهي."

"غم کانسواءِ خوشيءَ جو ۽ خوشيءَ کان سواءِ غم جو تصور ڪري نه ٿو سگهجي."

"ٻئي هڪ ٻئي لاءِ لازم ۽ ملزوم آهن؟" پڇيم.

"ها."

"۽ محبت؟"

"لا حاصل ته دائم، ورنه جر جو ڦوٽو."

"ڪيئن؟"

"وصال محبت جو زوال آهي ۽ وڇوڙو محبت جو معراج آهي."

مون ٻانهن ڊگهيري سندس مقدس پيرن تي هٿ رکيو. ڪانئس موڪلايو. هن افق ڏانهن اشارو ڪندي چيو "ماڻهن ليکي ڌرتي ۽ آسماني افق جي ٻئي پار پاڻ ۾ ملندا آهن. پر ايئن نه آهي. اهو نظر جو فريب آهي. جدائي ڌرتي ۽ آسمان جو مُقدر آهي."

***

www.sindhsalamat.com

گلدان

اڄ گلدان پڇي پيو آهي.

گُلدان ۾ گل نہ هئا. ورهين کان مون گلدان ۾ گل نہ رکيا. مان گلدان جي هيڪلائي ڏسي سگهندو هوس. سندس محروميءَ کي بہ محسوس ڪري سگهندو هوس. پر، ڪيس گلن سان سينگاري نہ سگهندو هوس.

مون هڪ دفعي گلدان کي چيو هو تہ گلدان، مون کي تنهنجي اڪيلائيءَ جو احساس آهي، مان تنهنجي بدنصيبي محسوس ڪري سگهان ٿو. پر، مان مجبور آهيان. مون وٽ گل نہ آهن. زندگيءَ ۾ هميشہ گُل نہ ٽڙندا آهن. رات جي راڻي هميشہ لاءِ زندگيءَ کي واسُ نہ ڏيندي آهي. گلن واريون گهڙيون عارضي هونديون آهن- مختصر

www.sindhsalamat.com

هونديون آهن۔ اڪ چنب ۾ گذري وينديون آهن. مون وٽ گل نہ آهن. گلدان، مون وٽ گلن جي فقط ياد آهي ۽ گلن جي ياد سان ذهن کي تہ سينگاري سگهبو آهي. پر گلدان سينگاري نہ سگهبو آهي.

پوءِ گلدان بيحد اُداس ٿي ويو هو. مون گلدان کي سمجهائيندي چيو هو. تہ گلدان تون دل جهڙو آهين. ڪڏهن تون گلن سان سينگارجي ويندو آهين ۽ ڪڏهن ويران ٿي ويندو آهين. دل وانگر. تون دل وانگر پڄي بہ پوندو آهين. پر مان توکي پڄڻ نہ ڏيندس. مان جيڪڏهن توکي گلن سان سينگاري نہ ٿو سگهان، تہ گهٽ ۾ گهٽ دل وانگر ڪنهن ڪنڊ پاسي تي رکي سگهان ٿو!.

۽ مون گلدان کي ميز تي ڪتابن جي پرسان رکي ڇڏيو. گلدان کي چيو هوم، مان توکي شاهہ جو رسالو آڻي ڏيندس. شاهہ جي رسالي جا سمورا سُر سراسر سوز آهن. پر سُر ساموندڙيءَ ۾ ڪجهہ غير معمولي آهي۔ احساس۔ بيوسي ۽ بيڪليءَ جي اُپٽار! ساموندڙين سان سڱ جون ڳالهيون! وڻجارن جون ڳالهيون. بندر ۽ بازارين جون ڳالهيون!.

هڪ دفعي چيني مون کان پڇيو هو. تہ ادا، تون گلدان سان ڇو ڳالهائيندو آهين. پوءِ پاڻ ئي چيو هئائين، ڀلا گلدان سان بہ ڪڏهن ڳالهائبو آهي! تون جڏهن گلدان سان ڳالهائيندو آهين، تڏهن چريو لڳندو آهين.

مون گلدان سان ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو. ڪيس شاهہ جو رسالو بہ وٺي نہ ڏنم. پوءِ هڪڙي ڏينهن ڪنهن ديويءَ جي ڪنڊن واري ٽاري گلدان ۾ رکي ڇڏي ۽ گلدان پڄي پيو.

مون ڀڳل گلدان جا ٽڪر ميڙي رکيا. بازار مان ڀڳل شين کي ڳنڍڻ وارو سوليوشن وٺي آيس. گلدان جا ٽڪر پنهنجي اڳيان رکيم.

گلدان چيو تہ تو هڪ دفعي مون کي دل سان تشبيهہ ڏني هئي. ڏس۔ مان ٽڪر ٽڪر ٿي ويو آهيان. دل تہ ڪڏهن ٽڪر ٽڪر نہ

www.sindhsalamat.com

ٽيندي آهي.!

دل ٽڪر ٽڪر ٽيندي آهي، گلدان ڪي ڀڏايو هوم. پر دل جو ڀڄڻ ڪوبہ ڏسي نہ سگهندو آهي. دل جي ڀڄڻ جو آواز ڪوبہ ٻڌي نہ سگهندو آهي. اهوئي تو ۾ ۽ دل ۾ فرق آهي.

***

www.sindhsalamat.com

عيد

اج عيد آهي. مان خوش آهيان. بيحد خوش آهيان. خوش انڪري آهيان، جو جيل ڪان ٻاهر آهيان. خوش انڪري آهيان، جو ڪنهن پوليس ٿاڻي جي لاڪپ ۾ بند نہ آهيان. خوش ان ڪري آهيان، جو پوريءَ طرح جلا وطن نہ ٿيو آهيان. اج عيد آهي ۽ مان خوش آهيان!

اج مان بيحد خوش آهيان. ڇو جو منهنجي ماءُ جيئري نہ آهي. جيڪڏهن جيئري هجي ها، تہ سندس لوئي لهڻ جو ڏُڪ رهي ها. نہ اُتر پار نہ اُتر ٻچوءَ نہ ڪو گهر، نہ ڪو گهاٽ. ڇڙو ڇانڊ آهيان. وڏيءَ نعمت جو مالڪ آهيان. ورنہ عالمو ڪوسي ۽ مون ۾ ڪو فرق نہ هجي ها.

www.sindhsalamat.com

اڄ مان انڪري بہ خوش آهيان جو منهنجو گذر سفر ڪنهن پريس تي نہ آهي. ورنہ پريس کي سيل مهر ڪري ڇڏين ها. منهنجو گذر بسر آهي ڇڪي ڀنجي تي! مان وڏو تہ۔ پتائي آهيان! سگريٽ جو دونهون نڪ ۾ وات بدران ڪن مان ڪيندو آهيان.

اڄ عيد آهي. مان ڪنهن چونڪ تي وڃي بيهندس ۽ ڪرتب ڏيکاريندس. باز کي جهرڪي ۽ جهرڪيءَ کي باز ڪري ڇڏيندس. اڄ مان ٻارن لاءِ لالي پاپ وڪڻندس ۽ وڏن لاءِ ريوڙيون. جڏهن کان ممتاز مرزا ٽيليويزن تان ٻوڙيندي کي روشناس ڪرايو آهي. ٻوڙيندي ۽ پوڙيندي ۾ جيڪڏهن ڪو فرق آهي تہ ان لاءِ مان ذميوار نہ آهيان. مان صورتخطيءَ ۾ جڏو آهيان.

عيد ڏينهن مان ٻاڙ ننڊ مان نہ اٿندو آهيان. هڪڙو پتڪڙو ڪوئو مون کي ننڊ مان اٿاريندو آهي. اڄ عيد آهي. اڄ صبح جو هڪ ڪوئي مون کي ننڊ مان اٿاريو هو. ان ڪوئي جي مون سان ياراڻي آهي، ڇوجو ڪوئو منهنجي فطرت کان ڏاڍو متاثر آهي. ورنہ ڪوئو ڪنهن عام رواجي شخص کي هٿ ۾ نہ آٽيندو آهي.

اڄ اسر ويل ڪوئي مون کي چيو "پٽ اٿي اڄ عيد آهي. وڏو خوش نصيب آهين. جو رماند تي نہ آهين، ڪنهن لاڪپ ۾ نہ آهين، جيل ۾ نہ آهين، خوش قسمت آهين جو پنهنجي گهر ۾ عيد ڪري رهيو آهين."

ڪوئي کان پڇيم، "منهنجي لاءِ وڳو آندو اٿئي."

"ها، تنهنجي لاءِ وڳو آندو اٿم." ڪوئي چيو "پر، وڳي واري قميص کي فقط اڳو آهي. پيڇو نہ آهي."

چيم، "ڪا وڏي ڳالهہ نہ آهي. مونکي پٽ تہ آهي ئي نہ. تنهنڪري مان قميص جي گم ٿيل پيڇي لاءِ پريشان نہ آهيان. مون کي فقط اڳي واريون قميصون ٺهنديون آهن، پيڇي واريون نہ."

www.sindhsalamat.com

ڪوئي چيو "مون تنهنجي لاءِ هڪ ٽوپي بہ آندي آهي. پر اُها تنهنجي مٿي کان ڪجهہ وڏي آهي."

"پرواهہ ناهي." ڪوئي کي چيم، "گهرِ گهِلي ٽوپي مٿي مان لهي ويندي آهي. مان ان لاءِ تيار آهيان. منهنجي ٽوپي اڪثر لهندي رهي آهي. مان پنهنجي ٽوپي لهرائڻ تي هريل آهيان."

ڪوئي چيو "مون تنهنجي لاءِ هڪ بوٽ بہ آندو آهي، پر ان بوٽ کي ترو ڪونهي."

"ڪا وڏي ڳالهہ ڪانهي،" چيم، "منهنجو پنهنجو ترو نڪري ويو آهي. تنهنڪري مان بوٽ جي تري لاءِ فڪر مند نہ آهيان."

هن مهل مون کي اهو ئي ڪجهہ پاتل آهي، جيڪو هڪ ڪوئو مون کي ڏيئي ويو آهي. منهنجي قميص کي پيڇو ڪونهي. منهنجي بوٽ کي ترو ڪونهي، منهنجي ٽوپي لهيو لهيو پئي وڃي! پر مان خوش آهيان، ڇو جو اڄ عيد آهي.!

***

www.sindhsalamat.com

ياد

يونيورسٽي ڇڏڻ ڪانپوءِ مون ڪجهه عرصو نيشنل ٿيٽرس ۽ پاڪستان ٿيٽرس (ڪراچي) سان ڪم ڪيو هو. هنن لاءِ ڪجهه ڊراما لکيا هيم. ڪجهه ائڊاپٽ ڪيا هيم ۽ ڪجهه ڊائريڪٽ ڪيا هيم.

رميش مهتا جي لکيل هڪ ڊرامي کي "سائبان ڪي نيچي" جي نالي سان پاڪستان ٿيٽرس لاءِ ايڊاپٽ ڪيو هيم. ان ڊرامي ۾ مرڪزي ڪردار ڪرڻ لاءِ هڪ سنهڙي، سانوري ۽ دلڪش ڇوڪريءَ کي ڪنيو هئائون. بيحد ذهين هوندي هئي.

"سائبان ڪي نيچي" ڊرامي لاءِ ريهرسل آرٽس ڪائونسل بلڊنگ جي هيٺئين هال ۾ هلنديون هيون. مان اوهان کي ان ڇوڪريءَ جو

www.sindhsalamat.com

نالو نہ ٻڌائيندس. هيءَ ٻارنهن تيرهن سال اڳ جي ڳالهہ آهي. اوهان منجهان اتفاق سان جيڪڏهن ڪنهن "سائبان ڪي نيچي" ڊرامو ٽياسافيڪل هال ۾ ڏٺو هوندو. تنهن کي اها سانوري ذهين ڇوڪري ضرور ياد هوندي. هوءَ هئي ئي اهڙي جنهن کي وساري نہ سگهبو آهي. ڊرامي جي پروڊيوسر جي گهر ايندي هئي تہ ريهرسل ڪانپوءِ ڪنڊ ۾ ويهي رهندي هئي ۽ لتا منگيشڪر جو هڪ رڪارڊ "متي سي ڪيلتي هو بار بار ڪس ليئي" ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويٺي وڄائيندي ۽ ٻڌندي هئي.

هوءَ اسٽيج، ريڊيو ۽ ٽيليويزن جي ڊرامن ۾ ڪم ڪندي فلمن ۾ پهتي. هيروئن ٿي نہ سگهي. ڪجهہ فلمن ۾ اهم ڪردار ڪري شادي ڪيائين ۽ فلم ۽ فن کي ڇڏي ڏنائين.

آرٽس ڪائونسل ڪراچي جي بلڊنگ ۾ ريهرسل لاءِ هوءَ اول دير سان ايندي هئي. پوءِ هن وقت تي اچڻ شروع ڪيو. اڳتي هلي هن سيني ڪان اڳ اچڻ شروع ڪيو ۽ پوءِ هوءَ ڊرامي جي ريهرسل ڪان ڪلاڪ ۽ ڪڏهن ڪڏهن ٻہ ٻہ ڪلاڪ اڳ اچڻ لڳي.

آرٽس ڪائونسل جي موجوده ريسٽورينٽ جو اڳوڻو نالو هو "سيبرينا." هوءَ سيبرينا ۾ هڪ نوجوان شخص سان اچي ويهندي هئي. مونکي پڪ آهي تہ اهو شخص ان ڇوڪريءَ سان محبت نہ ڪندو هو. سندس واقفيت ڊرامي جي ريهرسل دوران ٿيْ هئي. هو يونيورسٽي ۾ پڙهندو هو. رانديگر هوندو هو. دوستن کيس ڇڪي آڻي ڊرامي ۾ ٽُنبي ڇڏيو. هواٽٽانئيڪو هوندو هو. ڊرامي جي ريهرسل لاءِ اڳواٽ هليو ايندو هو. سيبرينا ۾ اچي ويهندو هو. ٻئي اول جدا جدا ٽيبلن تي ويهندا هئا. پوءِ ٻنهي گڏ ويهڻ شروع ڪيو. هو پاڻ ۾ اهڙيون ڳالهيون ڪندا هئا، جن ڳالهين کي نہ شروعات ٿيندي آهي ۽ نہ پڇاڙي!

www.sindhsalamat.com

ڊرامو "سائبان ڪي نيچي" اسٽيج ٿيو. نوجوان کي بهترين پرفارمنس جو انعام مليو. مون "گرين روم" ۾ ان ڇوڪريءَ کي چيو "دل نہ لاهہ ٻئي دفعي توکي انعام ملندو."

گرين روم جي آئيني جي عڪس ۾ نوجوان ڏانهن ڏسندي ڇوڪريءَ وراڻيو هو "مان انعام لاءِ نہ بلڪ پيٽ پالڻ لاءِ ڊرامن ۾ ڪم ڪندي آهيان. اهو منهنجو پروفيشن آهي ۽ تنهنجي لاءِ شوق آهي."

سندس جواب ۾ جيڪو درد هو. غم ۽ ڏک هو. تنهن کي مان وساري نہ سگهيو آهيان. هيري جي ڳڙ ڪنهن لاءِ سينگار تہ ڪنهن لاءِ زهر قاتل! مون رستي جي پٿرن ۾ تاج محل ڏٺا آهن.

***

www.sindhsalamat.com

خاڪو

ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ ٿو اچيم تہ ڇا لکان. پرائي ڳالهہ لکان. پنهنجي ڳالهہ لکان, مان ڇا لکان ۽ ڇا نہ لکان! اڄ منهنجو ذهن سخت پريشان آهي. تنهنڪري مان پرائي ڳالهہ ڪري نہ سگهندس. ان قسم جي ذهني ڪيفيت ۾ مان پنهنجي ڳالهہ بہ ڪري نہ سگهندس. مان پنهنجي اندر جي ڳالهہ ڪري سگهندس, مان پنهنجي اندر جو حال اوري سگهندس.

ڪجهہ انسان گوشہ نشين هوندا آهن. هنن جي گوشانشينيءَ سان جڏهن مداخلت ٿيندي آهي, تڏهن هو اٽٽانئيڪا ٿي پوندا آهن. اٽٽانئيڪا تہ خير هو هوندا ئي آهن, پر جڏهن سندن گوشہ نشينيءَ سان مداخلت ٿيندي آهي تڏهن هو وڌيڪ اٽٽانئيڪا ٿي پوندا آهن.

www.sindhsalamat.com

هو گوشہ نشينيءَ ۾ پنهنجي وجود جي آنڌ مانڌ کي لڪائي سگهندا آهن. پر پوءِ جڏهن زندگين جي وحشتن جا هزارين هجوم کين ورائي ويندا آهن يا ان آنڌ مانڌ سبب زندگيءَ کي ڪلهن جو بار محسوس نہ ڪندا آهن. تڏهن کين پنهنجي زندگي ڪلهن جو بار محسوس ٿيندي آهي. اهڙن ماڻهن جي باري ۾ عام طرح خيال ڪيو ويندو آهي تہ هو جيئڻ تہ زندگي جو چئلينج قبول ڪري نہ سگهندا آهن تڏهن گوشہ نشينيءَ جي زندگي اختيار ڪندا آهن. هنن جي باري ۾ چيو ويندو آهي تہ هو گوشہ نشينيءَ ۾ زندگي جي ذميدارين کان فرار حاصل ڪندا آهن. ممڪن آهي تہ اهو انومان سچ تي مبني هجي. مون کي فقط ايتري خبر آهي تہ مان گوشہ نشيني جي زندگي گذاري رهيو آهيان.

زندگي ۾ ڏک کائڻ کان پوءِ مون سبق پرايو آهي تہ ڪڏهن بہ حقيقت کان انڪار نہ ڪجي. حقيقت کان انڪار اندر جي آنڌ مانڌ کي انتها تائين پهچائي ڇڏيندو آهي. حقيقتن جي اعتراف کان پوءِ اندر جي آنڌ مانڌ ايتري قدر اذيتناڪ نہ هوندي آهي. اندر جي آنڌ مانڌ جي اذيتناڪ ڪيفيت کي ٿاپر ڏيڻ لاءِ مان حقيقتن جو هڪدم اعتراف ڪندو آهيان. مون ۾ هزارين عيب ۽ اوڻايون آهن. مون هميشہ پنهنجن عيبن ۽ اوڻائين جو اعتراف ڪيو آهي. اهڙي نموني مون اندر جي آنڌ مانڌ ۾ ڪجهہ قدر ٿاپر محسوس ڪئي آهي. مان جو گوشہ نشينيءَ جي زندگي گذاري رهيو آهيان. تنهنجو سڀ کان وڏو سبب اهو آهي جو مان زندگيءَ جو چيلينج قبول نہ ڪندو آهيان. مان زندگي جون ذمياريون کڻي نہ سگهندو آهيان.

موجوده طرز زندگيءَ جو خاڪو مون کي قبول نہ آهي. اهو خاڪو منهنجي طبيعت جي خلاف آهي. هر ڪو انسان پنهنجي ذهن ۾ پنهنجي زندگيءَ جي خاڪي متعلق سوچيندو آهي. ان خاڪي ۾

www.sindhsalamat.com

رنگ پريندو آهي. مون پنهنجي ذهن ۾ زندگيءَ جي جنهن خاڪي متعلق سوچيو آهي، سو خاڪو منهنجي موجوده زندگي کان بنهه مختلف آهي. ان زندگي جي خاڪي ۾ مان نوڪري جي ٽوڪري نه کڻندو آهيان. فائيل نه پڙهندو آهيان. اجائي لکپڙهه نه ڪندو آهيان. ان زندگي ۾ مان ڪڏهن هجومن ۾ ۽ ڪڏهن هيڪلائين ۾ هوندو آهيان. ڪنهن هڪ ڪمري واري جاءِ ۾ رهندو آهيان. ان ۾ سمورو وقت لکندو پڙهندو آهيان. بک لڳندي اٿم ته چانهه جو ڪوپ پي ڇڏيندو آهيان. هڪ ويلي کي ترجيح ڏيندو آهيان. پيٽ پرائي، مان پسند نه ڪندو آهيان. ان هڪ ڪمري ۾ مان ظاهري طرح هيڪلو هوندو آهيان، پر اصل ۾ هيڪلو نه هوندو آهيان. اتي منهنجي تصور جي دنيا آباد هوندي آهي. اتي اُهي مون وٽ هوندا آهن، جيڪي اڄ مون وٽ نه آهن. تصور جي دُنيا آباد ڪري مان پنهنجي بي معنيٰ زندگي کي ڪانه ڪا معنيٰ ڏيڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان.

مان سک جو متلاشي نه آهيان

هڪ دفعي سنڌو جي ڪنهن سوال جي جواب ۾ مون چيو هو "مان ڏکن جي ڏيهه جو واسي آهيان. سُک ملندا ته مري ويندس."

موجوده طرز زندگي منهنجي طبيعت جي، رجحان جي، ذهني لاڙن جي بنهه ابتڙ آهي- تنهنڪري مون کي قبول نه آهي.

***

www.sindhsalamat.com

سپردگي

مان ٿهندڙ عمارت جي ٽين ماڙ تي بيٺو آهيان. ٽين ماڙ تي مون کان سواءِ ٻيو ڪو به ڪونهي. مزور ٻي ماڙ تي ڪم ڪري رهيا آهن. مان ٽين ماڙ تي بيٺو آهيان. ٽين ماڙ جي ڇت نہ پئي آهي. تنهنڪري منهنجي مٿان آسمان آهي. مان آسمان ڏانهن ڏسي سگهان ٿو. آسمان آواره انسانن وانگر ڇڙوڇڙ ڪڪرن پٺيان داغدار آهي. اوچتو سج جڏهن ڪنهن ڪڪر پٺيان ليئو پائي وٺي ٿو تڏهن سڏو منهنجي اکين ۾ اچي لڳي ٿو ۽ مان پنهنجو مُنهن هڪدم هيٺ ڪري ڇڏيان ٿو.

هيٺ، پٿر ۽ بجريءَ جا ڍير آهن. لوهہ جون شيخون پيون آهن. پاسي کان گندي پاڻيءَ جو نيڪال لاءِ موريون ناهڻ لاءِ اونهيون

www.sindhsalamat.com

ڪاهيون ڪوٺيون اڻائون. ڪني پاڻيءَ لاءِ وڏي ٽانڪي ناهڻي اٿن. ان لاءِ وڏي کڏ کوٽي اڻائون. ڪجهه مزدور ان کڏ ۾ ڪم ڪري رهيا آهن. ۽ کڏ کي وڏيڪ اونهو ڪري رهيا آهن.

هن وقت، جڏهن مان ٽين ماڙ تان اونهي کڏ ڏانهن نهاري رهيو آهيان، تڏهن ٽين ماڙ جي ان حصي تي بيٺو آهيان، جنهن حصي کان پوءِ ڪجهه ڪونهي ـ نه ڪا ڇت آهي، نه ديوار آهي، نه ٻنوڙو آهي. مون کي فقط هڪ وک ڪٽڻي آهي!

هڪ وک! ڪيڏانهن! مونکي ڪا خبر ڪونهي. مون کي ڪجهه به سمجهه ۾ ڪونه ٿو اچي. مان اوچائين تان هيٺ ڏسي نه سگهندو آهيان. پوانٽي ايندي اٿم. گوڏن مان ست نڪري ويندو اٿم. هن وقت، مان ٽين ماڙ تان هيٺ نهاري رهيو آهيان. منهنجي آڏو ڪا به ڀت ڪونهي، ڪوبه ٻنوڙو ڪونهي. ڪو به سهارو ڪونهي. مان هيٺ ڏسي رهيو آهيان. مان اوچائين کان خوفزده آهيان.

اسين جڏهن موت جي خوف تي فتح حاصل ڪري وٺندا آهيون، تڏهن ٻين ڪيترن ئي خوفن کان پيڇو ڇڏائي وٺندا آهيون. پوءِ، اسين ڪنهن به وهم، سنسي ۽ ڏند ڪٿا کان نه ڊڄندا آهيون. اسين تڏهن روشني ۾ موت سان اک ملائي سگهندا آهيون. البرڪاميو پنهنجي ڪنهن ڪتاب ۾ شجاعت ۽ دليريءَ جو ذڪر ڪندي چيو آهي ته "دراصل بهادري ان ۾ آهي، ته انسان روشني ۾ موت سان اک ملائي سگهي."

مون گهڻو اڳ وليم سرويان جو هڪ افسانو پڙهيو هو. عنوان هوس، Daring Young Man On The Flying Trapeze "(سرڪس واري پينگهه تي هڪ همت ڀريو نوجوان.)" سرڪس ۾ هڪ پينگهه تان ٻئي پينگهه ڏانهن ٽپو ڏيندي، نوجوان ٻئي پينگهي تان پهچي نه ٿو سگهي. ڇڏائجي وڃي ٿو. هيٺيان فرش اٿس. سخت ۽

www.sindhsalamat.com

ڪهرو. پينگهہ مان ڇڏائجي فرش ڏانهن ايندي، سمورو ماضي، وچايل وهي، اجايل گهڙيون ۽ وِڇَيل ويل نوجوان جي تصور ۾ اُڀري اچن ٿيون. اُن اک ڇنڀ واري لمحي ۾ هو پنهنجو سمورو ماضي ڏسي وٺي ٿو. اُهو ماضي جيڪو اسين وساري نہ سگهندا آهيون-اهو ماضي، جيڪو سدائين اسان جو پيڇو ڪندو آهي-اسان جي حال ۾ ڪاهي پوندو آهي ۽ اسان سان، اسان جي آئيندي ۾ ساڻ هوندو آهي.

وليم سرويان جو افسانو پڙهي، مون کي ايئن محسوس ٿيو هو ڄڻ مان ڪنهن تمام مٿاهين عمارت جي ڇت تي پهچي ويو هوس ۽ هيٺ نهاري پنواٽيون کائي رهيو هوس. مون کي، الاءِ ڇو تڏهن محسوس ٿيو هو تہ اُڏامندڙ پينگهہ تان جيڪو نوجوان ڇڏائجي ويو هو ۽ اک ڇنڀ ۾ موت ڏانهن لهي رهيو هو سو نوجوان مان هوس. وليم سيرويان منهنجي باري ۾ افسانو لکيو هو!

هينئر ٿهندڙ عمارت جي ٽين ماڙ تان جڏهن مان هيٺ نهاري رهيو آهيان، تڏهن مون کي وليم سيرويان جو افسانو ياد اچي رهيو آهي. مون کي محسوس ٿي رهيو آهي، مان ڄڻ تہ پينگهہ تان ڇڏائجي ويو آهيان-منهنجو ماضي، اهو جنهن کي مان وساري نہ سگهيو آهيان، منهنجي اکين آڏو تري آيو آهي-ها، مان پنهنجي commitment سپردگيءَ سان ٻڌل آهيان ۽ مرڻ گهڙيءَ تائين ٻڌل رهندس.

***

www.sindhsalamat.com

باطن

ڪجهہ انسان خوشقسمت هوندا آهن. هنن جو ظاهر سلامت هوندو آهي. هنن جو باطن بہ سلامت هوندو آهي. اسان جو ظاهر وقت جي سفر سان گڏ پڇندو پُرندو آهي. ان عمل کي روڪي نہ سگهبو آهي. اهو عمل اٽل آهي. ان عمل جو اسان سيني کي تجربو ڪرڻو آهي-ان عمل مان لنگهڻو آهي.

اسان جو باطن نظر کان اوجهل رهندو آهي. اسان جو باطن اسان کي نظر نہ ايندو آهي. اسان جو باطن پڻ وقت جي وهنوار سان پڇندو پُرندو ۽ ٽٽندو رهندو آهي. اهي شخص، جيڪي بيحد حساس هوندا آهن، تن جو باطن وقت کان اڳ پڇي پرزا پرزا ٿي ويندو آهي.

اهڙن حِساس انسانن جو باطن ٽڪرن ۾ ورهائجي ويندو آهي.

www.sindhsalamat.com

سندس باطن جا ڪجهه زخم پرجي ويندا آهن ۽ ڪجهه زخم ناسور وانگر سندس وجود جو لازمي حصو ٿي پوندا آهن.

مان هڪ اهڙي شخص کي سڃاڻان, جنهن جو باطن وقت جي قدرتي عمل کان اڳ ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو آهي. هو منهنجو ساٿي آهي. مان هن جي باري ۾ ايتري يقين ۽ تصديق سان ڳالهائي سگهان ٿو جيترو پنهنجي باري ۾. هن جو باطن وقت جي قدرتي عمل کان گهٽو گهٽو اڳ پڃي پيو آهي. هو پنهنجي باطن جا پڳل ٽڪرا کڻي زندگيءَ جي صحرا جو سفر ڪري رهيو آهي. باطن جي پڃڻ جو درد هن جي شخصيت مان ظاهر ٿيندو آهي.

هڪ دفعي ڪنهن هن کان ورجائي ورجائي پڇيو هو " تون پهرن جا پهر خاموش ڇو رهندو آهين- آسمان جي وسعتن ۾ ڇا ڳوليندو آهين-تون کلي ڇو نه سگهندو آهين, تون دوستن جي محفل ۾ ٽانئيڪو ٿي ڇو نه سگهندو آهين. ايئن ڇو آهي جو تون آهستي آهستي بنواس جو رهواسي نظر اچڻ لڳو آهين؟"

ايڏي وڏي جرح جي جواب ۾ هن وٽ ڪو به جواب نه هو. هو خاموشيءَ سان سوال ڪندڙ ڏانهن ڏسندو رهيو هو.

پوءِ پئي ڪنهن هن کان پڇيو هو. "تون ڇا سوچيندو رهندو آهين؟ ڪنهن جي باري ۾ سوچيندو آهين؟ ڇو سوچيندو آهين؟"

تڏهن به هو ڪو صحيح جواب ڏيئي نه سگهيو هو. هن جواب ڏيڻ مناسب نه سمجهيو هو. جن جا باطن وقت جي عمل کان اڳ پڃي ٽڪر ٽڪر ٿي ويندا آهن, سي ڪو به جواب ڏيئي نه سگهندا آهن.

هن هڪڙي ڏينهن مون کي ٻڌايو هو ته باطن جي پڃڻ کان پوءِ به پڳل باطن جا ٽڪر ظاهري وجود وانگر پاڻ ۾ ڳنڍيل رهندا آهن. باطن جي پڃڻ جو احساس سان واسطو آهي. اسان کي محسوس ٿيندو آهي ته حالتن اسن جي باطن کي پڃي وڌو آهي.

www.sindhsalamat.com

هو مون کان ڪا بہ ڳالهہ نہ لڪائيندو آهي. هو منهنجن سوالن جا جواب ڏيندو آهي. هڪڙي ڏينهن مون کائنس پڇيو هو ”تنهنجي اختيار ۾ هجي تہ تون باطن جي پڱل تڪرن جو جيڪر ڪهڙو استعمال ڪرين؟“

هن چيو ”مان پنهنجي باطن جا پڱل حصا ورهائي ڇڏيندس ۽ پوءِ اطمينمان سان مري ويندس. مان پنهنجي باطن هڪ حصو پنهنجي پيڻ کي ڏيندس، جيڪا هيڪلي آهي. مان پنهنجي باطن جو ٻيو حصو پائٽيءَ کي ڏيندس، جنهن کي مون ڏيءَ وانگر پاليو چاهيو آهي. پنهنجي باطن جو ٽيون حصو مان پنهنجي پاءُ کي ڏيندس. باطن جو چوٿون حصو سماجي ۽ معاشي طرح ڇيپاتيل پنهنجن هم وطنن ۽ دنيا جي رهواسين ۾ ورهائي ڇڏيندس ۽ پنهنجي پڱل باطن جو ڇهون حصو مان ان کي ڏيندس جنهن کي مون خوابن ۾ چاهيو آهي، ۽ تعبيرن ۾ وڃايو آهي.“

مان هن جي درد کي سمجهي سگهندو آهيان. تنهنڪري مان کائنس اهو نہ پڇندو آهيان تہ تون خاموش ڇو رهندو آهين، ۽ آسمان جي وسعتن ۾ ڇا ڳوليندو آهين!

***

www.sindhsalamat.com

ڏک

مان ڪجهه ڏينهن کان ساهه کڻڻ ۾ تڪليف محسوس ڪري رهيو آهيان. دوستن دلداري ڏيندي چيو "پرواهه نه ڪر. تون عنقريب گذاري ويندين, دنيا مان ڪوچ ڪندين ۽ تنهنجي تڪليف ختم ٿي ويندي."

ٻه- چار دوست ڊوڙندا آيا. چيائون, "اسان ٻڌو آهي, ته تنهنجي ڪهاڻي ختم ٿيڻ تي آهي ۽ تون لاڏاڻو ڪرڻ جي تيارين ۾ آهين, تنهنڪري اسان هڪ عرض ڪٽي تو وٽ آيا آهيون."

پڇيومان, "ڪهڙو عرض؟."

چيائون, "تون مرڻ کان اڳ پنهنجي ملڪيت اسان دوستن ۾ ورهائي ڇڏ, يا ڪا وصيت لکي ڇڏ ته تنهنجي مرڻ کان پوءِ اسين

www.sindhsalamat.com

تنهنجي ملڪيت جا وارث ٿيون؟"

مون دوستن ڏانهن ڏٺو. چيم، "مان مرڻ کان اڳ پنهنجي ملڪيت ورهائي ڇڏيندس."

هو خوش ٿيا. پڇيائون، " تو وٽ ڇا ڇا آهي؟"

چيم، "ڪجهه ڪتاب آهن."

مايوس ٿيا. چيائون، "خير، تنهنجا ڪتاب اسين رديءَ ۾ وڪڻي ڇڏينداسين."

چيم، "مون وٽ ڪجهه غم آهن."

چيائون، "اسان کي نه گهرجن. قبر ۾ کڻي وڃجانءِ."

چيم، "مون وٽ ڪجهه يادگيريون به آهن."

جواب ڏنائون، "تنهنجين يادگيرين سان اسان کي ڪا به دلچسپي ڪونهي."

چيم، "مون وٽ هڪ اڌپوري محبت به آهي، جنهن کي پورو ڪرڻ لاءِ مان محبت جي نالي ۾ پاڻ کي دوکو ڏيندو رهيو آهيان."

"اسان کي خبر آهي. ان باري ۾ تون ڏاڍو بدنام آهين." دوستن چيو. "اسان کي تنهنجيون بدناميون نه گهرجن."

چيم، "ان جو مطلب آهي ته توهين منهنجي ملڪيت ۾ دلچسپي نه ٿا رکو." هو هليا ويا.

ان کان پوءِ مان پنهنجي ننڊپڻ جي سنگتيءَ سان ملڻ ويس. انگلينڊ مان نڪ ۽ ڪن ۽ نڙيءَ جو وڏو ڊاڪٽر ٿي موٽيو آهي. نالو اٿس امداد. منهنجي هميشه امداد ڪندو آهي. هن سان پنهنجي تڪليف جو ذڪر ڪيم. چيائين، "تنهنجو نڪ ڏسندس."

چيم، " مان نڪ جو پڪو آهيان. منهنجو نڪ ڏسي ڇا ڪندين!"

نه مڙيو. چيائين، "مونکي تنهنجي نڪ جي پڪائيءَ تي شڪ

www.sindhsalamat.com

آهي. تنهنجي نڪ جو معائنو ڪندس.”

مان نڪ ڪٽي هن آڏو ويهي رهيس. وڏيءَ جاکوڙ ڪان پوءِ ڪيس منهنجو نڪ نظر نہ آيو. جيڪو مُڇن ۾ لڪل هو. هن منهنجي نڪ جو معائنو ڪيو. چيائين، ”سموري گڙ ٻڙ تنهنجي نڪ ۾ آهي. تنهنجي نڪ ۾ رولو آهي.”

چيومانس، ”تہ پوءِ منهنجي اهڙي ناڪاري نڪ کي ڪپي ڇو نہ ٿو ڇڏين!”

هن جواب نہ ڏنو.

***

www.sindhsalamat.com

هوءَ

مان هڪ اهڙي ڇوڪريءَ کي سڃاڻان، جنهن جي دل مون لاءِ اوپري نہ هئي ۽ جنهن جو روح مون لاءِ اجنبي نہ هو. مون سندس سون جهڙي دل ۾ درد ڏٺو هو. عذابن جو احساس ڏٺو هو. پنهنجن هٿان مليل تڪليفن ۽ غمن جو انبار ڏٺو هو. ايثار ۽ قربانيءَ جي عيوض ڪيس جيڪي زخم مليا هئا، تن زخمن سندس روح کي ناسور ڏنا هئا. هوءَ بي انتها بلند ۽ عظيم هئي. مون پنهنجي وياڪل ۽ اٿاهينيءَ زندگيءَ ۾ هن کان وڌيڪ شاناڻتي ۽ عظمتن کان بہ اوچي ڇوڪري نہ ڏٺي آهي. سندس پيرن جي پٽيءَ مان مون پنهنجي پيشانيءَ تي محراب ٺاهيو هو. اهو محراب اڄ تائين منهنجي نرڙ تي موجود آهي.

هوءَ آسماني ڪتابن وانگر مقدس ۽ خزان جي شام وانگر اُداس

www.sindhsalamat.com

اُداس هوندي هئي. ڪيس ڏسڻ ۾ ملڻ کان پوءِ مونکي شاهہ لطيف جي سُر سسئي جا ڏونگر، ڏک ۾ ڏير سمجهہ ۾ اچي ويا آهن. هوءَ مريم لاءِ بيگناهيءَ جو ثبوت هئي ۾ پنهنجي مٿي تي الزامن جو تاج پائي هلندي هئي. هڪ دفعي مون ڪيس چيو هو "تون ڪنڌڻ جو تاج مون کي ڏيئي ڇڏ. مان گنهگار آهيان. مقتل منهنجو مقدر آهي. تون بيگناهہ آهين. اسان جي ڌرتي تنهنجي خونِ ناحق جو بوجهہ برداشت ڪري نہ سگهندي. مان توکي مرڻ نہ ڏيندس، تنهنجي بدران مان مري ويندس."

سندس اُداس چپن تي مايوس مُرڪ تري آئي هئي. جڻ چوندي هجي، ڏسين نہ ٿو تہ مان روح جي گهراين تائين گهائل ٿي ويئي آهيان!

مان پنهنجن جي ماريل آهيان!

هوءَ اها عظيم ڇوڪري هئي، جنهن ون يونٽ ٽوڙائڻ وارين تحريڪن ۾ سيني سان ٻانهن ٻيلي ٿي ڪم ڪيو هو. نوجوان شاگرد جڏهن گرفتار ٿيندا هئا، تڏهن هوءَ ماني پچائي لاڪپن ۾ جيل ڏانهن ڏياري موڪليندي هئي. شاگرد جڏهن پوليس جي تشدد سبب زخمي ٿي موٽندا هئا. تڏهن هوءَ ئي سندن ٽهل ٽڪور، مرهم پٽي ڪندي هئي. سموري تحريڪ ۾ هوءَ عورتن جي نمائندگيءَ جي علامت هئي.

هوءَ جڏهن ون يونٽ ٽوڙائڻ وارين تحريڪن ۾ ڪم ڪندي هئي، تڏهن مون نہ ڏٺي هئي. تڏهن مون سندس نالو ٻڌو هو. مان فخر محسوس ڪندو هوس، سوچيندو هوس، تہ جنهن ڌرتيءَ تي اهڙيون سروپچ ڏيئرون جنم وٺي سگهن ٿيون، سا ڌرتي ڌاڃن، ظالمن ۽ جابرن جي ستم سان فنا ٿي نہ سگهندي. سا ڌرتي سدا حيات رهندي.

۽ پوءِ هڪڙي ڏينهن، اوچتو ئي اوچتو هوءَ ۽ مان هڪ ٻئي جي سامهون اچي بيٺاسين. هوءَ ٽڪل هئي. ٽُٽل هئي. سندس هڪ هڪ

www.sindhsalamat.com

ياد زخمن سان چور هئي. مون کان پڇيائين، ”تون به مونکي سنگسار ڪندين؟“

مان سندس قدمن ۾ ويهي رهيس. سندس پيرن جي پٽيءَ جو محراب مٿي تي ٺاهيم. چيم، ”تون سنڌ آهين. مان سنڌ کي ڪيئن سنگسار ڪندس!“

اُٿمن اُٿل کاڌس. پريل پريل آواز ۾ چيائين، ”هنن مون کي سنگسار ڪيو آهي.“

چيم، ”اُهي سنڌ سان سچا ناهن.“

هوءَ عظيم هُئي، عظيم آهي. هوءَ بلند هئي، بلند آهي. هوءَ آسماني صحيفن وانگر مقدس هئي، مقدس آهي.

هوءَ ۽ مان اهڙي نموني ۽ اهڙي طرح مليا هئاسين، هڪ ٻئي جي سامهون اچي بيٺا هئاسين. جو هوءَ پنهنجن هٿان مليل زخمين کان چور چور هئي؛ ۽ مان پڳل هوس، پريل هوس، منتشر هوس. هوءَ مونکي ان وقت ملي هئي، جڏهن مان لغزشن جي پاتال ۾ ويهي ويو هوس، غفلتون هڪ خوبصورت بلا جو روپ ڌاري مون کي ڳڙڪائي رهيو هيون. هن مون کي فريبن جي ڪُن مان ڪڍي ورتو. هن مون کي خوبصورت بلا جي چنبن مان ڇڏائي ورتو. چيو هئائين، ”جيڪڏهن ان خوشفهميءَ ۾ آهين ته گهڻو لکي ڇڏيو اٿئي، ته پوءِ وڏي غلط فهميءَ ۾ آهين. پنهنجو انت چوٿو آڻين! تو کي ته ڌرتيءَ جو اجا سمورو قرض چُڪائڻو آهي! توکي ته اجا گهڻو ڪجهه لکڻو آهي!“

مونکي ڌرتي جو قرض چڪائڻو آهي! مون حيرت ۾ اچرج مان ڏانهنس ڏٺو هو. هوءَ ايڏي بلند هئي. جو آسمانن جي بلندي هن جي موجودگيءَ ۾ مونکي پست محسوس ٿيندي آهي. اڄ جڏهن هي ڪالم لکي رهيو آهيان، آسمانن جي بلندي مون کي پست محسوس ٿي رهي آهي.

www.sindhsalamat.com

مان اعتراف ڪريان ٿو هوءَ مونکي اڪ ڇنڀ جيتري مختصر ساعت لاءِ ملي هئي ۽ مونکي فرض ۽ جوابدارين سان نباهہ جو درس ڏيئي ويئي. هن مونکي ڌرتي جي قرض جو احساس ڏياريو. ان وقت، جڏهن مان اوندهہ ڪي روشني سمجهي پنهنجي قرض کان غافل ٿي رهيو هوس، هن مون ڪي دل جي روشني ڏني. مون پاڻ کي ڌونڌاڙيو. هوش آيو. پاڻ کي بيانن ۾ بيٺل ڏٺم. هوءَ مون کي وسندين ۾ موٽائي آئي، جتي درد ۽ غم ۾ ٻڌل افسانا آهن، ڪهاڻيون آهن.

۽ پوءِ هڪڙي ڏينهن هن مون کان موڪلايو. هلي ويئي. مونکي دعائون ڏيندي ويئي. اهو محراب، جيڪو سندس پيرن جي پٺيءَ مان پنهنجي پيشانيءَ تي ٺاهيو اٿم، مون وٽ مستحڪم آهي. هوءَ جڏهن هلي ويئي، تڏهن مون ٻئي هٿ ڌرتيءَ تي رکي قسم کاڌو "مان تنهنجو قرض چُڪائيندس، جيستائين مون لاءِ ذات جا در کليل آهن، مان تنهنجي خاطر ڌرتي، ۽ هن جي خاطر لکندو رهندس—جيڪا مون کان موڪلائي ويئي آهي—مون غافل کي هميشہ لاءَ ڌرتيءَ جي رشتي سان جوڙي ويئي آهي."

***

www.sindhsalamat.com

آس

اڄ (16سيپٽمبر 1977ع) عيدالفطر جو ڏينهن آهي. هن وقت شام جا ڇهه ٿيا آهن. مان مارگلا رستي جي ڀئي پاسي مارگلا ٽڪرين ڏانهن ڏسي رهيو آهيان. سج ٽڪرين پٺيان لڪي پيو آهي. شام جا پاڇا اسلام آباد کي خاموشيءَ جي چادر ۾ ويڙهي رهيا آهن. مارگلا ٽڪرين جي چوٽين وٽ ناهيل تفريح گاهه دامن ڪوهه ويران آهي. اڄ ايڪڙ ٻيڪڙ ماڻهن کان سواءِ اُتي ڪوبه ڪونهي.

مون کي چڱي طرح ياد ڪونهي. اها ورهين جي ڳالهه آهي. ڪجهه ٿيو هو جو دل جو آباد شهر موهن جو دڙو ٿي پيو هو. ان دفعي تمنائن جو سج مايوسين جي اوڙاهه ۾ اهڙو لٿو جو وري نه اُڀريو. تعبيرن جو تعاقب ڪندي خواب ٽڪجي پيا، ٽٽي پيا ـ منتشر ٿي ويا.

www.sindhsalamat.com

حالتن کان بنهه ۾ هئڻ جي باوجود، ڪڏهن حالتن سان ناهه ڪرڻو پوندو آهي. زندگيءَ جي سفر جي دز جو مٽي تي محراب ناهڻو پوندو آهي. اها قيمت زنده رهڻ جي عيوض ادا ڪرڻي پوندي آهي. ڪنهن کان جڏهن پڇيو ويو هو ته انسان ۽ جانور ۾ ڪهڙو بنيادي فرق آهي! تڏهن هن وراڻيو هو ته انسان کِلي سگهندو آهي-۽ جانور کِلي نه سگهندو آهي.

اسين جانور هئڻ جي باوجود جيئن ته جانور نه آهيون، تنهنڪري هر حال ۾ ۽ هر قيمت تي کلڻو پوندو آهي. اسين سياحن ڪي دعوت موڪلي موهن جي دڙي کي ڪجهه دير لاءِ آباد ڪندا آهيون. تاريخ ۾ فقط هڪ دفعو عيسيٰ پيدا ٿيندو آهي. ويهين صدي جا عيسيٰ صندل جي ڪاٺ جو صليب کڻندا آهن ۽ مٽي تي اسٽين ليس اسٽيل جو تاج پائيندا آهن. وقت جيڪڏهن گرامه فون رڪارڊ هجي ها، ته اسين سڀ مصرا ٻڌي ٻڌي بيزا ٿي پئون ها، ۽ رڪارڊ کي پڇي پورا ڪري ڇڏيون ها. ڪجهه ڏينهن اڳ (15 سيپٽمبر) هلال ۾ مون استاد بخاريءَ جو قطعو پڙهيو هوم. مون کي بيحد وڻيو هو.

هن چيو: ڪپڙو نه هو ڪاڏو نه هو
تو چيو: هر چيز هئي، پيسو نه هو.
مون چيو: اوڏر ته ونجي ها کٽي،
پر خوشي بازار جو سودو نه هو.

اڄ صبح جو ماسٽر چندر جي گانن جي ٽيپ ويٺي ٻڌم. ماسٽر چندر سنڌي موسيقيءَ جو لازوال ۽ لافاني فنڪار آهي. عظيم آرٽسٽ آهي. گهڻو ڪري پرسرام ضيا جو ڪلام آلاپيندو هو. پاڻ به شاعري ڪندو هو ۽ پنهنجا غزل جوڙي ڳائيندو هو. سوين دفعا اڳ ٻڌل سندس هڪ غزل ٻيهر ٻڌي مان اُباڻڪو ٿي پيس. ذهن تصور جي رڻ جو راهي ٿيو. ماسٽر چندر جي ڪلام جي هڪ سٽ شعور جي مقبرن

www.sindhsalamat.com

۾ پڙاڏا ڪندي رهي.“

”دل جي آ آس دل ۾ شل آس ٿيندي پوري!

ڪهڙي آس ڇا جي آس! ڪابہ نہ! اسين خوابن جا مسافر تعبير لاءِ تمنا نہ ڪندا آهيون. اسين اهي مست الست آهيون، جيڪي تعبيرن کي خواب ڏيئي ڇڏيندا آهن. اها آس ئي ڪهڙي جيڪا پوري ٿئي. اها منزل ئي ڪهڙي جيڪا ملي پوي، اُها راهہ ئي ڪهڙي جيڪا کُٽي پوي! ماسٽر چندر ڪهڙي آس جو ذڪر ڪيو آهي! هن ڇا جي آس جي ڳالهہ ڪئي آهي! ساڳئي ڪلام ۾ ماسٽر چندر چيو آهي:

”هڪ ڏينهن مون کي توسان ملڻو تہ يار آهي.“

ڪنهن سان ملڻو آهي! ڪڏهن ملڻو آهي! ڪٿي ملڻو آهي! ڪنهن کي ڪنهن ڪنهن سان ملڻو آهي!

مون هڪ دفعي سنڌوءَ کي چيو هو:” تنهنجي منهنجي محبت لازوال ان ڪري آهي، جو اسان کي ڪنهن بہ جنم ۾ ملڻو نہ آهي. اسان کي شاهہ لطيف جي هڪ سٽ جو سونهون ٿيڻو آهي:

”ڳوليان ڳوليان مَ لهان، شال مَ ملان هوت.“

***

www.sindhsalamat.com

اشرف المخلوقات

انسان جي اشرف المخلوقات هئڻ واري دعويٰ مان منهنجو اعتبار کڄي ويندو آهي، جڏهن ڪنهن ابهم، معصوم، منڙي پار جوساهه نپوڙيو ويندو آهي. مان اندران ڀڄي ڀري پوندو آهيان، ڏينهن جا ڏينهن ۽ راتين جون راتيون ويڳاڻو ٿي رلندو وتندو آهيان، دل جو شهر ڍهي ويندو آهي، مان ڪنڌرن مان سچائيءَ جا آثار ڳوليندو رهندو آهيان.

دل جي دنيا ايئن ئي ٿيندي آهي، جو ڪن ۾ ٺهندي ۽ ڪن ۾ ڍهندي آهي. ڪنهن مون کان پڇيو هو ته تنهنجين تحريرن ۾ غير شعوري طرح "دل جي دنيا" جو ذڪر ايندو آهي، ايئن ڇو آهي؟ تڏهن مون کيس جواب نه ڏنو هو. مان سمجهان ٿو ان وقت ڪو مناسب جواب مون کي سمجهه ۾ به نه آيو هو. اهو سوال منهنجي ذهن مان خارج نه ٿيو

www.sindhsalamat.com

آهي. اهو سوال اڄ بہ مون کي ياد آهي. اڄ جڏهن دل جي دنيا جو ذڪر ڪيو اٿم، تڏهن ان پراڻي سوال جو پڙلاءُ بہ ڪن پيو اٿم! سوچيان ٿو جواب ڏيئي ڇڏيان.

مان بنيادي طرح رومان جو ليکڪ آهيان. هتي لفظ رومان مان مراد فقط عشق نہ آهي. رومان مان منهنجي مراد Romance آهي. رومانس جي معنيٰ جو اندازو اسٽينلي لين پول جي جملي مان لڳائي سگهجي ٿو. جنهن محمد بن قاسم طرفان سنڌ جي فتح کي تاريخ جو رومان سڏيو آهي. مان مبالغہ آرائي ۽ وڏاءَ جو ليکڪ آهيان. مبالغہ آرائي ۽ وڏاءَ جا ليکڪ بنيادي طرح رومانس جا ليکڪ ٿيندا آهن ۽ رومانس جا ليکڪ دل هٿان مجبور هوندا آهن. اهوئي سبب آهي جو مان غير شعوري طرح "دل جي دنيا" جو ذڪر ڪري ويهندو آهيان.

لياقت آباد ۾ اڍائي سالن جي ٻارڙي جي سسي ڏڙڪان ڌار ٿي وئي. اخبارن ۾ تصويرن سميت خبر آئي. منهنجي دل جي دنيا ويران ٿي وئي. اعتبار جون ڪنگريون ڪري پيون. نہ- انسان اشرف المخلوقات نہ آهي- هرگز نہ آهي. تاريخ جي ڪنهن بہ دور ۾ ڌرتيءَ جي ڪنهن بہ حصي تي، جتي ڪنهن ابهم جو رت وهيو آهي، ان ڌرتيءَ ڪڏهن بہ سُک جو سپنو نہ ڏٺو آهي. اسان جي ڌرتي سُک جو سپنو نہ ڏسندي. ابهم جي روح اسان جي مٽيءَ مٿان بيٺل آسمان تي نظر نہ ايندڙ تحرير پڙهي ورتي آهي. مان شاعر هجان ها تہ جيڪر ابهم جي موت تي نوحو لکان ها، مرثيو لکان ها! مان شاعر نہ آهيان، مون کي اڌ پيغمبري نہ مليل آهي، جنهن احساس ڏنو آهي، تنهن احساس جي اظهار جو رستو نہ ڏنو آهي.

مان پنهنجي لاءِ دعا نہ گهرندو آهيان. اهو منهنجو ذاتي مسئلو آهي. اهو ڪنهن بحث جو موضوع نہ آهي. جنهن ڏينهن مون ماءُ ۽ سندس ڇهن ٻارن جي شهادت جو احوال پڙهيو. تنهن ڏينهن مون

www.sindhsalamat.com

آسمان ڏانهن ڏسو هو ۽ عرض ڪيو تہ مولا مون کان احساس موٽائي نہ ونجائڻ، مان احساس جي عيوض وجود ۽ اعتبارن ۽ اعتقادن جا ڪنڊر قبول ڪريان ٿو. مون کي درد ڏي، مان توکان دوا نہ گهرندس.

ڪجھ ڏينهن ڪانپوءِ، وجود جي ڪنڊرن ۾ گهمندي منهنجا پير جڏهن چلجي شل ٿي پوندا، تڏهن مان ڪنهن ٿتل مقبري جي ڊٺل شهر پناهہ کي ٽيڪ ڏئي ويهي رهندس، ۽ امام غزاليءَ کي پڙهندس.

امام غزاليءَ لکيو آهي تہ "انسان ۾ جتي فرشتن جهڙيون خصلتون آهن، اتي منجهس سوئر واريون بڇڙايون بہ آهن." منهنجو بحث امام غزاليءَ سان نہ آهي. منهنجو بحث پاڻ سان آهي. اهي انسان ڪي آڱرين تي ڳڻڻ جيترا وڃي بچيا آهن، جن جي ڪري سوئرن پاڻ کي اشرف المخلوقات سڏائڻ جو شرف حاصل ڪيو آهي.

***

www.sindhsalamat.com

رهبر

رهبر مليو تہ دل جي ماتمڪدي ۾ مليو. ورهين جي انتظار ڪانپوءِ زندگيءَ جي شام ۾ مليو مان ڪيس سڃاڻي ڪيو هو بيهي رهيو.

"مان خليل جبران نہ آهيان" مان هن جي سامهون وڃي بيٺس. چيم "مان تنهن ڪري توکان اهو سوال نہ پڇندس، جيڪي سوال جبران پنهنجي پيغمبر کان پڇيا هئا."

رهبر ڪنڌ کڻي مون ڏانهن ڏٺو.

چيم "مان توکان وحدت الوجود جي سمجهاڻي نہ وٺندس"

رهبر خاموش رهيو.

مون ڳالهايو چيم "مان توکان جنت ۽ دوزخ جي حقيقت نہ پڇندس."

www.sindhsalamat.com

“جيڪي انسان پنهنجي وجود ۾ هڪ جنت ۽ دوزخ کڻي جيئندا آهن، سي انسان جنت ۽ دوزخ جي باري ۾ سوال نہ ڪندا آهن”. رهبر ڳنڀير لهجي ۾ ڳالهائيندي چيو تہ “مون کي خبر آهي، تون جنت ۽ روزخ جي باري ۾ سوال نہ ڪندين”

مون اچرج مان رهبر ڏانهن ڏٺو.

“رهبر، تون مون کي دل جي ماتمڪدي ۾ مليو آهين، تنهنڪري منهنجي دل جو حال ڄاڻين ٿو.” ڪائنس پڇيم، “مون کي ٻڌاءِ رهبر، تہ لمحا ڪڏهن سڪرات جي عذاب وانگر طويل ڇو ٿي ويندا آهن ۽ چار ڏينهن چار صديون ڇو محسوس ٿيندا آهن.”

“مان تنهنجي تقدير جو ڪاتب نہ آهيان.” رهبر چيو، “ڇا محسوس نہ ڪيو اٿئي، تہ وقت جي جن لمحن کي تون روڪڻ چاهيندو آهين ۽ انهن لمحن جي لاءِ ڦٿڪندو آهين، سي لمحا اک ڇنڀ ۾ گذري ويندا آهن!”

رهبر جو جواب ٻڌي سمجهيم. پوءِ ڪائنس پڇيم، “ايئن ڇو آهي رهبر، جو زندگيءَ جي شام ۾ منهنجو وياڪل من عبادت لاءِ ماندو ٿيڻ لڳندو آهي.”

“عبادتگاهہ جا در تنهنجي لاءِ بند آهن. زندگيءَ جي آخري سجدي لاءِ تون عبادتگاهہ ۾ داخل نہ ٿي سگهندين.” رهبر غور سان مون ڏانهن ڏسندين چيو “تون دل جي ماتمڪدي مان نڪري عبادت ڪري نہ سگهندين.”

“اهو فيصلو ڪڏهن ٿيو هو؟” مون رهبر کان پڇيو

“ازل کان” رهبر وراڻيو. پوءِ هن چيو “ياد اٿئي، ڪنهن سرباڻن ۾ توکي چيو هو تہ ڪجهہ انسان پنهنجي صليب پٺن تي کڻي زندگيءَ جو سفر طئہ ڪندا آهن.”

“ها مون کي ياد آهي.” مون وراڻيو.

www.sindhsalamat.com

رهبر چيو " ۽ تڏهن تو بہ سرگوشيءَ ۾ ڳالهايو هو ۽ چيو هو تہ ڪجھہ انسان پنهنجي جنگ اڪيلي سر وڙهندا آهن. ياد اٿئي نہ پنهنجو جملو؟ "

"رهبر" مان سندس قدمن تي ويهي رهيس، چيم "تون منهنجي باري ۾ سڀ ڪجھہ ڄاڻين ٿو."

"جيڪي انسان پنهنجا صليب ڪلهي زندگيءَ جو سفر طئي ڪندا آهن ۽ پنهنجي جنگ اڪيلي سر وڙهندا آهن،سي عبادتگاهہ تائين پهچي نہ سگهندا آهن" رهبر چيو "هو تو وانگر دل جي ماتمڪدي ۾ عبادت ڪندا آهن."

چيم، "مون کي اڄ پڇيل سوالن جو جواب ڏي رهبر."

"اڄ محرم جي ڏهين تاريخ آهي." رهبر غور سان مون ڏانهن ڏسندي چيو، "زندگيءَ ڪنهن ڪنهن وقت فرات نديءَ جي ڪناري اڃايل ٿي گذري ويندي آهي."

رهبر مون کي دل جي ماتمڪدي ۾ هيڪلو ڇڏي هليو ويو.

***

www.sindhsalamat.com

سنڌو منهنجي ساهه ۾

www.sindhsalamat.com

تشخص

هڪ دفعي سنڌوءَ مون کان ڏاڍو عجيب سوال پڇيو هو. پڇيو هئائين، "اسين ٻئي ڪير آهيون ۽ اسان جو پاڻ ۾ ڪهڙو سنگ آهي؟"

ڏانهنس ڏسندي وراڻيو هيم "ڪجهہ سنگ اهڙا ٿيندا آهن، سنڌو جن جي ڪابہ سمجهاڻي نہ ٿيندي آهي."

سنڌوءَ چيو "منهنجي ڳالهہ ٽولنوائين."

چيم، "چڱو ڀلا، اول تون ٻڌاءِ تہ ڌرتي ۽ دل وارن ۾ ڪهڙو سگ هوندو آهي؟"

سنڌو کلي پيئي، چيائين، "تون وڏو استاد آهين."

"سمجهي سگهين ٿي تہ مان توسان ڪڏهن استادي ڪري

www.sindhsalamat.com

سگهندس!“

”ڪهڙي خبر- توتي ڪهڙو اعتبار!“

”وڏي ظالم آهين.“

”مان ظالم آهيان!“

”ظالمن کي متي تي کي سگ تيندا آهن!“

هڪ جملي تي مونکي ظالم هئڻ جو الزام ڏنو اٿئي!“

منصور کي جڏهن سنگسار پئي ڪيائون تڏهن ابوبڪر شبليءَ کيس گلاب جو گل هنيو هو ۽ منصور کان آهہ نڪري ويئي هئي.“

”تون پاڻ کي منصور ٿو سمجهين“

مون منصور جي پيرن جي پٽيءَ جو متي تي محراب ٺاهيو آهي.“

هوءَ اداس ٿي پيئي، اُداس ٿيڻ ڪانپوءِ وڏيڪ سهڻي ۽ شاناءِتي ٿي پيئي. مان اڄ تائين سمجهي نہ سگهيو آهيان تہ ڪجهہ ماڻهو اداس ٿيڻ کان پوءِ جاذب نظر ڇو ٿي پوندا آهن!

مون سنڌوءَ کان پڇيو ”عشق کي عبادت ڇو سڏيندا آهن“

جواب نہ ڏنائين. منهن ٻئي طرف ڪري ڇڏيائين. خلائن ۾ نهارڻ لڳي.

پڇيم ”مونکان ناراض آهين، سنڌو؟“

”توسان ڳالهائڻ اجايو آهي.“

”فقط تو هڪ سان ڳالهائڻ لاءِ مون سڄيءَ دُنيا سان ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو آهي.“

”تہ پوءِ منهنجو سوال ڇو ٿو لنوائين.؟“

ڪهڙو سوال؟“

”اسين ٻئي ڪير آهيون ۽ اسان جو پاڻ ۾ ڪهڙو سنگ آهي؟“

”مون ڏانهن ڏس. سنڌو.“ سندس اکين ۾ نهاريندي چيم. ”مون ڏانهن غور سان ڏس.“

www.sindhsalamat.com

هن مون ڏانهن ڏٺو.

چيم، "تون ۽ مان درد جي مسلسل سلسلي جي ڪڙي آهيون. اسين چاهتن جي نئين رسم جا خالق آهيون، اسين خزائن جي وحشت جو سينگار آهيون."

پڇيائين، "اسان جو پاڻ ۾ ڪهڙو سنگ آهي؟"

وراڻيم، "اسان جو پاڻ ۾ درد جو رشتو آهي؟"

پوءِ هن پريل پريل آواز ۾ پڇيو "اسان جو ڏوهه ڪهڙو آهي؟"

سندس سوال ٻڏي دل پرجي آئي. هوءَ معصوم آهي. آسمان وانگر بي داغ آهي. مان گنهگار آهيان. منهنجو منحوس پاڇو مٿس پيو آهي. هوءَ بدنام ٿي آهي.

"ڏوهه منهنجو آهي. تنهنجو ناهي. تون معصوم آهين. " چيم، "تون عيسيٰ جي ترڃ مان ٽميل رت جو قطرو آهين. تون مريم جي اک جي آلاڻ آهين."

***

www.sindhsalamat.com

نشان

اسان جي ڳالهين جي نہ ابتدا هوندي آهي ۽ نہ انتها. ڪڏهن تہ پهرن جا پهر ڳالهائيندا آهيون. زندگيءَ جي باري ۾ ۽ موت جي باري ۾، خوشين جي باري ۾ ۽ غمن جي باري ۾، خوابن جي باري ۾! ۽ ڪڏهن وري ڪلاڪن جا ڪلاڪ خاموش هلندا رهندا آهيون. ويران رستن تي اُداس وڻن جي هيٺان! اهڙي حياتي، جنهن جو وڏو حصو اسان پنهنجي وجود جي منتشر حصن کي ميڙيندي ۽ ان ڪوشش ۾ ناڪام ٿيندي گذاري ڇڏيو آهي ۽ باقي حصو جيڪو محدود ۽ مختصر آهي، ان ڪوشش ۾ گذري ويندو.

ڪالهہ اسين ڪلفٽن تائين پنڌ ويا هئاسين ۽ سمنڊ جي ڪناري تي قدمن جا نشان ڇڏي موٽي آيا هئاسين. واٽ تي خاموشيءَ ڪي

www.sindhsalamat.com

ٿوڙيندي، سنڌوءَ هڪ جملو ڳالهايو هو هن چيو هو "وقت جي ويرَ اسان جي قدمن کي لٽي ڇڏيندي"
"ها، وقت جي وير قدمن جي عارضي نشانن کي لٽي ڇڏيندي آهي."
سنڌوءَ ڏانهن ڏسندي چيو هيم، "تون ۽ مون موهن جي دڙي ۾ جڏهن اهو شهر آباد هو، قدمن جا نشان ڇڏيا هئا. اُهي نشان اڄ ان تائين اتي موجود آهن. وقت جي وير عشق جي عبادتگاهن ۾ ڪيل سجدن جي محرابن کي لٽي نه سگهندي آهي."
سنڌوءَ ٽڏو ساهه کڻندي چيو هو، "تون ماضيءَ جون ڳالهيون پيو ڪرين."
"عشق جو عبادتگاهه ويران نه ٿيو آهي. سنڌو" چيو هيم، مان زمان حال جي ڳالهه پيو ڪريان."
بس اهڙيون هونديون آهن اسان جون ڳالهيون، جن کي نه منڍ هوندو ۽ نه پڇاڙي! ماڻهو اسان جون ڳالهيون بڌي منجهي پوندا آهن.
ڪين اسان جون ڳالهيون سمجهه ۾ نه ايندي‌يون آهن ۽ پوءِ هو اسان جي ڳالهين مان هزارين معنائون ڪيندا آهن.
ڪلفٽن کان پنڌ موٽيا هئاسين. صدر تائين پهچندي ٿڪجي پياسين. ايلفيءَ مان لنگهندي هڪڙي پارڙي کي ڏٺوسين. فيشن آرڪيڊ جي ٻاهران فٽ پاٿ تي پراڻا ڪيلينڊر رکي وينو هو ۽ ڪلينڊرن مان تصويرن ڪپي وڪڻي رهيو هو. سنڌو پارڙي وٽ بيهي رهي. پراڻن ڪيلينڊرن ڏانهن ڏسندي رهي. پوءِ هيٺ جهُڪي هڪ پراڻي ڪيلينڊر مان ڪپيل تصوير کڻي ورتائين. تصوير ڪنهن ڇوڪريءَ جي هئي. تصوير مون کي ڏيکاريندي پڇيائين، "ڪيئن آهي"؟
بيخياليءَ ۾ چيم، "ٺيڪ آهي، سٺي آهي."
ڇوڪريءَ کان تصوير جي قيمت پڇي ڪيس هڪ رُپيو ڏنائين.

www.sindhsalamat.com

تصوير خريد ڪري ورتائين. مون عجب مان ڏانهنس ڏٺو. پڇيو مانس،
"تصوير ڇو ورتي اٿئي"
جواب ڏنائين "تو کي پسند جو آهي!"
"مون کي!" مان حيران ٿيس.
"ها، توئي تہ چيو هو نہ. تہ هيءَ تو کي پسند آهي."
"مون کي مٿي ۾ پيون مصيبتون گهٽ لڳل آهن. جو هينئر ڇوڪرين جون تصويرون گڏ ڪندس!"
"ڪهڙي خبر!"
" مون کي ميوزيم کولڻو ناهي."
"بس!"
سنڌوءَ چيو "مون تنهنجي واتان اهو جملو ٻڌڻ پئي چاهيو. مون کي تنهنجي ماضيءَ جي باري ۾ سڀ خبر آهي."
دل جو ڪعبو انيڪ بُتن سان آباد هو. سنڌو" مون ڏانهس ڏسندي چيو." ۽ جڏهن کان مون کي هڪ معبود مليو آهي، تڏهن کان مون دل جي ڪعبي جا سمورا بت ڀڃي ڇڏيا آهن."
سنڌوءَ اُداس نظر سان مون ڏانهن ڏٺو.
چيم، " جڏهن مان نہ هوندس سنڌو. تڏهن سنڌ جا مرثيہ گو شاعر توسان منهنجي بي پناهہ محبت جا نوحا لکندا. منهنجي چاهت کي ڳائيندا."

***

www.sindhsalamat.com

محبت

هڪڙي ڏينهن سنڌوءَ مون کان پڇيو "مون سان ڪيتري محبت اٿئي؟"

سوال منجهائيندڙ هو. ڪو بہ مناسب جواب دل تي تري نہ آيو. مون سنڌوءَ کي چيو "اڄ تائين محبت ڪرڻ وارن کان ڪنهن اهڙو سوال نہ پڇيو هوندو جهڙو تون مون کان پڇيو آهي."

سنڌوءَ چيو "اهو سوال فقط تنهنجي لاءِ آهي."

"منهنجي محبت جي انتها ۾ شڪ اٿئي؟"

چيائين، "نہ"

پڇيو مانس "تہ پوءِ اهڙو سوال ڇو پڇيو اٿئي؟"

"ياد اٿئي، هڪ دفعي تو پنهنجي محبت جي باري ۾ ڇا چيو هو."

www.sindhsalamat.com

“ڇا چيو هوم؟”

“تو چيو هو تہ جهڙي محبت تو مون سان ڪئي آهي، تهڙي محبت اڄ تائين ڪنهن بہ ڪنهن سان نہ ڪئي هوندي.”

ها، “مون کي پنهنجو جواب ياد آهي. مان پنهنجي دعويٰ تي اڄ بہ قائم آهيان.

“پنهنجي دعويٰ جو مطلب سمجهين ٿو؟”

ها سمجهان ٿو، ورنہ اهڙي دعويٰ نہ ڪريان ها.”

“پڪ اٿئي تہ جهڙي محبت تو مون سان ڪئي آهي، تهڙي محبت اڄ تائين ڪنهن بہ ڪنهن سان نہ ڪئي هوندي؟”

سنڌوءَ کي چيم، “منهنجين اکين ۾ نهار سنڌو.”

سنڌوءَ پنهنجين عميق نگاهن سان منهنجين اکين ۾ نهاريو.

چيم، “منهنجين اکين ۾ توکي حاصل ڪرڻ جي هوس نہ آهي.”

هوءَ خاموش رهي.

چيم، “منهنجين اکين ۾ وڇوڙي جي شمعن جي روشني آهي.”

هن ڪجهہ نہ چيو.

مون چيو، “ماڻهو محبت ۾ وصل جي آرزو ڪندا آهن. مون فراق سان زندگيءَ جي ويرانين کي سينگاريو آهي.”

سنڌوءَ ٿڌو ساهہ کنيو ۽ چيو “پوءِ تہ مان پنهنجو سوال ورجائڻ ۾ حق بجانب آهيان.”

چيم “تو هن هڪ سوال جي ڳالهہ تي ڪرين سنڌو منهنجي وجود جي باطن ۽ ظاهر تي توکي اختيار آهي.”

هوءَ اداس ٿي پيئي.

چيم، “فقط تون آهين سنڌو جنهن مون سرڪش کي واڳ وڌي آهي.”

هوءَ وياڪل نظر اچڻ لڳي.

www.sindhsalamat.com

چيمر، "عجب ماجرا آهي. مون کان محبت جي مامر متعلق پڇندي آهين، ۽ پوءِ منهنجي محبت جو اظهار ٻڌي، اداس ٿي پوندي آهين.ايئن ڇو آهي سنڌو!"

سنڌوءَ منهنجي سوال جو جواب نہ ڏنو.

پڇيائين، " مون سان ڪيتري محبت اٿئي؟"

'انهن انتهائن جي باري ۾ سوچ سنڌو جن انتهائن جو ڪوبہ انت نہ هجي. انهن وسعتن جي باري ۾ سوچ، جن جي ڪابہ سرحد نہ هجي."

چيمر ، "منهنجي محبت جو ڇيھہ ڪٿي آهي؟"

"جتي، مان نہ آهيان ۽ جتي فقط منهنجي محبت آهي، اُتي منهنجي محبت جو ڇيھہ آهي. سنڌوءَ ڏانهن ڏسندي چيمر، "اهو بہ منهنجي محبت جو ڇيھہ آهي تہ مان پنهنجي محبت کي محرومين سان سينگارڻ لاءِ تو کان پري پري رهان. توکي حاصل ڪري نہ سگهان."

***

www.sindhsalamat.com

جنم

"سنڌو"

"جي"

چون ٿا تنهنجو ذڪر نہ ڪريان، تنهنجي باري ۾ نہ ڳالهايان."

"تہ پوءِ ڇا سوچيو اٿئي؟"

"ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ ٿو اچي."

"ڇو؟"

"ڇو جو جڏهن ويٽنام جو ذڪر ڪريان ٿو تہ ڪوبہ اعتراض نہ ٿو ڪري، پر جڏهن تنهنجو ذڪر ڪريان ٿو. تہ الزامن جو صليب پُٺن تي کڻان ٿو."

"پوءِ منهنجو ذڪر ڇڏي ڇونہ ٿو ڏئين؟"

www.sindhsalamat.com

“ منهنجي ادبي زندگي مان جيڪڏهن تنهنجو ذڪر ڌار ڪيو وڃي ته پاڇيءَ ۾ مون ڪي ڪجهه به ملندو”

“هينئر ڇا مليو اٿئي.”

“درد جي ميراث.”

”تو شاعري ڇونه ٿو ڪرين.”

“مقدر ۾ لکيل ناهي.”

“تقدير جو قائل آهين؟”

“جيستائين تو ڪان جدا نه ٿيو هوس.”

“اڳ ؟”

“اِرادي آڏو ڪنهن به شيءِ ڪي ڪَٿَ ۾ نه آڻيندو هوس.”

“ان ئي تقدير جي لکئي بدران سزا ڇونه ٿو سمجهين؟.”

”ڇا جي سزا ؟”

“محبت جي سزا.”

اسين : حبت ۾ پنهنجي سزا پاڻ مقرر ڪندا آهيون. پيو ڪو اسان ڪي ڪهڙي سزا ڏيئي سگهندو!”

“مون ڪي خبر آهي تون محبت ۾ مرڻ جو قائل آهين.”

“مان تنهنجي لاءِ هر دور ۾ مرندو رهيو آهيان سنڌو.”

‘منهنجي پاسي ۾ ڇو نه ٿو ويهي رهين؟”

“نه مان تنهنجي پاسي ڪان نه مان تنهنجي سامهون ويهندس.”

“ڇو؟”

“اسين عبادتگاهن کي پٺي نه ڏيندا آهيون.”

“حق تي ماڻهو توکي ڪافر ٿا سمجهن!”

“مان مومن ڪڏهن هوس!”

“پر تڏهن به لوڪ جو لحاظ ڪبو آهي.”

“مان منافق نه آهيان. مون تو سان محبت ڪئي آهي.”

www.sindhsalamat.com

“محبت جي ميدان ۾ تون اڪيلو تہ ناهين!”

“مان محبت جي ميدان ۾ مرڻ وارن جي قافلي ۾ شامل آهيان.”

“پر تون تہ جيئرو آهين!”

“هيءُ منهنجو نئون جنم آهي. مان تنهنجي محبت ۾ وري مرندس ۽ وري جنم وٺي موٽي ايندس. تنهنجي لاءِ منهنجي مرڻ ۽ جيئڻ جو سلسلو قيامت تائين هلندو رهندو.”

***

www.sindhsalamat.com

اعتقاد

مان سنڌوءَ ڏانهن ڏسندو رهيس.

سنڌوءَ پڇيو "ڇا پيو ڏسين؟"

ڏانهنس ڏسندو رهيس. سندس سوال جو جواب نه ڏنم. چيم، "خبر اٿئي نه سنڌو، ته مان نصيب جي وجود کان منڪر آهيان!"

"ها، مون کي خبر آهي." سنڌوءَ چيو "تنهنڪري سڄي ملڪ ۾ بدنام ٿي ويو آهيان."

"تون!" سنڌوءَ ٺهڪ ڏنو. چيائين، "ناممڪن، تنهنجي سڏرڻ جو مدو ختم ٿي ويو."

"مان بدناموسيءَ جو داغ ڪٽي مري ويندس." چيم، "پر يقين ڪر سنڌو ته هينئر منهنجو نصيب جي وجود ۾ اعتقاد ٿي ويو آهي.

www.sindhsalamat.com

ڪجهه آهي- نصيب چئجي يا ٻيو ڪجهه - پر آهي ضرور، جنهن تي انسان جو وس نه ٿو هلي."

چريا! سچ پچ راهه راست تي آيو آهين ڇا؟" سنڌوءَ ڪجهه ڪجهه تعجب وچان پڇيو.

"مون کي يقين ٿي ويو آهي سنڌو ته تون ۽ مان ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ جدا ٿي ويندا سين. شايد هميشه لاءِ جدا ٿي وينداسين." سنڌوءَ ڏانهن ڏسندي چيم، "مان وري توکي ڏسي نه سگهندس. توسان ڳالهائي نه سگهندس. توکي پنهنجين بي معنيٰ ڳالهين سان بيزار ڪري نه سگهندس."

سنڌو اداس ٿي ويئي.

چيم، "تون اداس نه ٿيءُ سنڌو. تون سدا حيات آهين. امر آهين. منهنجي هئڻ يا نه هئڻ سان ڪو فرق نه پوندو."

هن منهن ٻئي طرف ڪري ڇڏيو.

"مون کان منهن نه موڙ." مون کي ڏسڻ ڏي. مان توکي نصيب جي بازيءَ ۾ هارائي وينو آهيان. مون کي پاڻ ڏانهن ڏسڻ ڏي، ته جيئن نصيب جي وجود ۾ منهنجو اعتقاد پختو ٿي وڃي ۽ پوءِ مان تنهنجي ياد کي دل ۾ سانڍي هتان هليو وڃان."

سنڌوءَ هڪدم منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. پڇيائين، ٻِگل ٽُٽل آواز ۾، "موٽي نه ايندين ڇا؟"

ڏانهنس ڏسندي چيم، "هزارين ميلن جو مفاصلو منهنجي تصور جي پرواز آڏو ڪا معنيٰ نه ٿو رکي."

چيائين، "اهو منهنجي سوال جو جواب ناهي."

دل تي مايوسيءَ جا ڪارا ڪڪر تري آيا. چيم، "موٽي اچي ڇا ڪندس."

پڇيائين، "مون سان محبت نه اٿئي ڇا؟"

www.sindhsalamat.com

“محبت قربتن جي محتاج نہ هوندي آهي. سنڌو. ” ڏانهس ڏسندي چيم، “تون منهنجو روح، منهنجو وجود، منهنجي شخصيت جو لازمي حصو آهين. محروميءَ جو احساس محبت کي ابدي زندگي بخشي ڇڏيندو آهي. ”

اجايو ڪيس اُداس ڪري ويٺم. پڇيائين “پاڻ تي اعتبار نہ رهيو اٿئي. يا مايوس ٿي پيو آهين. ”

“اڳ تو تائين پهچڻ مشڪل محسوس ٿيندو هو. ” چيم، “هينئر تو تائين پهچڻ ناممڪن ٿي پيو آهي. ”

ٿڏو ساهہ کنيائين. پڇيائين، “باهر وڃي مون کي وساري ڇڏيندين. ”

“مان هر جنم تنهنجي در تان پنهنجو دامن مايوسين سان ڀري موٽندو رهيو آهيان. ” چيم، “تنهنجي آرزوءَ ۾ جيئڻ ۽ تنهنجي لاءِ مرڻ جو دستور مون کي ورثي ۾ مليو آهي. مان توکي وساري نہ سگهندس. سنڌو. ”

***

www.sindhsalamat.com

خالق

سمجهان ٿو مان ڪي پهر خاموش ويٺو هوس. دامن ڪوه جي بلندين تان اسلام آباد جي شهر ڏانهن ڏسي رهيو هوس. اسلام آباد جي شهر تي ڏنڊ ڇانيل هئي. مارگلا روڊ کان اڳتي ڪجهه نظر نه پئي آيو. سنڌوءَ مون کان پڇيو، "ڇا پيو سوچين؟"

"هلال لاءِ ڪو ڪالم سوچي رهيو آهيان." چيم، "پر ڏنڊ سبب اسلام آباد مون کي ڇٽو نظر نه ٿو اچي."

پڇيائين، "ڇا اِهو ضروري آهي ته تون اسلام آباد جي باري ۾ ڪالم لکين."

چيم، "منهنجي دل سورج مُکيءَ مثل آهي. مان اُس ۾ روشنيءَ ۾ ٽڙندو آهيان. اونده ۾ ڏنڊ ۾ ڪومائجندو آهيان."

www.sindhsalamat.com

سنڌوءَ چيو "هن دفعي تون پنهنجي ۽ منهنجي باري ۾ ڪالم لک."
مون سنڌوءَ ڏانهن ڏٺو. خاموش رهيس.
سنڌوءَ پڇيو "ڇا پيو ڏسين."
چيم، "تنهنجي خوبصورت پيشانيءَ تي پنهنجي تقدير جي تحرير ڳولي رهيو آهيان."
هن منهنجو هٿ پنهنجن مقدس هٿن ۾ جهلي ورتو.
چيم، "مون تو ڪي ٻن انتهائن جي وچ ۾ چاهيو آهي، سنڌو."
هوءَ خاموش رهي.
مون ڳالهايو. چيم، "مون توکي عبادت ۽ ديوانگيءَ جي ٻن انتهائن وچ ۾ چاهيو آهي. منهنجي محبت جو ڪوبه انت لهي نه سگهندو."
مان سنڌوءَ جي پاسي مان اُٿي يوڪليپٽس جي سڪل پنن تي وڃي ليٽي پيس. مٿي هيٺان ٻانهن ڏئي آسمان جي وسعتن ۾ پاڻ وانگر آواره ڪڪرن ڏانهن ڏسڻ لڳس. سيمينٽ جي بئنچ تان اُٿي سنڌو منهنجي پاسي ۾ اچي ويهي رهي. هوءَ منهنجو درد پرکي سگهندي آهي. هوءَ منهنجي اذيت محسوس ڪري سگهندي آهي. هوءَ منهنجي مونجهارن کي سمجهي سگهندي آهي. سنڌوءَ چيو "پاڻ کي پريشان ڇو ٿو ڪرين. ٻيا هزارين موضوع آهن. انهن جي باري ۾ تون لکي سگهين ٿو."
"مان آسمان جي ڪڪرن وانگر رولاڪ آهيان. آواره آهيان."
چيم، "منهنجو ڪوبه گهر گهاٽ ڪونهي. مان ٻين موضوعن تي لکي سگهان ٿو. مان چانهه پڪيءَ ۽ ڳيري جي آڪاٽي لکي سگهان ٿو. مان ڪانءَ ۽ جهرڪيءَ جو قصو به لکي سگهان ٿو. پر في الحال مان اُهو ڪجهه لکڻ چاهيان ٿو جيڪي ٻرندڙ جبل وانگر منهنجي وجود ۾ ٽهڪي رهيو آهي."
"تون ڪنهن وقت مون کي هڪڙو ننڍڙو سهڻو ضدي ٻار لڳندو

www.sindhsalamat.com

آهين.“

سنڌوءَ چيو ”چڱو هن دفعي تون فقط منهنجي باري ۾ ڪالم لک.“

چيم، ”مون هر جنم ۾ تنهنجي باري ۾ اڌوري ڪويتا چڏي آهي. هن دفعي به اڌوري ڪويتا ڇڏي ويندس.“

سنڌوءَ آهستگيءَ سان چيو ”هر جنم ۾ مون توکي پنهنجي وجود ۾ دل وانگر ڌڙڪندي محسوس ڪيو آهي.“

سندس مقدس هٿ پنهنجين اکين تي رکندي چيم، ”منهنجي هڪ هڪ تحرير تنهنجي محتاج آهي. مون تنهنجي تصور کان جدا تي هڪ لفظ به نه لکيو آهي.

هوءَ خاموش رهي.“

مون ڳالهايو چيم، ”تو مون کي روشني ۽ جوت جي دولت عطا ڪئي آهي. اصل ۾ امر جليل جي خالق تون آهين.“

اِها ڪالهوڪي ڳالهه آهي. اڄ سوچيان پيو ته ڪهڙي موضوع تي هلال لاءِ ڪالم لکان.

***

www.sindhsalamat.com

واپسي

مون سنڌوءَ کي چيو " ماڻهو مون کي ملحد، ڪافر ۽ باغي سمجهندا آهن. پر، اصل ۾ ايئن ناهي."

ڪالهه، هڪ ڏينهن لاءِ سنڌو اسلام آباد آئي هئي. جمعي جو ڏينهن هو. موڪل ڏينهن ڪامورن جي شهر اسلام آباد ۾ راڪاس گهمي ويندو آهي. سنڌوءَ چيو "اسين پپر جي ڇانوَ ۾ ويهي ڳالهيون ڪنداسين."

چيم، "اسلام آباد ۾ پپر ڪونهي."

ڪجهه ڪجهه عجب لڳس. چيائين، "ته پوءِ ڪنهن ٻڙ جي ڇانوَ ۾ ويهنداسين."

چيم، "هتي ٻڙ به نه اٿئي."

www.sindhsalamat.com

چيائين، ”تہ پوءِ ڪنهن نہ جي ڇانوَ ۾ ويهندا سين.“

چيم، ”سنڌو پٽرن جي شهر ۾ مون اڄ تائين نہ نہ ڏٺي آهي.“

پڇيائين، ”تہ پوءِ هتي ڇا آهي!“

اسين ويران رستن تي هلندا رهيا سين.

سنڌوءَ پڇيو، ”ڇا سوچيو اٿئي!“

ورائي پڇيم، ”ڇا جي باري ۾!“

چيائين، ”پنهنجي باري ۾“

چيم، ”زندگي تنهنجي ياد جي سهاري گذاري ڇڏيندس.“

آبپاره وٽان پڪوڙا ۽ ڊبل روٽي ورتي سين. روز گارڊن ۾ ياسمين جي ٻاريءَ وٽ ڇپر تي ويناسين. سنڌوءَ پڇيو ”سياست جي باري ۾ ڪيئن ٿو ڀانئين!“

”جاگيردارن، سرمائيدارن، وڏيرن ۽ مُلن جي سياست ڪان مون کي نفرت آهي.“ چيم، ”منهنجي سياست تون آهين. منهنجو نظريو محبت آهي. منهنجو نظام چاهت آهي.“

سنڌو کلي پيئي، چيائين، ”جاگيردارن ، وڏيرن ۽ ملن هٿان مارجي ويندين.“

”تنهنجي راهہ ۾ مرڻ سعادت، تنهنجي لاءِ مرڻ شهادت آهي.“ چيم، ”عشق جي علم کي ڪُنهبو ڪري تاريخ جي هر دور ۾ مان تنهنجي لاءِ مرندو رهيو آهيان، سنڌو.“

سنڌوءَ بيحد پيار وچان چيو ”تون چريو آهين.“

چيم، ”ان الزام جي مون ڪڏهن بہ ترديد نہ ڪئي آهي.“

”خبر اٿئي!“ سنڌوءَ چيو ”تنهنجي اٿميي پيار کان ڪڏهن ڪڏهن مان ڊڄي ويندي آهيان.“

چيم، ”تڏهن تہ توکان پري ٿي ويو آهيان.“

پڇيائين، ”ظاهري قربت کي اهم ٿو سمجهين!“

www.sindhsalamat.com

چيم، ”پاڻ کي پرچائڻ خاطر ايئن چيو اٿم. منهنجي محبت وچوڙن ۾ آسمان جي وسعتن کان وڏي ويئي آهي.“

ڪجهه دير کان پوءِ شڪرپڙيان ڏانهن ويندي، سنڌوءَ چيو ”گذريل مهيني مان ڪراچيءَ ويئي هئس.“

مون حسرت وچان کانئس پڇيو هو ”اُهي رستا، اُهي گهٽيون ۽ اُهي چوواٽا ڪيئن هئا، جتي تون ۽ مان محبت لاءِ نئين دستور جي تلاش ۾ رلندا هئاسين!“

سنڌوءَ چيو، ”ڪجهه نه بدليو آهي. فقط وقت اسان کي پنتي ڇڏي ويو آهي.“

شام جو مان کيس اسٽيشن تي ڇڏڻ ويس. هوءَ دريءَ تي منهن رکي مون ڏانهن ڏسندي رهي. نه هن ڳالهايو ۽ نه مون. هڪ ٻئي ڏانهن ڏسندا ئي رهيا سين. اسين محبت ۾ ان مقام تي وڃي پهتا آهيون، جتي ڪڏهن ڪڏهن اندر جي اڌمن جي اظهار لاءِ لفظن ۽ جملن جي ضرورت نه پوندي آهي.

سنگل ٿيو. گاڏي چُرڻ لڳي. سنڌوءَ دريءَ مان پنهنجو هٿ وڌايو. سندس هٿ ۾ هٿ ڏيندي چيم، ”مون چاهتن جي چانئٺ تي سجدو ڪيو آهي. سنڌو اُها محبت، جيڪا عبادت جي سرحدن کان اڳتي نڪري ويندي آهي. سا محبت ابدي هوندي آهي. لازوال هوندي آهي.“

گاڏيءَ جي رفتار وڌي ويئي. هٿُ هٿَ کان ڌار ٿي ويو.

***

www.sindhsalamat.com

خاموشي

سنڌوءَ جي قدمن ۾ ويٺو هوس، خاموش ۽ ماٺ ماٺ! جڏهن پاڻ ۾ ڳالهائڻ لاءِ ڪجهه نه هوندو آهي، تڏهن اسين ڳالهائيندا آهيون ۽ جڏهن ڳالهائڻ لاءِ گهڻو ڪجهه هوندو آهي، تڏهن اسين ڪجهه نه ڳالهائيندا آهيون. هڪ ٻئي جي سامهون هوندي به چپ چپ رهندا آهيون! ان ڏينهن به اسين چپ چپ هئاسين. چپ انڪري هئاسين جو ڳالهائڻ لاءِ سمورو ماضي، حال ۽ مستقبل اسان جي وجود ۾ اٿلڻ لاءِ ماندو ٿي رهيو هو. مان سنڌوءَ جي قدمن ۾ ويٺو هوس. سنڌوءَ جي قرب ۾ منهنجي لاءِ اها ئي مناسب جاءِ هئي ۽ اها ئي مناسب جاءِ آهي.

مون سنڌوءَ کي چيو "منهنجون به تمام ننڍڙيون ۽ معمولي تمنائون ڪڏهن به پوريون نه ٿينديون."

www.sindhsalamat.com

سنڌوءَ منهنجيءَ پيشانيءَ تان وار پري ڪندي پڇيو "ڪهڙيون ٻـ تمنائون؟"

ماٺهو مون کي سنگدل سڏيندا آهن. پر، تو کي خبر آهي. مون کي خبر آهي، تہ مان سنگدل نہ آهيان." سنڌوءَ ڏانهن ڏسندي چيم، "سنڌو دل چاهي ٿي، تنهنجي هنج ۾ منهن لڪائي، سڏڪا ڀري ڀري روئي پوان. چاڻان ٿو، منهنجي اها تمنا پوري نہ ٿيندي"

منهن تي اروڙ جهڙي اُداس مرڪ تري آيس. چيائين، "تون چريو آهين."

"چاهڻ وارا ۽ چاهتن ۾ مرڻ وارا ايئن هوندا آهن. جيئن مان آهيان."

چيم، "مون کي ظاهر طرح ويجهو هوندي، تون مون کان پري آهين. مون کي تنهنجي هنج نصيب نہ ٿيندي"

سنڌوءَ ڪجهہ نہ چيو"وياڪل ٿي پيئي".

"مان تنهنجو هوس، تنهنجو ئي رهندس. توکان سواءِ مان بي معنيٰ آهيان." سنڌوءَ جي اکين ۾ ڏسندي چيم. "چاهيان ٿو، ساهہ جو سلسلو ختم ٿي وڃي، مان تنهنجن قدمن ۾ خاموشيءَ سان دم ڏيئي ڇڏيان. توکان جدا ٿي مرڻ مون کي گوارا نہ آهي. مان تنهنجو آهيان. تو وٽ مرڻ جو خواهشمند آهيان، پر مون کي خبر آهي، منهنجي اها تمنا بہ پوري نہ ٿيندي"

"مون سان جيڪي ڳالهائيندو آهين، سو لکي ڇڏيندو آهين."

سنڌوءَ چيو. "تنهنجين تحريرن سبب مايوسي پکڙجي رهي آهي."

"مان تنهنجي راءِ سان متفق نہ آهيان، سنڌو" چيم، "تون جنهن کي مايوسي سمجهي رهي آهين، سا اسان جي جاڳرتا آهي."

هن ڪجهہ نہ چيو

مون ڳالهايو "تون اٽل آهين. تون عظيم آهين. تنهنجو وجود ازل ۽

www.sindhsalamat.com

ابد جي پابنديءَ کان آزاد آهي. مان هڪڙي ڏينهن سڪل پنن وانگر طوفانن ۾ رلي ويندس. وقت جي قدمن ۾ چيپاٽجي ويندس."

سنڌوءَ چيو "تون بهادر آهين. جدائيءَ ۾ جيئڻ تنهنجي لاءِ عذاب سهي، پر تون ان عذاب جي درد کي برداشت ڪري ويندين. اهو تنهنجي لاءِ ممڪن آهي.

سنڌوءَ جي اکين ۾ ڏسندي چيم، "تو کان جدا ٿي مان ڍهي ويندس، يا ٺهي پوندس."

اکين مان بيچيني ليئا پائڻ لڳس.

"زندگيءَ ۾ هڪ وقت اهڙو به ايندو آهي، جڏهن ڪو احساس بي معنيٰ هئڻ جي باوجود با معنيٰ محسوس ٿيڻ لڳندو آهي." سنڌوءَ چيو "ٿي سگهي ٿو جدائي تڏهن تنهنجي لاءِ با معنيٰ ٿي پوي!"

"منهنجي لاءِ اهو احساس ڪافي آهي، تہ مان تنهنجو آهيان ۽ تون ڪانسواءِ ڪنهن جو ٿي نہ سگهندس." سنڌوءَ جي گوڏي تي مٿو ٽيڪيندي چيم، "منهنجي دل جي دُنيا تنهنجي تصور سان آباد هئي. تو کان جدا ٿيڻ کانپوءِ منهنجي دل جي دُنيا تنهنجي ياد جي خوشبوءِ سان واسيل رهندي."

۽ پوءِ وري اسين خاموش ٿي وياسين. هڪ ٻئي ڏانهن ڏسندا رهيا سين.

***

www.sindhsalamat.com

نگاهہ

ٻالهہ پئي هلي ڪنهن جي هئڻ ۽ نہ هئڻ جي. سنڌوءَ پڇيو. " ڇا پيـو سوچين ڇريا؟"

منهن ورائي سنڌوءَ ڏانهن ڏٺم. چيم، "تنهنجي باري ۾ پيو سوچيان."

"منهنجي باري ۾!"

"ها"

"ڇا پيو سوچين؟"

"سوچيان پيو تہ تون سچ پچ آهين بہ يا فقط منهنجو وهم آهين."

سنڌو ٽهڪ ڏيئي کلي پئي. چيائين، "چرين کي سڳ هـجـن ها تـہ تنهنجي مٿي تي بہ جيڪر سڳ هجن ها."

"مان چريو آهيان!"

www.sindhsalamat.com

“ها، تنهنجي لاءِ ۽ تنهنجي خاطر چريو آهيان؛ پر هونءَ مان وڏو پلستر آهيان.”

“اهو تہ تنهنجو شڪل مان ظاهر آهي.”

“ڪا پاڪستاني فلم تہ نہ ڏسي آئي آهيان. جنهن ۾ هڪ نازڪڙي هيروئن پنجاه غنڊن کي موچڙا هڻندي آهي!”

کلندي رهي. مان ڏانهنس ڏسندو رهيس.

پڇيائين، “چا پيو ڏسين؟”

چيم، “ڏسان پيو تہ تون آهين بہ يا منهنجي نظر جو فريب آهين.”

چيائين، “ڪهڙيون چريون ڳالهيون پيو ڪرين..!”

“هن زندگيءَ جي مامرا ئي آهي، سنڌو.” چيم، “جنهن تي هئڻ جو گمان هوندو آهي. سو اصل ۾ نہ هوندو آهي.”

“مان تنهنجي سامهون آهيان، تڏهن بہ منهنجي هئڻ تي گمان اٿئي!”

مان نظر جي فريب کان ٿهندو آهيان.”

“تہ پوءِ اعتبار چا تي ڪندو آهين؟”

“دل جي چئي تي”

“دل چا ٿي چويئي؟”

“چا جي باري ۾”

“منهنجي باري ۾”

“تہ تون آهين.” چيم، “تون منهنجي روح ۾ آهين. ذهن ۾ آهين. تصور ۾ آهين. منهنجين تحريرن ۾ آهين.”

سنڌوءَ پڇيو “پلا هڪڙي ڳالهہ تہ ٻڌاءِ ، زندگيءَ ۾ اهو مقام ڪڏهن ايندو آهي، جڏهن قربت وڇوڙو محسوس ٿيندي آهي ۽ وڇوڙو قربت محسوس ٿيندو آهي؟”

منجهي پيم. جواب سمجهہ ۾ نہ آيو.

www.sindhsalamat.com

"چڱو ڀلا، ٻيو سوال ٿي پڇانءِ."

سنڌوءَ چيو "زندگيءَ ۾ ڪڏهن ايئن ٿيو آهي جو پن پاڻيءَ ۾ ٻڏي ويندا آهن ۽ پٿر ترندا آهن؟"

چيم، "سنڌو يقين ڪر، مون ڪي سي ايس پي جي امتحان ۾ ويهڻو ناهي."

سنڌوءَ چيو "سي ايس پيءَ ۾ ويهڻ وارن کان ايٿوپيا جي آدمشماري ۽ نيدرلينڊ جي سڪي جو نالو پڇندا آهن."

چيم، "چڱو ڀلا، مان سوال پڇانءِ؟"

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيائين.

پڇيم، "جنهن ڪي دل ڏبي آهي تنهن کان ڏار ڇو رهبو آهي؟"

سنڌوءَ وراڻيو "چاهڻ وارن جي مقدر ۾ تقدير جو ڪاتب درد جي ليڪ وجهي ڇڏيندو آهي.

***

www.sindhsalamat.com

وڇڻ

جڏهن حال اونداهو هوندو آهي، تڏهن ماضيءَ جي ڪنهن ياد جي روشنيءَ سان حال کي روشن ڪبو آهي! هيءَ ماضي قريب جي ڳالهه نه آهي. هيءَ ماضي بعيد جي ڳالهه آهي. هيءَ ان ماضي بعيد جي ڳالهه آهي، جڏهن اسان جي گفتگو زمان ۽ مڪان جي پابندين جي محتاج نه هوندي هئي. تڏهن افق محض نظر جو دوکو نه هوندو هو. افق جي ٻئي پار ڌرتي ۽ آسمان پاڻ ۾ ملندا هئا ـ سچ پچ ملندا هئا. تڏهن، اهو شهر آباد هوندو هو. جنهن جو نالو اڄوڪي دور ۾ ماڻهن موهن جو دڙو رکيو آهي.

سنڌوءَ چيو، "اڄ زندگيءَ جي مام متعلق ڳالهائيندا سين."

چيم، "تون منهنجي زندگي آهين، مان تنهنجي باري ۾ ڳالهائڻ لاءِ

www.sindhsalamat.com

تيار آهيان.”

سنڌوءَ پڇيو “ايئن ڇو آهي، جو تو پنهنجي زندگي مون سان وابسته ڪري ڇڏي آهي.”

مون سنڌوءَ ڏانهن نهاريو. هوءَ مون کي عظمت ۾ آسمان کان اوچي نظر آئي. هن جو حسن ڪنهن به تشبيهه جو محتاج نه آهي. سندس سونهن ڪنهن پيٽ جي ڪاتي کان بلند آهي. هوءَ ايتري قدر ته دلنشين ۽ بينظير آهي، جو جملن جي جوڙجڪ ۽ لفظن جي بيهڪ هن جي ابديت آڏو بي معنيٰ آهي. هوءَ احساس آهي يا منهنجي احساس جو لازمي عنصر آهي. هن کي مون محسوس ڪيو آهي- پنهنجي وجود جي اندر ۽ پنهنجي وجود کان ٻاهر. اسان جي پراسرار محبت اظهار جي محتاج نه آهي.

ان دفعي ڳالهين ۾ ويناسين ته هن مون کان پڇيو “ايئن ڇو آهي. جو تو پنهنجي زندگي مون سان وابسته ڪري ڇڏي آهي.”

چيم، “تنهنجي سوال جو بيحد ننڍڙو جواب مون وٽ آهي.”

پڇيائين، “ڪهڙو؟”

چيم، “محبت جي تاريخ ۾ مان تنهنجي حوالي سان ياد ڪيو ويندس.”

هوءَ خاموش رهي.

مون چيو “جڏهن به انوکي، نرالي ۽ پراسرار محبت جي ڳالهه نڪرندي، ماڻهو تنهنجي ۽ منهنجي محبت جو ذڪر ڪندا.”

هوءَ منهنجي پاسي مان اٿي ويئي. ٻه چار وکون ڪٽي بيهي رهي ۽ پولار ۾ نهارڻ لڳي. مان سندس پاسي کان وڃي بيٺس. پڇيم. “ڇا پيئي سوچين سنڌو؟”

منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺائين ۽ چيائين، “ايڏي وڏي دعويٰ جو مطلب سمجهين ٿو؟”

www.sindhsalamat.com

چيم، "ها . پنهنجي دعوي جو مطلب سمجهي سگهان ٿو. پنهنجي دعوي جو مفهوم به سمجهي سگهان ٿو."

پڇيائين، "نباهي سگهندين؟"

سندس عميق اکين ۾ ڏسندي چيم، "تنهنجي محبت ۾ مان جڏهن فنا جي درجي تي پهچندس ۽ موهن جو دڙو ٿي پوندس، تڏهن ماڻهو منهنجن کنڊرن مان تنهنجي ياد جا آثار ڳولي ڪڍندا."

مون اڪثر سنڌوءَ لاءِ پنهنجي محبت جي باري ۾ سوچيو آهي. مون کي پنهنجي محبت جو ڪو انت نظر نه آيو آهي. مون کي پنهنجي محبت جو ڪو حل سمجهه ۾ نه آيو آهي. بس، هڪ احساس آهي، جيڪو صدين کان منهنجي ساهه ۾ سمايل آهي. هر جنم ۾ اهو احساس منهنجي وجود سان شامل رهيو آهي. هر جنم ۾ مون کيس چاهيو آهي. هر جنم ۾ مون کيس وڃايو آهي.

مون سنڌوءَ کي چيو، "ڪنهن جنم ۾ مان ليکڪ ٿي پيدا ٿيندس. اخبار لاءِ ڪالم لکندس. رسالن لاءِ افسانا لکندس. منهنجين تحريرن ۾ ڳالهه ٻئي ڪنهن جي هوندي، پر اصل ۾ ذڪر توسان منهنجي محبت جو هوندو.

محبت جو وچن پاڙڻ لاءِ مان موٽي آيو آهيان.

***

www.sindhsalamat.com

خيرات

هڪ دفعي مون سنڌوءَ کي چيو هو، "اڄ مان توکان خيرات وٺڻ آيو آهيان."

سنڌوءَ مون ڏانهن غور سان ڏسندي چيو هو "مان ويراڳڻ آهيان مان وٽ ڇا رکيو آهي!"

سنڌوءَ کان پڇيم، "تنهنجي جواب کي انڪار سمجهان."

سنڌوءَ چيو، "تو مون کان سوال ته نه ڪيو هو!"

"ها، مون سوال نه ڪيو هو" چيم، "پر تو سوال لاءِ گنجائش به ته نه ڇڏي آهي!"

چيائين، "مون ته پنهنجي اندر جو حال اوريو آهي."

چيم، "تو ته ڪجهه لفظن ۾ پنهنجي اندر جو حال اوري ورتو آهي.

www.sindhsalamat.com

مان پنهنجي اندر جو حال ڪنهن سان اوريان.!"

"مون کي غير ٿو سمجهين!"

"منهنجي چاهت، منهنجي سچائيءَ تي شڪ اٿئي!"

"مان تنهنجين چريائين کان واقف آهيان."

"منهنجي محبت کي چريائي ٿي سمجهين!"

"ها."

"ڇو؟"

"ڇو جو محبت ڪرڻ وارا تو وانگر محبت نہ ڪندا آهن."

"هو ڇا ڪندا آهن؟"

"عقل کان ڪم وٺندا آهن."

"اُها محبت ٿي ٿي کهڙي جيڪا عقل جي محتاج هجي!" چيم، "محبت واپار تہ ناهي سنڌو!"

سنڌوءَ ٿڌو ساهہ کنيو ۽ چيو "تو وانگر محبت ڪرڻ وارا گهڻو وقت جي نہ سگهندا آهن."

مون سنڌوءَ جي عميق اکين ۾ نهاريندي چيو "مون کي وڌيڪ جيئڻ جي ڪابہ آرزو نہ آهي سنڌو."

سنڌو هڪدم اُداس ٿي پيئي.

سنڌوءَ کان پڇيم، "منهنجي موت جي ڳالهہ ٻڌي تون هڪدم اُداس ڇو ٿي پوندي آهين."

جواب ڏيڻ بدران، مون ڏانهن ڏسندي سنڌوءَ پڇيو "تون منهنجو آهين نہ؟"

چيم، " مان توکان سواءِ ڪنهن جو بہ ٿي نہ سگهندس."

چيائين، "پوءِ جڏهن اهڙيون ڳالهيون ڪندو آهين، تڏهن مان اُداس نہ ٿينديس تہ ٻيو ڪير اُداس ٿيندو."

چيم، "چڱو مان اهڙيون ڳالهيون نہ ڪندس."

www.sindhsalamat.com

منهن تي مرڪ تري آيس. چيائين، ”تون سنو ڇوڪرو آهين!“
هڪدم حيرت وچان چيم، ”تون مون کي ڇوڪرو ٿي سمجهين!“
هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيائين
چيم، ”ڇري مان پوڙهو ٿي ويو آهيان.“
کلي پيئي. پوءِ پيار مان چيائين، ”ڇريا، محبت ڪڏهن به پوڙهي نه ٿيندي آهي، تنهنڪري محبت ڪرڻ وارا به پوڙها نه ٿيندا آهن.“
چيم، ”مون وٽ تنهنجي فلسفي لاءِ ڪو به جواب ڪونهي.“
پوءِ سنڌوءَ پڇيو ”اڳاٽو ڇا پئي گهريئه مون کان؟“
پڇيم، ”ڏيئي سگهندينءَ؟“
”مان ويراڳڻ آهيان. مون وٽ ڪجهه به ڪونهي.“ سنڌوءَ چيو ”تي سگهي ٿو ته توکي پئي ڪنهن هنڌان وٺي ڏيان.“
چيم، ”پوءِ مون کي ٿورڙي بي رخي، ٿورڙي قطع تعلقي ۽ ٿورڙي سرد مهري وٺي ڏي.“
پڇيائين، ”محبت ۾ تڪجي پيو آهين؟“
چيم، ”مان محبت ۾ ان مقام تي وڃي پهتو آهيان، جتان منهنجو موٽڻ محال آهي.“

***

www.sindhsalamat.com

اُفق

اسان ٻنهي هڪ ٻئي کان جُدا رهي ڏٺو آهي. جُدائيءَ جي گهڙين کي سرطان جي عذاب وانگر محسوس ڪري ڏٺو آهي. ڪجهہ مهينن جي وڇوڙي کانپوءِ ملياسين تہ ايئن محسوس ٿيو ڄڻ صدين کان پوءِ مليا هئاسين. مان گذريل هفتي ڪم سانگي ڪراچي آيل هوس. ڪنهن ٻڌايو تہ هوءَ بہ اڄڪلهہ ڪراچي آيل آهي. دل اُڌمو ڪاڏو. سندس فون جو نمبر ڦيرايم. هن رسيور کنيو ۽ چيو "هيلو"

مون ڪجهہ نہ چيو. مون سندس مڌر آواز ٻڌڻ چاهيو ٿئي، خاموش رهيس. هن ٻيهر چيو" هيلو"

چيم، "تنهنجي آواز ۾ اڄ بہ صدين جي سرهاڻ آهي سنڌو."

"تون!" هن تعجب وچان پڇيو "رت ۽ ٻاهہ جي شهر ۾ ڪڏهن آيو

www.sindhsalamat.com

آهين؟"

چيم، "مان هتان ويو ئي ڪڏهن آهيان."

"بڪواس نہ ڪر." سنڌوءَ چيو "اسلام آباد ۾ جهنڊا ڪوڙي ويچي وينو آهين ۽ مٿان وري چوين ٿو تہ هتان ويو ئي ڪڏهن آهيان!"

"سنڌو" ڪانئس پڇيم، "تون منهنجو روح، منهنجي زندگي آهين نہ."

آهستگيءَ سان چيائين، "پنهنجيءَ دل کان پڇي ڏس"

چيم، "ورهہ ٿيا جو منهنجي سيني ۾ دل جي جاءِ بہ تو اچي والاري آهي."

هوءَ خاموش رهي.

چيم، "يقين ڪر سنڌو، منهنجو تصور تنهنجي در جو طواف ڪرڻ ڪانپوءِ ڪراچي جي گهٽيءَ گهٽي ۾ گهمندو آهي. رلندو آهي. مان ڪراچيءَ مان نہ ويو آهيان، سنڌو."

پڇيائين، "گهٽڻ ڏينهن لاءِ آيو آهين؟"

چيم، "بارود، باهہ ۽ دونهين ۾ مون کي پوسٽ ٿو ٺئي. مان جلد موٽي ويندس"

چيائين، "وچڙ کان اڳ منهنجي هڪڙي ننڍڙي خواهش پوري ڪندين.؟"

چيم، "مون کان منهنجي زندگي جو پليدان ڇو نہ ٿي گهرين؟"

هوءَ خاموش رهي.

"تو مون کي دعائن ۽ محبت جي پندار پري ڏنا آهن، " چيم، " ۽ مون توکي ڪجهہ نہ ڏنو آهي سنڌو."

چيائين "اسان محبت ڪئي آهي، واپار نہ ڪيو آهي."

پڇيائين، "اڄ شام جو ڪلفٽن تي جهانگير ڪوٺاري پريڊ وٽ اچي سگهندين؟"

www.sindhsalamat.com

“ها، مان ايندس. “چيم، ”۽ پوءِ اسين وارين جي دفينن مان منتشر خوابن جا اڻپورا سلسلا ڳوليندا سين. “

اسين جهانگير ڪوٺاري پريڊ جي ڏاڪڻ تي مليا سين. هوءَ ٿڪ ٻڏي مون ڏانهن ڏسڻ لڳي. پڇيم، “ چا پئي ڏسين؟ ”

چيائين، “ڏسان پئي تہ وارن ۾ اڇا پئجي ويا اٿئي. پر تنهنجي محبت جوان آهي. ”

“محبت زمان ۽ مڪان جي پابندين کان آزاد هوندي آهي، تنهنڪري عمر رسيده نہ ٿيندي آهي. ” چيم، “ تنهنجي محبت ۾ مان ظاهر طرح فنا ٿي ويندس. پر منهنجي محبت فنا ٿي نہ سگهندي. ”

پڇيائين، “ چا اِهو لازمي آهي. ”

“ها، اهو لازمي آهي” چيم، ”ڇو جو دائمي محبت ڏکن جو ڏاج ڏيندي آهي. ”

ان کانپوءِ اسان پاڻ ۾ نہ ڳالهايو. هڪ پاسي ٿي ڏاڪي تي ويهي رهيا سين ۽ اُفق جي ٻئي پار ڏسڻ لڳاسين. جتي زمين ۽ آسمان پاڻ ۾ مليل نظر ايندا آهن، پر جدا جدا هوندا آهن.

***

www.sindhsalamat.com

اونڌهه

سنڌوءَ چيو " هر طرف اونڌهه آهي، گُگهه اونڌهه آهي. مان هيبتناڪ اونڌهه ۾ هڪ وک به اڳتي نٿي وڌي سگهان."

"تون ۽ مان تاريخ جي هر دور ۾ اونڌهه ۾ هلندا رهيا آهيون." چيم، "تنهنجو روپ اهو ئي رهيو آهي. مان هر دفعي مرڻ کان پوءِ جُوڙِ متائي موٽندو رهيو آهيان. مون کي گذريل جنم جا زخم ياد آهن. مون نه وساريا آهن. مون وٽ جيڪا تاريخ آهي. ان تي متيءَ جي دز نه چڙهي آهي. مون ان تاريخ تي پڪو جلد نه پڌرايو آهي، ڇوجو تاريخ جي ارتقا اڃا جاري آهي."

سنڌوءَ جي لهجي مان مايوسي ظاهر ٿيڻ لڳي، چيائين، "مان اهڙي اونڌهه ڪڏهن نه سنيران."

www.sindhsalamat.com

پڇيو مانس، "اها رات ياد اٿئي، جڏهن انياءَ جا رٿ اسان جي ڳوٺ تي ڪاهي آيا هئا ۽ اسان جي وستي رت ۾ ٻاهه ۾ ملائي ويا هئا."

"ها، اُها اجگر جهڙي رات مون کي ياد آهي." سنڌوءَ وراڻيو. "ان رات کان پوءِ اسان جي وستي موهن جو دڙو سڏجڻ ۾ آئي."

"ان رات به اسان جي راهن ۾ اونده هئي، سنڌو." چيم، "پر اسين هٿ هٿ ۾ ڏيئي وڌندا رهيا هئاسين. اسان جي وستي موهن جو دڙو سڏجڻ ۾ آئي. پر اسان ٻيون وستيون آباد ڪيون. اسان دل جا شهر آباد ڪيا."

"ها، مون کي ياد آهي." سنڌوءَ چيو "پر اُها اونده اهڙي نه هئي، جهڙي اڄ اسان جي راهن ۾ وڇائجي ويئي آهي."

مان خاموش رهيس. ڏانهنس ڏسندو رهيس.

"هر طرف اونده آهي. وک وک تي واسينگ آهي." سنڌوءَ چيو "مان هڪ وک وڌي نه ٿي سگهان."

"همٿ ڪر، سنڌو." چيم، "نيٺ ته اونده لهندي، ظلم جي نگري ڍهندي."

"نه" سنڌوءَ چيو "مون کي ايئن ٿو محسوس ٿئي، هن دفعي هيءَ اونده نه لهندي، سج جو سج نه اُڀرندو. مان اونده جي پاتار ۾ لهي ويندس ۽ وري نه اُڀري سگهندس."

" نه، نه" چيم، " ايئن نه چئه، سنڌو. وري واءُ ورندو. وري ڪوئي چارڻ، چانگي تي چڙهندو. ڌرتي جي سيني مان نئون نسل نڪري، اونده کي چيري نئين واٽ ڳولي، لاٽ ٻاري، منزل جو سونهون بڻبندو."

سنڌوءَ چيو " تاريخ تي ڪو جلد ٻڌرائي ڇڏ. ڇوجو هينئر نئون باب نه لکبو."

پڇيو مانس، "نئون باب ڇو نه لکبو سنڌو؟"

وراڻيائين، "ڇوجو نئون باب لکڻ واري مَسُ وقت جو ٻاٺو تيل

www.sindhsalamat.com

سمجهي پئي ويو آهي.”

”هُن وقت جو ٻاٽو سمجهي پئي ويو آهي، تہ چا ٿيو! چيم، “اسين دل کي چيري قلم رت ۾ ٻوڙي، تاريخ جو نئون باب لکندا سين.”

مون سنڌوءَ جي کلڻ جو آواز ٻڌو. جنهن تي مون کي روئڻ جو گمان ٿيو. سنڌوءَ چيو، “تو ڪوي ڪاليداس جي اوبر نہ پيتي آهي. تنهنڪري ڪوي ٿي نہ سگهندين. تو رسل جي ڪتبي جي مٽيءَ جو سرمو اکين ۾ نہ وڌو آهي، تنهنڪري، تون تاريخ جو باب لکي نہ سگهندين. تاريخ کي پڪو جلد ٻڌرائي جاري ۾ رکي ڇڏ. جتي اڏوهي کائي وڃيس.”

اوندهہ ۾ مان اِهو ڏسي نہ سگهيس تہ اِهو چوندي، سنڌوءَ جي اکين ۾ لڙڪ هئا، يا ڇپن تي مايوسيءَ جي مرڪ!

***

www.sindhsalamat.com

پنڌش

"سنڌو."

"جي."

"مون کي حڪم ٿيو آهي تہ تنهنجي باري ۾ نہ سوچيان. تنهنجي باري ۾ نہ ڳالهايان- تنهنجي باري ۾ نہ لکان."

"پوءِ ڇا سوچيو اٿئي؟"

"سوچيان پيو تہ ڇا اِهو سڀ ڪجهہ منهنجي لاءِ ممڪن آهي."

"ڇو ممڪن نہ آهي؟"

"اِهو سوال. تون سنڌو مون کان پئي پڇين!"

"تو کان ڪجهہ پڇڻ جو حق نہ ٿي رکان ڇا؟"

"تو کي منهنجي حياتيءَ تي اختيار آهي- مون تنهنجي پيرن جي

www.sindhsalamat.com

پٽيءَ جو مٿي تي محراب ٺاهيو آهي.“

”پر ايتري چاهت چڱي تہ ناهي.“

”مون محبت ڪئي آهي. واپار نہ ڪيو اٿم.“

”تون منهنجي باري ۾ ڇو سوچيندو آهين؟“

”ڇو جو منهنجي ڪا بہ سوچ تنهنجي محور کان مٿي نہ آهي.“

”منهنجي باري ۾ ڳالهائيندو ڇو آهين؟“

”ڇو جو تون ئي منهنجي ابتدا آهين، تون ئي منهنجي انتها آهين.“

”۽ ڀلا منهنجي باري ۾ لکندو ڇو آهين؟“

”ڇو جو منهنجو حرف اول تون آهين- منهنجو حرف آخر تون آهين.“

”بندش جي باري ۾ ڇا سوچيو اٿئي؟“

”اجائي آهي.“

”ڪيئن؟“

”مون ازل کان هر جنم ۾ تنهنجي باري ۾ سوچيو آهي. تنهنجي باري ۾ ڳالهايو آهي. تنهنجي باري ۾ لکيو آهي. هن جنم ۾ اِها پابندي تہ مان تنهنجي باري ۾ سوچڻ، ڳالهائڻ ۽ لکڻ ڇڏي ڏيان، منهنجي لاءِ ناممڪن آهي. مان اها پابندي قبول ڪري نہ سگهندس.

”مجبوريءَ جي حالت ۾ ڇا ڪندين؟“

”مان پڇي پوندس. پُري پوندس. پر توکي وساري نہ سگهندس“

”ڪوشش ڪري ڏس.“

”اڄ تائين ڪو شخص پنهنجي زندگي، بصيرت ۽ روشني کي ڪڏهن وساري سگهيو آهي!“

”مان سمجهان ٿي، تنهنجي ۽ منهنجي وچ ۾ اهڙو تہ پراسرار رشتو آهي، جو ڪنهن کي بہ ڪو اعتراض هئڻ نہ گهرجي.“

”پنهنجي رشتي جي وضاحت ڪرڻ ڏکيو ڪم آهي، سنڌو.“

www.sindhsalamat.com

“ڇو ڏکيو ڪم آهي؟”

“ڇو جو عام ماڻهو اسان کي ظاهر اک سان ڏسندا آهن. هو اسان جي اندر جي ٿوهه لهي نه سگهند آهن. اهڙا ماڻهو تنهنجي ۽ منهنجي رشتي کي سمجهي نه سگهندا.”

“مون کي خبر آهي.”

“۽ خبر اٿئي هو اسان جي باري ۾ کهڙيون ڳالهيون ڪندا آهن!”

“کهڙيون ڳالهيون ڪندا آهن!”

“چوندا آهن تون ۽ مان ڪافر آهيون.”

“اسين ڪافر آهيون!”

“ها”

“ڪيئن؟”

“اسان پنهي عبادت جي حد تائين هڪ ٻئي کي چاهيو آهي.”

“ڇا اهو سچ آهي؟”

“پنهنجيءَ دل کان پڇي ڏس سنڌو.”

***

www.sindhsalamat.com

زندگي

ڪينجهر جي ڪنارن سان هلندي سنڌوءَ چيو "زندگيءَ جو سفر پراسرار آهي."

مان ٻيهي رهيس. سنڌوءَ ڏانهن ڏٺم، هوءَ ڪجهه وڪون ڪٽي ٻيهي رهي ۽ منهن ورائي مون ڏانهن ڏسڻ لڳي. سنڌوءَ پڇيو "ڇا پيو ڏسين؟"

چيم، "تقدير جو فيصلو."

پڇيائين،" تقدير ۾ اعتقاد اٿئي ڇا؟"

وراڻيم، " نه چاهيندي به آهي!"

پڇيائين، "سبب."

جواب ڏنم. "مان تنهنجو آهيان. تو لاءِ آهيان. پر تنهن هوندي به تو

www.sindhsalamat.com

ڪان پري آهيان. ان ۾ تقدير جو دخل ناهي ته ٻيو ڇا آهي.“
سنڌوءَ پڇيو. ”تنهنجي ڪيفيت سان ٺهڪندڙ شاهه لطيف جي بيت جي هڪ سٽ ٻڌايانءِ؟“
ها ڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.
سنڌوءَ شاهه لطيف جي بيت جي هڪ سٽ جهونگاريندي چيو.
”ڪي اوڏائي ڏور، ڪي ڏور به اوڏا سپرين.“
چيم. ”شاهه لطيف اهو بيت منهنجي لاءِ چيو آهي.“
پڇيائين. ”ايڏو يقين اٿئي؟“
وراڻيم. ”مون کي ويجهو هوندي تون مون کان پري نه هجين ها ۽ مون کان پري هوندي مون کي ويجهو محسوس نه ٿئين ها ته مان جيڪر شاهه جي بيت بابت ايڏي وڏي دعوي نه ڪريان ها.“
سنڌوءَ جي نرڙ تي ريکائون اڀري آيون. هوءَ منهن ورائي ڪينجهر جي ڪنارن تي هلڻ لڳي.
ساڻس وک کڻندي چيم. ”مان تنهنجي پهرين جملي سان متفق نه آهيان.“
پڇيائين. ”ڪهڙو جملو؟“
چيم. ”تو چيو هو زندگيءَ جو سفر پراسرار آهي.“
پڇيائين. ”ته ڇا زندگيءَ جو سفر پراسرار ناهي؟“
”نه.“ وراڻيم. ”زندگي جو سفر غير يقيني آهي.“
پڇيائين. ”غير يقينيءَ مان ڪهڙو مراد آهي.“
جواب ڏنم. ”مون جهڙن انسانن جو سفر اڌورو رهجي ويندو آهي.“
پڇيائين. ”ڇو؟“
وراڻيم. ”اسين وقت هٿان دغا کائي ويهندا آهيون.“ ۽ پوءِ ڪيتري دير تائين اسين خاموشيءَ سان ڪينجهر جي ڪنارن تي هلندا رهياسين.

www.sindhsalamat.com

سنڌوءَ مون کان پڇيو "نوري ۾ ڄام تماچيءَ جي باري ۾ ڪهڙو رايو اٿئي؟"

چيم، "نوري مظلوم هئي."

اچرج مان پڇيائين، "ڪيئن؟"

چيم، "هڪ شهنشاهہ شڪار ڪندي ڪيس ڏٺو. هوءَ شهنشاهہ ڪي وڻي ويئي. شهنشاهہ ساڻس شادي ڪري ڇڏي، ان شاديءَ ۾ نوريءَ جي مرضيءَ ڪي دخل حاصل نہ هو."

سنڌوءَ چيو "ڄام تماچي ڪيس پَٽَ راڻي ڪيو هو."

"دولت سان دل جو ويران اڱڻ آباد نہ ٿيندو آهي سنڌو". چيم، "نوري حال کان مطمئن نہ هئي. ماضي سان ناتو جوڙڻ لاءِ هوءَ ڳهہ ڳٽا ۽ ويس وڳا لاهي پراڻا ۽ ڦاٽل ڪپڙا پائيندي هئي. جنهن سان محبت هئس تنهن کي وساري نہ سگهي. ڪاڻس جدا ٿيڻ کان پوءِ بہ ڪيس ياد رکندي آئي هئي. نوريءَ جو حال ماضيءَ لاءِ ماتم ڪندي گذريو هو."

سنڌوءَ پڇيو "آسائشون محبت جي محروميءَ کي پري نہ سگهنديون آهن ڇا؟"

سندس عميق اکين ۾ ڏسندي چيم. "چاهتن جا امين هڪ محبت لاءِ هزارين آسائشون قربان ڪري ڇڏيندا آهن."

***

www.sindhsalamat.com

علامت

هن وقت رات جا اڍائي ٿيا آهن. مان تجسس ۽ تعجب وچان هي
ڪالم لکي رهيو آهيان. جنهن ڪيفيت مان اڄ لنگهيو آهيان، تنهن
ڪيفيت مان اڳ به انيڪ دفعا لنگهي چڪو آهيان. هر دفعي ان قسم
جي ڪيفيت مون کي تجسس جو نئون عالم عطا ڪيو آهي. مان
سمجهان ٿو هر اهو شخص جيڪو مون وانگر تصور جي رڻ ۾ رلندو
آهي، سو ان قسم جي ڪيفيت مان لازمي طرح لنگهندو رهيو آهي.

ڪجهه ڏينهن کان اسلام آباد ۾ گهٽ ۽ پوسٽ آهي. اڄ شام مان
ڪوه مريءَ ويو هوس. مال روڊ هزارن جي هجوم سان ڀريل هو. ڀيهه
هئي. ماڻهن جا انبوهه هئا. رنگا رنگي لباسن ۽ ميڪ اپ جي زيبائش
هئي. هن وقت جڏهن هي ڪالم لکي رهيو آهيان، تڏهن شدت سان

www.sindhsalamat.com

محسوس ڪريان ٿو ته مان ظاهري طرح هزارن جي هجوم ۾ هيڪلو هوس، پر اصل ۾ اڪيلو نه هوس. مون پنهنجي هٿ ۾ ڪنهن جي هٿ کي محسوس ڪيو هو. اُهو هٿ منهنجي لاءِ اجنبي نه هو. ان هٿ کي مون ازل کان پنهنجي هٿ ۾ محسوس ڪيو آهي. اسين ٻئي وک سان ملائي هزارن جي هجوم کان ڌار ٿي وياسين. پنڊي پوائنٽ ڏانهن وڌي وياسين.

اسين ٻئي هينئر محبت ۾ ان مقام تي وڃي پهتا آهيون، جتي اسان کي اندر جي اُڌمن لاءِ اظهار خاطر لفظن جو سهارو نه وٺڻو پوندو آهي. اسين جملن جا محتاج نه آهيون. اسان خاموش رهڻ جي باوجود پاڻ ۾ گهڻو ڪجهه ڳالهائي ويندا آهيون.

پنڊي پوائنٽ تائين، نه هن ڳالهايو ۽ نه مون. پر تنهن هوندي به اسين خاموشيءَ جي زبان سان هم ڪلام ٿيندا رهياسين-هڪٻئي کي ٻڌندا رهياسين-دائمي محبت زمان، مڪان ۽ جملن جي محتاج نه هوندي آهي. ازل کان هر جنم ۾ خاموش رهندي، اسان هڪٻئي سان ڳالهايو آهي. اندر جو حال اوريو آهي-هڪٻئي کي ٻڌو آهي-هڪٻئي کي سمجهيو آهي.

پنڊي پوائنٽ وٽ مون کيس چيو "هيءُ جنم پڻ اسين خاموشيءَ جي زبان سان ڳالهائيندي گذاري ڇڏينداسين."

"خاموشيءَ جي زبان مبهم ۽ علامتي ٿيندي آهي." هن چيو. سچي تاريخ قومن جي ماضيءَ تي خاموش شاهدي ڏيندي آهي."

"منهنجي محبت جي شاهد تون آهين!" چيم. "مون ازل کان توکي روشنيءَ جي علامت سمجهيو آهي."

هن آسمان ڏانهن اشارو ڪندي چيو. "ڪڪر جبلن تي لهي آيا آهن."

مون ڪڪرن ڏانهن ڏسندي چيو. "ڪڪر ازل کان آزاد آهن ۽ ڪو

www.sindhsalamat.com

به اڄ تائين ڪڪرن کي قيد ڪري نه سگهيو آهي.”

چيائين. ”هڪ دفعي تو چيو هو ته جيڪي اسان لاءِ هوندا آهن ۽ اسان جا هوندا آهن. سي اسان کان دور پابندين ۽ بندشن ۾ جنم وٺندا آهن.”

چيم، ”مون کي ياد آهي.”

پڇيائين، ”ايئن ڇو آهي؟”

ورائيم، ”انڪري ته جيئن محبت دائمي ٿي پوي“

ورائي پڇيائين، ”دائمي محبت لاءِ ڇا لاڳيتي آزمائش ضروري آهي؟”

چيم، ”آزمائش انسان کي ڪُندن ڪري ڇڏيندي آهي.”

هن چيو، ”مستقل ۽ لاڳيتي آزمائش اسان ٻنهي کي ڪندن ڪري ڇڏيندي، اسان جا روح روشنيءَ سا جرڪي اُٿندا.”

چيم، ”منهنجو تصور پنهنجي ياد کان سواءِ رڻ وانگر ويران ٿي ويندو.”

هن چيو ”مان جتي به آهيان، جيئن به آهيان، تنهنجي آهيان.”

هوءَ سنڌو هئي–هزارن جي هجوم ۾ مان هيڪلو هوس، پر اصل ۾ مان اڪيلو نه هوس، هوءَ مون سان گڏ هئي.

***

www.sindhsalamat.com

موهن جو دڙو

ملياسين تہ ايئن محسوس ٿيو جڻ ورهين کان پوءِ مليا هئاسين.
چيائين، ”مان سمجهان ٿي، مون کي وساري ڇڏيو اٿئي.
”سنڌو.“ چيم، ”اجازت ڏئين تہ مان تنهنجي سوال جي جواب ۾ پنهنجي هڪ ڪهاڻيءَ جو جملو ورجايان.“
”وقت ۽ حالتن تو کان گهڻو ڪجهہ ڦري ورتو آهي.“ سنڌوءَ چيو. ”پر وقت ۽ حالتون تو کان تنهنجون ڳالهيون ڦري نہ سگهيا آهن.“
چيم. ”وقت ۽ حالتون مون کان تنهنجي ياد بہ ڦري نہ سگهيا آهن.“
”مون تنهنجيءَ ياد کي املهہ ميراث وانگر روح ۾ سانڍي ڇڏيو آهي.“
سندس خشڪ چپن تي اُداس مرڪ تري آئي. چيائين، ”تو

www.sindhsalamat.com

پنهنجيءَ ڪنهن ڪهاڻيءَ جي جملي جي ڳالهہ پئي ڪئي!"

پنهنجيءَ ڪنهن ڪهاڻيءَ جو جملو ورجائيندي چيم، "مان مرڻ کان پوءِ جيڪڏهن موهن جو دڙو ٿي پوان تہ ماڻهو منهنجي وجود جي کنڊرن مان تنهنجي ياد جا ياقوت ڪوٺي ڪڍندا."

کلي پيئي. چيائين، "مون کي خبر آهي، تون انتها پسند آهين."

"ها." چيم، "منهنجين محبتن ۽ نفرتن جو ڪو انت ڪونهي."

پڇيائين، "زندگي ڪيئن پئي گذرئي؟"

وراڻيم، " ڪجهہ گذري ويئي آهي، ڪجهہ گذري ويندي."

چيائين، "تنهنجي ڳالهائڻ مان مايوسي پئي بکي."

"مون اميدن جي تڪميل جي آرزو نہ ڪئي آهي. سنڌو." چيم، "تنهنڪري منهنجي مايوس ٿيڻ جو سوال ئي نہ ٿو پيدا ٿئي."

پوءِ هن عجيب سوال ڪيو. پُڇيائين، "تون مون کي ياد ڇو ڪندو آهين؟"

"ڇو جو مان توکان ڌار ٿي ويو آهيان. مان تو کان جدا ٿي ويو آهيان."

وراڻيم، "تون وٽ هجان ها، تو سان ملندو رهان ها، توکي ڏسندو رهان ها، تہ شايد تو کي ياد نہ ڪريان ها_توکي وساري ويهان ها."

مون کي شاهہ لطيف جو هڪ بيت ياد ٿو اچي."

سنڌوءَ چيو، "مان سمجهان ٿي، تون ان بيت جي فلسفي جو معتقد آهين."

سنڌوءَ شاهہ سائين جو بيت جهونگاريو.

"ڳوليان ڳوليان مَ لهان، شال مَ مِلان هوت،

من اندر جي لوچ، ملڻ سان مانئي ٿئي."

چيم، "اهو بيت منهنجي حياتيءَ جي عمل جو سُونهون آهي."

ڪجهہ اباڻڪي لهجي ۾ پڇيائين، "مون کي ڪيستائين ياد

www.sindhsalamat.com

رکنديون؟"
"ماڻهو هڪٻئي جي حوالي سان سڃاتا ويندا آهن." چيم، "مان تنهنجي حوالي سان سڃاتو ويندس. منهنجو پنهنجو ڪو وجود ڪونهي."
مُنهنجون ڳالهيون ٻڌي سنڌو اُداس ٿي پيئي. مون کي اعتراف آهي ته مان پنهنجي غم پسند طبعيت جو عڪس، سنڌوءَ جي سدا حيات وجود تي وجهي ڇڏيندو آهيان. مان پنهنجي ڳالهين سان ڪيس اُباڻڪو ڪري ڇڏيندو آهيان. مڃان ٿو ته مون کي ايئن ڪرڻ نه گهرجي. پر، مان مجبور آهيان. مان متيءَ جو ماڻهو آهيان. ٻڇي پوندو آهيان-ٻُري پوندو آهيان. منهنجي درد کي صرف اُهي سمجهي سگهندا آهن، جن ڌرتيءَ جي حوالي سان محبت ڪئي آهي. جن ڌرتيءَ سان توڙ نڀائڻ جو وچن ڪيو آهي.
سنڌوءَ پڇيو "موڪلايون؟"
"محبت وصال ۽ قربت جي محتاج نه ٿيندي آهي. سنڌو." چيم، "تون وڃ، مان توکان پري به توسان محبت ڪري سگهان ٿو. تون ڀلي وڃ."
سنڌو ويئي، ته شاهه سائينءَ جي بيت جي هڪ سٽ جهونگاريندي ويئي.
"ڪي اوڏائي ڏور، ڪي ڏور به اوڏا سڄڻين!"
***

www.sindhsalamat.com

ديوانگي

نہ سنگت آهي، نہ خوشبوءِ آهي، تڏهن بہ تنهنجي ياد جو پڙلاءُ آهي.
مان سمجهان ٿو. ماٺ ۾ مون کي ڪي ورهيہ گذري ويا ها، جو سنڌوءَ مون کان پڇيو هو "ڇا پيو سوچين؟"
مون ڪنڌ کڻي، ٽڪ ٽڪ نگاهن سان هن ڏانهن ڏٺو هو. چيو هيم، "توکي ڳوليندي ڳوليندي مان روح جي گهراين تائين ٽڪجي پيو آهيان سنڌو."
سنڌو جي چپن تي سدا حيات مرڪ تري آئي هئي. پڇيو هئائين، "نہ پوءِ پنهنجي ڳولا جو سلسلو ختم ڇونہ ٿو ڪرين؟"
"اهو سلسلو ظاهر طرح منهنجي موت سان ختم ٿيندو." چيو هيم.
"پر يقين ڪر سنڌو، مرڻ کانپوءِ منهنجو روح تنهنجيءَ چاهت ۾

www.sindhsalamat.com

هوڏيگان جي عبادتگاهن کان وٺي همورابيءَ جي زرين اقوال تائين پاراٺو مليل ارواحن جي قافلي ۾ پيتڪندو رهندو، توکي ڳوليندو رهندو.“

هڪدم ڳنڀير ٿي ويئي. پڇيو هئائين، ”ايئن ڇو آهي؟“

وراڻيو هيم، ”ڇو جو تنهنجي آرزوءَ ۾ جيئڻ ۽ تنهنجي آرزو ۾ مرڻ مون کي نصيب جي صورت ۾ قدرت طرفان تحفي ۾ مليو آهي.“

تڏهن ڏک وچان پڇيو هئائين، ”مون کي وساري ان عذاب کان ڇوٽڪارو حاصل ڇو نه ٿو ڪرين؟“

”تون منهنجي لاشعور جو لازمي حصو آهين.“ چيو هيم، ”شعوري طرح توکي وسارڻ جي ڪوشش کي منهنجو لاشعور شڪست ڏيئي ڇڏيندو.“

هن ڪاڏيءَ هيٺان هٿ ڏيئي، ٽِڪَ ٻڌي مون ڏانهن ڏٺو هو ۽ چيو هو ”نه تون مون کي سمجهه ۾ آيو آهين ۽ نه ئي تنهنجي چاهت مون کي سمجهه ۾ آئي آهي.“

”چاهتن جي نئين رسم جو درس اسان کي پيٽ ڏٽيءَ کان مليو آهي.“ چيو هيم، ”تون مون کي ويجهو هوندي مون کان پري ٿي ويندي آهين ۽ جڏهن مون کان پري هوندي آهين، تڏهن منهنجي ويجهو هلي ايندي آهين.“

سنڌوءَ ٿڌو ساهه کنيو. پوءِ ماحول جي اداسائي گهٽ ڪرڻ لاءِ چيائين، ”تنهنجو مرض لاعلاج آهي.“

” اهو عشق ئي ڪهڙو جنهن جو علاج ٿي سگهندو هجي! مون سندس عميق اکين ۾ ڏسندي چيو هو ”منهنجو عشق عزازيل وارو آهي.“

سنڌو ٿهڪ ڏيئي کلي پيئي هئي. چيو هئين، ”تنهنجي باري ۾ ماڻهن، سي آءِ ڊي ۽ اطلاعات واري کاتي جي عملدارن جو ٻه اهو ئي

www.sindhsalamat.com

خيال آهي.”

مان بہ ڪلي پيو هوس. چيو هيم، “هڪ سجدي ڪان انڪار ڪري عزازيل لکين سالن جي عبادت کي رائگان ڪري ڇڏيو هو.”

سنڌوءَ پڇيو هو. “ پوءِ ڇا سوچيو اٿئي”؟

ورائي پڇيو هيم. “ڇا جي باري ۾”

“پنهنجي باري ۾”

“ مان توکان سواءِ اڻپورو بي معنيٰ ۽ مبهم آهيان.”

۽ منهنجي باري ۾ ڇا سوچيو اٿئي؟”

مون غور سان سنڌوءَ ڏانهن ڏٺو هو. الاءِ ڇو هو منهنجين نظرن ۾، جو هن هڪدم نگاهون جهڪائي ڇڏيون. مون ڏانهنس ڏسندي چيو هو. “ازل جي ابتدا تنهنجي لاءِ منهنجيءَ جستجوءَ سان ٿي هئي. سوان کي سڏيائون ڪائنات جو آغاز. ابد ٿيندو. ان ڏينهن جنهن ڏينهن تنهنجي لاءِ منهنجي مسلسل جستجوءَ جو سلسو ختم ٿي ويندو. ان ڏينهن کي سڏيندا قيامت.”

سنڌو بيچين ٿي پيئي. چيو هئائين، “تون چريو ٿي پوندين. چريو ٿي پوندين.”

پڇيو مانس، “تون مون کي سچو ۽ هوشمند ٿي سمجهين”؟

اٿندي اٿندي چيو هئائين، “مون کان پري رهي ڏس.”

“توکان پري رهي ڏٺو اٿم” چيو هيم، ” مفاصلا محبتن کي شدت جو احساس بخشيندا آهن. پر، پر تون تہ هر دم، هر لمحي مون وٽ موجود آهين. منهنجي روح ۾ آهين. ذهن ۾ آهين، تصور ۾ آهين. توکان مان ڪيئن جدا ٿي سگهندس!.”

۽ پوءِ اُها ئي ماٺ، صدين جي ماٺ، خاموشي!

***

www.sindhsalamat.com

الزام

نہ ٻڌايائين تہ ڪٿان پئي ڳالهايائين. سموري ملڪ ۾ ٽيليفون تارن جو ڄار وڇايل آهي. ضد ڪيم تہ فقط ايترو ٻڌايائين، "اسين زمان ۽ مڪان جي پابندين کان آزاد آهيون. منهنجي لاءِ ايترو ڪافي آهي تہ مان تنهنجو آواز ٻڌي سگهان ٿي."

چيم، "پر تڏهن بہ"

"ڇا اهو تمام ضروري آهي."؟

"ضروري تہ ناهي."

"تہ پوءِ ضد ڇو ٿو ڪرين."

"مان ضد ڪرڻ جو حق نہ ٿو رکان، سنڌو." پر تڏهن بہ دل چاهيندي آهي تہ ڪعبي جي رُخ کان باخبر رهان."

www.sindhsalamat.com

”تنهنجي ۽ سچل جي وچ ۾ ڏيڍ سئو سالن جي وڇوٽي آهي.“ سنڌوءَ چيو ”ماڻهو توکي سنگسار ڪري ڇڏيندا.“

”مون مرڻ کان انڪار تہ نہ ڪيو آهي.“ چيم. ”جيڪو موت تنهنجي محبت ۾ ملندو مان تنهن موت کي لبيڪ چوندس.“

ڄڻ سوچ ۾ پڌي ويئي، ڪجهہ گهڙيون خاموش رهي. هن نہ ڳالهايو. مون ڳالهايو. پڇيم، ”ڇا پيئي سوچين سنڌو؟“

”جي!“ ڇرڪ پريندي ڳالهايائين. چيائين، ”ڪجهہ بہ نہ“

”مون کان لڪائين ٿي ؟“

”تو کان لڪائڻ لاءِ مون وٽ ڪجهہ بہ ڪونهي“

”مان وري بہ ضد نہ ٿو ڪريان“

”منهنجي ڳالهہ جو يقين نہ اٿئي!“

”تنهنجي هر ڳالهہ منهنجي لاءِ آفاقي پيغام آهي.“

”تون بنهہ ڪافر ٿي ويو آهين.“

”ان الزام جي مون ڪڏهن بہ ترديد نہ ڪئي آهي.“ چيم. ”ان الزام جي سچل بہ ترديد نہ ڪئي هئي. ان الزام جي منصور بہ ترديد نہ ڪئي هئي، ان الزام جي بُلهي شاهہ بہ ترديد نہ ڪئي آهي. مون سندس پيرن جي خاڪ جو مٿي تي محراب ٺاهيو آهي. منهنجي محبت عبادت آهي.“

هوءَ پيهر خاموش ٿي ويئي، ڄڻ ڪائنات خاموش ٿي ويئي.

چيم، ”مان سمجهان ٿو ڳالهائڻ لاءِ اسان وٽ وقت محدود آهي.“

ٿڌو ساهہ کنيائين. چيائين، ”گذريل جنم ۾ بہ اسان جون ڳالهيون اڌ ۾ رهجي ويون هيون. موجوده جنم ۾ بہ اسان جون ڳالهيون اڌ ۾ رهجي ويون آهن. اسين ڳالهين کي مڪمل ڪرڻ لاءِ خالق کان هڪڙي ٻئي جنم جي التجا ڪنداسين.“

چيم، ”ان جنم ۾ بہ اسان جون ڳالهيون مڪمل نہ ٿينديون.“

www.sindhsalamat.com

پڇيائين، ”ڇو؟“

وراڻيم، ” اُها محبت جنهن جي ابتدا ڪائنات جي آغاز ڪان اڳ جي هجي، تنهن محبت جون ڳالهيون ٽن جنمن ۾ به پوريون نه ٿينديون آهن.“

پڇيائين، ”ايئن ڇو آهي؟“

چيم، ”مون کي خبر نه آهي“

پڇيائين، ”ان جو حل؟“

وراڻيم، ”نرواڻ“

”ٻڌمت جي طرف لاڙو رکيو اٿئي ڇا؟.

مان آنند آهيان. مون گوتم کان گيان ورتو آهي.“

”مون هڪ دفعي تنهنجي ڳچيءَ ۾ لوهه جو ننڍڙو صليب ڏٺو هو.“

”اهو صليب اڄ به منهنجي ڳچيءَ ۾ پاتل آهي.“

”تون صليب ڇو پائيندو آهين؟“

”گوتم جيڪڏهن رومي سلطنت جي حدن ۾ پيدا ٿئي ها ته هن کي به صليب تي مرڻو پوي ها.“ چيم، ”محبت ڪرڻ وارن جي تاريخ صليب سان وابسته آهي. صليب کي مون مذهبي اهڃاڻ نه مڃيو آهي.“

گهڙي کن ۾ الاءِ ڇا سوچي ورتائين! چيائين، ”هڪ دفعي ڪراچيءَ جي عجائب گهر ۾ گهمندي تو چيو هو ته ڪڏهن صديون اک چنڀ ۾ گذري وينديون.“

”ها، مون کي ياد آهي.“ چيم، ”مان ان وقت گوتم جي مجسمي آڏو بيٺو هوس.“

”ڇا اڄ به ان راءِ تي قائم آهين؟“ آهستي پڇيائين.

”ها، اڄ به ان راءِ تي قائم آهيان.“ چيم، ”ڪڏهن ڪڏهن لمحا وري صدين وانگر اينگهجي ويندا آهن.“

www.sindhsalamat.com

پڇيائين، ”ڪيئن؟“

چيم، ”جن لمحن ۾ تون نہ هوندي آهين، سي لمحا عذاب وانگر طويل ٿي ويندا آهن ۽ جن لمحن ۾ تون هوندي آهين، سي لمحا اک ڇنڀ ۾ گذري ويندا آهن.“

پڇيائين، ”في الحال موڪلايون؟“

چيم، ”مان تنهنجي رضا تي راضي آهيان.“

”چڱو“

”چڱو.“

***

www.sindhsalamat.com

رواڻگي

اداس لهجي ۾ پڇيائين، ”تہ تون سچ پچ هليو ويندين؟“
چيم، ”ها، مان هليو ويندس“
آسمان جي وسعتن ۾ نهاريندي پڇيائين، ”ڪيڏانهن ويندين؟“
چيم، ”مون کي خبر ناهي.“
منهنجو جواب ٻڌي هوءَ وياڪل ٿي ويئي.
هن نہ ڳالهايو.
مون ئي ڳالهايو. چيم، ”ڪجهہ انسان سفر تي روانا تہ ٿيندا آهن، پر منزل تي پهچڻ کان اڳ راهن ۾ گم ٿي ويندا آهن. مان انهن انسانن مان هڪ آهيان.“
لفظن مان پڳل جملو جوڙيائين. چيائين، ”مان سمجهان ٿي.... مان سمجهي سگهان ٿي، تہ تون اونده جي ٻئي پاسي....يعني اونده جي آر پار ڏسي نہ ٿو سگهين.“

www.sindhsalamat.com

چيم، ”شايد تون سچ ٿي چوين.“

چيم، ” اونده جو سفر دل جي روشنيءَ سان پورو ڪبو آهي.“

زهر جهڙي مرڪ چپن تي تري آئي. چيم، ”ڪجھ انسان پنهنجي وجود ۾ اُماس جي رات سانڍي جيئندا آهن.“

پڇيائين، ”ايڏو مايوس آهين؟.“

وراڻيم، ”مون زندگيءَ ۾ ڪڏهن به دل کي آس جي رانديڪي سان نه وندرايو آهي.“

هوءَ خاموش ٿي ويئي. خاموش ٿي وڌيڪ اُداس ٿي ويئي.

چيم، ”مون کي خبر آهي توکي ڪيڪٽس سان پيار آهي. جيڪي انسان ڪيڪٽس سان پيار ڪندا آهن، سي ٻين لاءِ ڊرائينگ روم جو سينگار ٿيندا آهن، پر پاڻ اُداس رهندا آهن.“

کلڻ جي ڪوشش ڪيائين، کلي نه سگهي. پڇيائين. ”ڪڏهن موٽندين؟“

”مون کي خبر ناهي.“ چيم، ”مون کي فقط ايتري خبر آهي ته مان هڪ نه هڪ ڏينهن ضرور موٽي ايندس.“

”ها، تون هڪ نه هڪ ڏينهن ضروري موٽي ايندين. مون کي خبر آهي.“ چيائين، ”تون هر دور ۾ هليو ويندو آهين ۽ مان هئي دور ۾ تنهنجي اچڻ جو انتظار ڪندي آهيان. تون وڃ. مان ايندڙ دور ۾ تنهنجو انتظار ڪنديس.“

مون ڏٺو هماليه جبل جي چمڪندڙ چوٽين کان ڪيٽيءَ جي چوڙ تائين سموري تاريخ پاٽيءَ ۾ پسي ويئي.

هن چيو ”الوداع“

مون ڪيس جواب نه ڏنو. مون محسوس ڪيو ته مان ازل کان سفر ۾ آهيان ۽ ابد تائين سفر ۾ رهندس.

***

www.sindhsalamat.com